

รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน
ในศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

โดย

ผศ.ดร.อัศคร	ไชยพงษ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
นางสาวพิรญาณ์	โคตรชมพู	กรมราชทัณฑ์
นางสาวโชติกา	พลรักษ์	สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น
นางสาวจันทร์ทิวา	ทาดิวงศ์	สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม
นางสาวดารวี	งามเจริญ	กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

รายงานวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรม
หลักสูตรการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยในกระบวนการยุติธรรม
สำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม ร่วมกับ
ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาแห่งคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. ๒๕๕๙

รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน
ในศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

โดย

ผศ.ดร.อัศคร	ไชยพงษ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
นางสาวพิรญาณ์	โคตรชมพู	กรมราชทัณฑ์
นางสาวโชติกา	พลรักษ์	สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น
นางสาวจันทร์ทิวา	ทาดิวงค์	สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม
นางสาวดารวี	งามเจริญ	กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

รายงานวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรม
หลักสูตรการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยในกระบวนการยุติธรรม
สำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม ร่วมกับ
ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาแห่งคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. ๒๕๕๙

สารบัญ

	หน้า
สารบัญ	ก
สารบัญตาราง	ค
สารบัญแผนภาพ	ง
บทคัดย่อ	จ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์	๔
๑.๓ ขอบเขตการศึกษา	๔
๑.๔ คำถามการวิจัย	๔
๑.๕ สมมุติฐานงานวิจัย	๔
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย	๔
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๔
๑.๘ นิยามศัพท์	๔
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม	๖
๒.๒ แนวคิดรางวัลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของสำนักงาน ก.พ.ร.	๑๐
๒.๓ แนวคิดกระบวนการยุติธรรมทางเลือก	๑๑
๒.๓ แนวคิดและทฤษฎียุติธรรมชุมชน	๑๖
๒.๔ แนวคิดศูนย์ยุติธรรมชุมชน	๒๔
๒.๕ ข้อมูลพื้นฐานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น	๓๐
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓๑
บทที่ ๓ วิธีการวิจัย	๓๔
๓.๑ การเก็บข้อมูล	๓๔
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๓๔
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	๓๕
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๓๕
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๓๕
๓.๖ การนำเสนอข้อมูล	๓๕

	หน้า
บทที่ ๔ ผลการศึกษา และอภิปรายผล	๓๖
๔.๑ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชน	๓๖
๔.๒ รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานยุติธรรมชุมชน	๔๔
บทที่ ๕ สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	๔๘
บรรณานุกรม	๕๔
ภาคผนวก	๕๖
ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก	๕๗
ข้อมูลการสนทนากลุ่ม	๖๗
รายนามคณะผู้วิจัย	๗๐

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑ การเปรียบเทียบแนวคิดระหว่างกระบวนการยุติธรรมทางอาญากับยุติธรรมชุมชน	๒๐
๒ ระดับการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน	๓๗

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่

หน้า

๑ รูปแบบการมีส่วนร่วมของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

๔๕

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชน และเพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานยุติธรรมชุมชน โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่เก็บข้อมูล โดยการศึกษาครั้งนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีการเก็บข้อมูลแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

๑. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยการสัมภาษณ์จากผู้บริหารที่เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ จำนวน ๕ ท่าน ได้แก่ ผู้บริหารระดับกระทรวง ผู้บริหารระดับจังหวัด ผู้บริหารระดับอำเภอ ผู้บริหารระดับท้องถิ่น และประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชน

๒. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยแบ่งกลุ่มระดมความคิดเห็นออกเป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน เครือข่ายยุติธรรมชุมชน และประชาชนผู้รับบริการ โดยแบ่งเป็น ๒ รอบ คือ รอบแรกเป็นกลุ่มเฉพาะ และรอบที่สองเป็นกลุ่มผสม โดยใช้คำถามเดิมทั้งสองรอบ

จากผลการศึกษา พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในระดับกระทรวงและจังหวัดอยู่ในรูปแบบของเป็นการเป็นผู้กำหนดนโยบายต่าง ๆ จากเสียงสะท้อนของประชาชน เพื่อเป็นการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม สนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน และเป็นที่ปรึกษาดูแล ให้ความรู้ด้านกฎหมายต่าง ๆ แก่ตัวแทนจากภาคประชาชนเพื่อนำไปปฏิบัติได้เองภายในชุมชน ในระดับอำเภอและตำบล อยู่ในรูปแบบของการเป็นผู้ประสานระหว่างรัฐกับภาคประชาชน นำนโยบายจากรัฐมาเผยแพร่ให้ภาคประชาชนได้รับทราบ และความต้องการ ข้อเสนอแนะ ความคิดเห็นจากภาคประชาชนรายงานต่อภาครัฐ และมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์งานยุติธรรมชุมชนให้ประชาชนได้รับทราบเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน และได้เข้ามาใช้บริการเมื่อเกิดข้อพิพาทหรือปัญหาทางกระบวนการยุติธรรมต่าง ๆ ในระดับประชาชน การเข้ามามีส่วนร่วมอยู่ในรูปแบบของการทั้งการเป็นผู้ให้บริการและผู้รับบริการ ประชาชนที่เป็นตัวแทนของชุมชนจะอยู่ในบทบาทของการเป็นผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยเมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้นในชุมชน เป็นผู้รับรายงานผู้ถูกคุมประพฤติ ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับข้อกฎหมายต่าง ๆ และเป็นตัวแทนประชาชนในการประสานงานกับหน่วยงานภาคีต่าง ๆ ประชาชนที่เป็นผู้รับบริการมีส่วนร่วมในด้านการเข้ามาขอคำปรึกษาด้านข้อกฎหมาย การมาใช้บริการเมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้นในชุมชน หรือมีปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมต่าง ๆ ร่วมเสนอความคิดเห็น ชี้แนะแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขปัญหาการปฏิบัติงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน เพื่อให้ผู้นำไปพัฒนาให้ตรงตามความต้องการของประชาชนในชุมชน

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การอำนวยความสะดวกเพื่อให้ประชาชนได้รับความยุติธรรมและลดความเหลื่อมล้ำด้านความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) เป็นภารกิจหลักที่สำคัญของรัฐที่จะต้องดำเนินการให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน และเป็นธรรม แต่ในปัจจุบันภารกิจดังกล่าว รัฐเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการเพียงฝ่ายเดียว ย่อมไม่สามารถบรรลุผลอย่างยั่งยืนได้ เพราะหัวใจสำคัญของความสำเร็จในการที่ประชาชนจะได้รับความยุติธรรมและลดความเหลื่อมล้ำด้านความเป็นธรรมทางสังคมนั้นขึ้นอยู่กับประชาชน เนื่องจากเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับความยุติธรรม และความสงบสุขในชุมชนของตนเอง รัฐจึงต้องดำเนินการให้ประชาชนได้มีโอกาสและช่องทางที่จะเข้ามามีส่วนร่วมเป็นหุ้นส่วน (partnership) ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง ในลักษณะการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ และร่วมรับผลจากการดำเนินงานร่วมกัน

นอกจากนี้ ปัจจุบันแนวคิดการพัฒนายุติธรรมชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำด้านความเป็นธรรมทางสังคม เป็นการกระจายโอกาสการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชนไปสู่ระดับชุมชน โดยการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาชนและความยุติธรรมในระดับชุมชน ภายใต้นโยบายของรัฐบาลพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ข้อ ๓ การลดความเหลื่อมล้ำของสังคมและการสร้างโอกาสการเข้าถึงบริการของรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ของกระทรวงยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๕๘ – ๒๕๖๑ ยุทธศาสตร์ที่ ๑ “พัฒนาประสิทธิภาพการบริการประชาชนให้เข้าถึงความยุติธรรม” รวมทั้งการปรับปรุงช่องทางในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชนด้วยการขยายศูนย์ยุติธรรมชุมชนให้ครอบคลุมทุกตำบล ทุกจังหวัด และการส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่ไม่มีความยุ่งยากซับซ้อน และเป็นความผิดที่สามารถยอมความได้ ภายในชุมชนของตนเองในรูปแบบเครือข่ายยุติธรรมชุมชน และศูนย์ยุติธรรมชุมชน อันจะเป็นการช่วยลดปัญหา “คดีล้นศาล และผู้ต้องขังล้นคุก” ได้ตั้งแต่ก่อนกระบวนการยุติธรรม โดยเครือข่ายยุติธรรมชุมชน และศูนย์ยุติธรรมชุมชน มีกรอบภารกิจในการปฏิบัติงาน ๕ ด้าน สรุปพอสังเขป ดังนี้

๑) การป้องกันและควบคุมอาชญากรรมในชุมชน (Crime Control & Prevention) ด้วยการยับยั้ง หรือชะลอสถานการณ์มิให้เกิดความขัดแย้ง ข้อพิพาท หรือการกระทำผิดทางอาญา เกิดขึ้น โดยการเฝ้าระวังป้องกัน การควบคุมสถานการณ์ การจัดระเบียบชุมชน และการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่ประชาชน เช่น ระเบียบ/กฎหมายที่จำเป็น กระบวนการยุติธรรม สิทธิและหน้าที่พลเมือง เป็นต้น โดยการสนธิกำลังหรือการบูรณาการร่วมกันของหน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้องในรูปแบบศูนย์ยุติธรรมชุมชน (Community Justice Centers)

๒) การรับเรื่องร้องเรียน ร้องทุกข์ และรับแจ้งเบาะแส การกระทำผิดกฎหมาย การทุจริตคอร์รัปชัน รวมทั้งปัญหาความเดือดร้อนของเด็ก สตรี คนชรา และคนพิการ แล้วส่งต่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ และติดตามผลการดำเนินงานแจ้งให้ผู้ร้อง/ผู้แจ้งทราบเป็นระยะ ๆ

๓) การจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management) โดยการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทตามหลักยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ หรือหลักสันติวัฒนธรรม (ดูแลรักษา/สร้างสัมพันธภาพระหว่างเหยื่อ ผู้กระทำผิด และชุมชน)

๔) การเยียวยาหรือเสริมพลังแก่เหยื่ออาชญากรรมและความรู้สึกของชุมชน (Community & Victim Empowerment) ด้วยการให้ความเข้าใจ กำลังใจช่วยเหลือ หรือสนับสนุนใดๆ ให้เหยื่ออาชญากรรมและชุมชนนั้น มีความรู้สึกที่ดีและใช้ชีวิตเป็นปกติต่อไป รวมทั้งการให้ความรู้หรือคำแนะนำในการยื่นเรื่องขอรับความช่วยเหลือจากทางราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น เงินช่วยเหลือผู้เสียหายในคดีอาญา เงินกองทุนยุติธรรม เป็นต้น

๕) การรับผู้พ้นโทษหรือผู้ถูกคุมประพฤติกลับสู่ชุมชน(Reintegration) เพื่อให้บุคคลนั้นสามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน/สังคมได้เป็นปกติตามความเหมาะสม และไม่หวนกลับไปกระทำผิดซ้ำอีก (การคืนคนดีสู่สังคม) ซึ่งภารกิจที่ ๑ - ๓ เป็นการดำเนินการในขั้นตอนก่อนกระบวนการยุติธรรมหลัก ภารกิจที่ ๔ ดำเนินการในขั้นตอนระหว่างกระบวนการยุติธรรมหลัก ภารกิจที่ ๕ ดำเนินการในขั้นตอนระหว่าง และหลังกระบวนการยุติธรรมหลัก แล้วแต่กรณี กรอบภารกิจดังกล่าวเป็นไปตามหลักวิชาการ ในทางปฏิบัติอาจไม่จำเป็นต้องดำเนินการครบทั้ง ๕ ภารกิจขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชนนั้น ๆ หรือนโยบายเน้นหนักของทางราชการในขณะนั้น

กรอบความคิดดังกล่าว กระทรวงยุติธรรม จึงมองเห็นความสำคัญในการนำเอาประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐในการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน โดยเน้นด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ซึ่งเป็นกระบวนการในการแสวงหาความยุติธรรมที่มีกระบวนการและรูปแบบการปฏิบัตินอกเหนือจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก (ตำรวจ อัยการ ศาล และราชทัณฑ์) เน้นการหันเหคดีออกจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ด้วยแนวคิด “ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” และ “ยุติธรรมชุมชน” เพื่อใช้ชุมชนเป็นฐานในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งหรือข้อพิพาทของประชาชนเพื่อประโยชน์ต่อผู้กระทำความผิด ผู้เสียหาย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ รวมทั้ง การเฝ้าระวังและป้องกันอาชญากรรมในชุมชน การเยียวยาเหยื่อและผู้เสียหายจากการกระทำความผิด และการฟื้นฟูแก้ไขผู้กระทำความผิด ทั้งในระหว่างที่ถูกกักขังหรือจำคุก และเมื่อพ้นโทษกลับสู่ชุมชนแล้ว มุ่งหวังเพื่อลดจำนวนคดีความระหว่างผู้กระทำความผิด กับผู้เสียหาย และลดการพึ่งพาศักดิ์ศรีกระบวนการยุติธรรมภาครัฐมาใช้กับชุมชน

จากการกำหนดยุทธศาสตร์ดังกล่าว ทำให้กระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการจัดทำโครงการนำร่องจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนขึ้น ตามหลักแนวคิดการนำประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของหุ้นส่วน โดยโครงการเริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ จากโครงการดังกล่าวได้มีการสานต่อนโยบายอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการจัดตั้ง “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” นั้น ได้มีแนวคิดมาจากนโยบายด้านยุทธศาสตร์ของกระบวนการยุติธรรมในสังคมไทยและมีความเชื่อมั่นว่า ชุมชนสามารถที่จะจัดการกับปัญหาความขัดแย้งในด้านอื่น ๆ ของชุมชนได้อีกมากมาย ดังนั้น จึงได้มีการจัดทำโครงการขับเคลื่อนการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนขึ้นในประเทศไทย เพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงความเป็นธรรมที่เท่าเทียมกัน และให้บรรลุเป้าหมายของนโยบายและยุทธศาสตร์ของหน่วยงาน โดยมอบหมายให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัด ที่เป็นหน่วยงานในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ขับเคลื่อนภารกิจดังกล่าว ที่สามารถสนับสนุนแนวคิดการหันเหคดีออกจากศาล การลดปัญหาคนล้นคุก ลดปัญหาอาชญากรรม ลดภาระค่าใช้จ่ายและเวลาของประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อน โดยใช้ชุมชนเป็นฐานการพัฒนา นโยบายกระจายความยุติธรรมไปสู่ระดับชุมชน/หมู่บ้าน/ตำบล ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย เสมอภาค และประหยัด

ปัจจุบัน พบว่า สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ได้มีการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนครบถ้วนทุกตำบลแล้วทั่วประเทศ ตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๓ - ๒๕๕๙ จำนวนทั้งสิ้น ๗,๗๕๑ ศูนย์

นอกจากนี้ นโยบายการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนของกระทรวงยุติธรรม ทำให้เกิดการบูรณาการงานจากทุกภาคส่วนของรัฐ และประชาชนมากขึ้น จะเห็นได้จากกรอบแนวทางการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ว่าด้วยการอำนวยความสะดวกเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๘ และตามประกาศคณะกรรมการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ลงวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ ในการดำเนินงานขับเคลื่อนการพัฒนาและส่งเสริมการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนและเครือข่ายยุติธรรมชุมชน โดยมุ่งเน้นให้มีการบูรณาการการทำงานของส่วนราชการในสังกัดกระทรวงยุติธรรม ตั้งแต่ระดับจังหวัด และชุมชนเป็นสำคัญ และเน้นบทบาทหน้าที่ของสำนักงานยุติธรรมจังหวัด และศูนย์ยุติธรรมชุมชน ตำบล

เพื่อประสานงานกับศูนย์ดำรงธรรมให้เกิดการบูรณาการร่วมกัน นอกจากนี้ นโยบายเร่งด่วนด้านการอำนวยความสะดวกเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม โดยให้มีการพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชนด้วยการสร้างเครือข่ายยุติธรรมชุมชนร่วมกันในด้านการป้องกัน เฝ้าระวังและควบคุมอาชญากรรมในชุมชน การช่วยเหลือประชาชนในชุมชนด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม การแจ้งเบาะแสรับเรื่องร้องทุกข์ในชุมชน การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท การเยียวยาเสริมพลังให้แก่เหยื่ออาชญากรรม และการสนับสนุนการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด โดยให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัดดำเนินงาน

อนึ่ง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการอำนวยความสะดวกเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม โดยใช้กลยุทธ์การจัดตั้ง “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” ของกระทรวงยุติธรรม นับว่าเป็นกลไกอย่างหนึ่งในการบริหารราชการตามแนวคิดการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ ที่ให้ความสำคัญในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ โดยส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทตั้งแต่ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมประเมินผล ซึ่งนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ โดยในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม จึงได้ยื่นสมัครขอรับรางวัล “ความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม” โดยยื่นสมัครในนามของส่วนราชการระดับกรม/เทียบเท่าที่สำนักงาน ก.พ.ร. ได้ให้ความสำคัญกับการยกระดับ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการในลักษณะหุ้นส่วนความร่วมมือ เพื่อสนับสนุนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการ และสร้างแรงจูงใจให้ส่วนราชการ ที่มีการพัฒนาระบบและวิธีการทำงานที่ให้ความสำคัญกับการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมที่เป็นแนวปฏิบัติหรือกรณีศึกษาที่ดี (Best Practice) รวมทั้งมุ่งสู่ “ความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม” อันจะส่งผลให้การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมเกิดผลเป็นรูปธรรม และเกิดประโยชน์สุขต่อประชาชนได้อย่างแท้จริง

จากแนวทางการดำเนินงานตามนโยบายและยุทธศาสตร์ที่กระทรวงยุติธรรม เร่งรัดผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าหน่วยงานรัฐเล็งเห็นความสำคัญในการนำประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐในการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน ตลอดจนการดำเนินงานที่จะขับเคลื่อนงานยุติธรรมชุมชน ดูเหมือนว่ายังเป็นการเร่งรัดการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนให้ครอบคลุมทุกแห่ง ซึ่งมองว่าเป็นการผลักดันให้มีศูนย์ยุติธรรมชุมชนในเชิงปริมาณ แต่หากมองในภาพรวมยังไม่เห็นรูปแบบการทำงานที่เป็นรูปธรรมและมีศักยภาพในการทำงานแบบมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอย่างแท้จริง โดยการศึกษา พบว่ารูปแบบโครงสร้างของศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่จัดตั้งขึ้น ในแต่ละจังหวัดจะมีความแตกต่างกันไปตามบริบท และความต้องการของชุมชน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับแนวทางการบริหารจัดการของผู้บริหารระดับจังหวัด หรือสำนักงานยุติธรรมจังหวัดเห็นสมควรที่จะเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่า รูปแบบในการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน ยังไม่มีความชัดเจนเป็นรูปธรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ที่จัดตั้งขึ้นทั่วประเทศ คณะผู้วิจัย พบว่าศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น เป็นศูนย์ยุติธรรมชุมชน ๑ ใน ๗,๗๕๑ แห่ง ที่ได้รับรางวัลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๙ ประเภทรางวัลการพัฒนาบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ระดับ ดี นับว่าเป็นรางวัลที่สร้างความภาคภูมิใจในการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ให้แก่กระทรวงยุติธรรม และเป็นประโยชน์สำหรับศูนย์ยุติธรรมชุมชน ที่เพิ่งจัดตั้งขึ้นใหม่ ใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการ และสร้างแรงจูงใจให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชน ที่เป็นกรณีศึกษาที่ดี (Best

Practice) อันจะส่งผลให้การปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนตามยุทธศาสตร์ของประเทศ และกระทรวงยุติธรรม เกิดประสิทธิผลเป็นรูปธรรมและเกิดประโยชน์ต่อประชาชนอย่างแท้จริง

ดังนั้น คณะผู้วิจัยเห็นว่า รางวัลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๙ ประเภทรางวัลการพัฒนาบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ระดับ ดี ของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น ซึ่งได้รับจาก สำนักงาน ก.พ.ร. ดังที่กล่าวมาข้างต้น ถือได้ว่าเป็นการทำงาน ตามหลักแนวคิด “ยุติธรรมชุมชน” โดยสร้างและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เอื้อต่อการปฏิบัติงาน ด้านยุติธรรมชุมชนได้อย่างแท้จริง คณะผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องศึกษา ค้นหารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนของ ศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ประสบความสำเร็จ เพื่อเป็นต้นแบบของศูนย์ยุติธรรมชุมชนพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชน
- ๒) เพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชน

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

๑.๔ คำถามการวิจัย

การมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ประสบผลสำเร็จควรมีรูปแบบอย่างไร

๑.๕ สมมุติฐานการวิจัย

การมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ประสบผลสำเร็จช่วยให้ประชาชนสามารถเข้าถึง งานยุติธรรมได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และประหยัด

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีกรอบแนวคิด ทฤษฎี เพื่อหารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรม ชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ เพื่อเป็นต้นแบบในการพัฒนาศูนย์ยุติธรรมชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑) ทราบถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชน
- ๒) ทราบถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชน
- ๓) สามารถนำรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชนต้นแบบ มาเป็นกรณีศึกษาที่ดี (Best Practice) ในการพัฒนาศูนย์ยุติธรรมชุมชนอื่น ๆ

๑.๘ นิยามศัพท์

- ๑) การมีส่วนร่วม หมายความว่า การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาคเอกชน และชุมชนในการเข้ามา มีบทบาทร่วมในกิจกรรมหรือภารกิจของหน่วยงานในศูนย์ยุติธรรมชุมชน

๒) ความสำเร็จ หมายความว่า การลงมือกระทำการใด ๆ ที่ทุ่มทั้งแรงกายแรงใจทำอย่างตั้งใจ และทำอย่างรวดเร็ว เพื่อให้เสร็จสิ้นงานนั้น ๆ

๓) ยุติธรรมชุมชน หมายความว่า ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีส่งเสริมสนับสนุนหรือกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือเป็นหุ้นส่วนในการกิจการอันวยความยุติธรรมของชุมชน คือ การป้องกันควบคุมอาชญากรรม การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ การลดความรุนแรงจากอาชญากรรม เยียวยาความเสียหายเสริมพลังเหยื่ออาชญากรรม และการรับรู้กระทำผิดกลับคืนสู่ชุมชน ด้วยการฟื้นฟูระบบยุติธรรมเชิงจารีตของชุมชนที่มีอยู่เดิมและ/หรือพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนรูปแบบใหม่ขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนรู้สึกมั่นคงปลอดภัยสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้ง่ายและเพื่อให้ชุมชนปลอดภัย มีศักยภาพ มีความสมานฉันท์ และมีกลไกการทำงานที่เชื่อมโยงกับระบบยุติธรรมหลักผ่านการประสานงานของหน่วยงานยุติธรรมจังหวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ (รศ.ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

๔) ศูนย์ยุติธรรมชุมชน หมายความว่า สถานที่ที่อยู่ในชุมชน และเครือข่ายยุติธรรมชุมชนอาสาสมัครยุติธรรมชุมชนตลอดจนประชาชนเห็นชอบให้จัดตั้งเป็นศูนย์ยุติธรรมชุมชน เพื่อใช้เป็นสถานที่ดำเนินงานของคณะกรรมการประจำศูนย์ยุติธรรมชุมชนหรือดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนโดยการรวมกันเป็นเครือข่ายทางสังคม เป็นการส่งเสริมสนับสนุนหรือกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกัน ควบคุมอาชญากรรม จัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ลดและเยียวยาความเสียหายหรือความรุนแรงที่เกิดจากอาชญากรรมหรือการกระทำผิด ตลอดจนคืนคนดีกลับสู่ชุมชนด้วยการฟื้นฟู พัฒนาระบบยุติธรรมชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนรู้สึกมั่นคงปลอดภัย และเข้าถึงความยุติธรรม

๕) เครือข่ายยุติธรรมชุมชน หมายความว่า ประชาชน กลุ่ม หรือองค์กรที่มีความสนใจ และสมัครใจที่จะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และประสานความร่วมมือ ในการป้องกัน เฝ้าระวังปัญหาอาชญากรรมตลอดจนเข้ามามีส่วนร่วม และมีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ ของกระทรวงยุติธรรม เพื่อตอบสนองความต้องการ และเสริมสร้างความยุติธรรมและความสงบสุขในชุมชน

๖) อาสาสมัครยุติธรรมชุมชน หมายความว่า ประชาชนผู้สนใจในงานเครือข่ายยุติธรรมชุมชนของกระทรวงยุติธรรม และได้ผ่านการอบรม "หลักสูตรเครือข่ายยุติธรรมกระทรวงยุติธรรม" เพื่อเข้าร่วมกับกระทรวงยุติธรรม ในฐานะหุ้นส่วนที่จะดำเนินกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ เพื่อเป็นการเสริมสร้างความยุติธรรม ความเป็นธรรม และความสงบสุขในชุมชน

๗) คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน หมายความว่า เครือข่ายยุติธรรมชุมชน หรือประชาชนในชุมชนได้รับการคัดเลือกให้ทำหน้าที่พิจารณา กลั่นกรอง แก้ไขปัญหาให้กับประชาชนในชุมชน ในกรณีที่เครือข่ายยุติธรรมชุมชน หรือผู้ประสานงานยุติธรรมชุมชนไม่สามารถแก้ไขได้ และพิจารณาส่งเรื่องที่ไม่สามารถแก้ไขได้ให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัดต่อไป โดยมีผู้ประสานงานยุติธรรมชุมชนเป็นเลขานุการ คณะกรรมการประจำศูนย์ยุติธรรมชุมชน และเป็นฝ่ายธุรการ

๘) ระดับการมีส่วนร่วม หมายความว่า กิจกรรมที่หน่วยงานภาครัฐสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล ประกอบด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน ๕ ระดับ ดังนี้ ระดับที่ ๑ การให้ข้อมูลข่าวสาร (To Inform) ระดับที่ ๒ การปรึกษาหารือ (To Consult) ระดับที่ ๓ การเข้ามามีบทบาท (To Involve) ระดับที่ ๔ ความร่วมมือ (To Collaborate) ระดับที่ ๕ การเสริมอำนาจ (To Empower)

๙) รูปแบบการมีส่วนร่วม หมายความว่า โครงสร้างแสดงความสัมพันธ์การดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชนที่เอื้อต่องานยุติธรรมของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชน ตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น โดยทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการศึกษาวิจัย ดังนี้

๑. แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม
๒. แนวคิดรางวัลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของสำนักงาน ก.พ.ร.
๓. แนวคิดกระบวนการยุติธรรมทางเลือก
๔. แนวคิดและทฤษฎียุติธรรมชุมชน
๕. แนวคิดศูนย์ยุติธรรมชุมชน
๖. ข้อมูลพื้นฐานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น
๗. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

มาสโลว์ (Maslow, ๑๙๗๐) นักจิตวิทยา ได้ค้นคว้าเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นตัวกำหนดค้นหาหรือความอยากและพยายามขวนขวายให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการการตอบสนองและความอยากนี้เกิดจากมนุษย์มีความจำเป็น (need) ซึ่งแต่ละเผ่าพันธุ์จะแสดงออกมาซึ่งความต้องการไม่เหมือนกัน แต่อย่างน้อยที่สุดจะมีพื้นฐานที่เหมือนกันเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับว่าได้รับการตอบสนองความต้องการระดับมากน้อยเพียงใด ซึ่งมาสโลว์ สรุปว่า

๑. มนุษย์เรามีความต้องการและความต้องการนี้มีอยู่ตลอดเวลาไม่มีที่สิ้นสุด
๒. ความต้องการใดที่ได้รับการตอบสนองแล้วย่อมสิ้นสุดลง และความต้องการใหม่ในลำดับต่อไปที่ยังไม่ได้รับการตอบสนองก็จะเกิดขึ้น
๓. มนุษย์มีความต้องการลำดับขั้นของสำคัญจากต่ำไปหาสูง

มาสโลว์ได้ตั้งสมมติฐาน เรียกว่า ลำดับขั้นแบ่งความต้องการของมนุษย์ แบ่งได้ ๕ ลำดับ ดังนี้

๑. ความต้องการสิ่งจำเป็นทางร่างกาย (Physiological Needs)
๒. ความต้องการในด้านความปลอดภัย (Safety Needs)
๓. ความต้องการในด้านสังคม (Social or Belongingness Needs)
๔. ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องนับถือ (Esteem Needs)
๕. ความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จในชีวิต (Self-realization Needs)

ประภาพร ศรีสถิตย์ธรรม (๒๕๔๓) กล่าวว่า Bemstein ได้สำรวจรูปแบบของการมีส่วนร่วมจากทั่วโลก มี ๖ ขั้นตอน ดังนี้

๑. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
๒. การทราบถึงผลการดำเนินการ
๓. การมีส่วนร่วมรับผิดชอบในข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการ เพื่อใช้ในการตัดสินใจ
๔. มีการรับรองสิทธิส่วนบุคคล
๕. มีอิสระในการโต้แย้ง

๖. มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย

จากแนวคิดเรื่องลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมตามทฤษฎีของนักวิชาการต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้สรุปขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

๑. การวางแผน เป็นขั้นการศึกษา เก็บรายละเอียดของข้อมูล หาสาเหตุ และวางแผนโดยกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายอย่างชัดเจน

๒. การดำเนินการ หรือขั้นปฏิบัติงานโดยดำเนินการตามแผนที่วางไว้

๓. การประเมินผลงาน สรุปผลงานที่ได้ดำเนินการไว้ วิเคราะห์เหตุผลของการปฏิบัติงานดังกล่าว

ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน มีคำในภาษาอังกฤษหลายคำ ที่ใช้สื่อความหมายได้ในทางเดียวกัน ได้แก่ People's participation Citizen Involvement, Popular Participation Grass Roots Participation เป็นต้น และได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายต่าง ๆ ไว้ดังนี้

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล เป็นกระบวนการที่กลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาส และใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออก หรือกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนาในลักษณะของการเข้าร่วมการจัดการ ตั้งแต่การเข้าร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผลในรูปของชุมชนที่ได้รับผลประโยชน์ หรือผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนา หรืออีกนัยหนึ่งกล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยึดเอาการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักนั้นไม่ใช่ของใหม่ แต่เป็นยุทธศาสตร์ที่มีผู้ใช้กันมานาน โดยเฉพาะกระแสความคิดที่มุ่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งละเลยฐานะการพัฒนาที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ประสบการณ์ที่ผ่านมาได้ช่วยให้มีการพลิกฟื้น นำเอาการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง โดยอ้างถึงองค์การสหประชาชาติว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน จะต้องมีความหมายครอบคลุมถึงการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ หรือการที่ประชาชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการปฏิบัติตามโครงการ หรือการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตลอดจนกระบวนการพัฒนา นอกจากนี้ยังได้เสนอสาระสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในแง่ของการบริหารการพัฒนาจะต้องประกอบด้วยสิ่งที่เป็นสาระสำคัญคือ จะช่วยให้ประชาชนยอมรับโครงการมากขึ้น เนื่องจากเป็นโครงการที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง ประชาชนจะมีความรู้สึกผูกพัน รู้สึกเป็นเจ้าของโครงการมากขึ้น การดำเนินงานโครงการก็จะราบรื่น เมื่อได้รับความร่วมมือจากประชาชน โครงการนั้นก็จะให้ประโยชน์แก่ประชาชนมากขึ้น และมีการระดมทรัพยากรเองมีการพัฒนามากขึ้น ก็จะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนมากขึ้น

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการพัฒนาสังคม หลักการสำคัญหรือหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ จะต้องให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบในผลการพัฒนาที่จะเกิดขึ้น กล่าวคือ การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งในการพัฒนา (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, ๒๕๒๖)

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (๒๕๒๖) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบในเรื่องราวต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเองการที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อแก้ไขปัญหา และนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ว่า มนุษย์ทุกคนต่างปรารถนาที่จะอยู่กับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการ

ปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นและพร้อมอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันก็ต้องยอมรับความจริงที่ว่ามนุษย์สามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและได้รับการชี้แนะที่ถูกต้อง

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (๒๕๒๗) ได้ให้ความหมายและหลักการสำคัญเรื่องนโยบาย การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐทำการส่งเสริมชักนำ และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปแบบส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาชิกรวม มูลนิธิและองค์กร อาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดหลอมรวมกัน

ลักษณะของการมีส่วนร่วม

หลักของการมีส่วนร่วม ในความหมายของการบริหารจัดการจะมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับการตัดสินใจ นั่นคือ การมีส่วนร่วม จะนำไปสู่การตัดสินใจอย่างมีคุณค่าและอย่างชอบธรรม และต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ไม่วางระบบไว้ให้ดูเหมือนว่าได้จัดกระบวนการให้มีส่วนร่วมแล้วเท่านั้น ถ้าการตัดสินใจที่เกิดจากการมีส่วนร่วมมีความสมเหตุสมผลและชอบธรรมก็ต้องนำไปปฏิบัติ แต่ถ้าผู้มีอำนาจเห็นว่าการตัดสินใจนั้นไม่เหมาะสม ขัดกับการตัดสินใจของการมีส่วนร่วม ก็จะต้องอธิบายได้ โดยมีมาตรฐานแห่งความชอบธรรมที่จะเลือกตัดสินใจเช่นนั้น โดยที่สังคมส่วนใหญ่ยอมรับได้ การทำงานแบบมีส่วนร่วมนั้นไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการทัศน์ปัจจุบัน เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้น ยินยอมปฏิบัติตาม และรวมถึงตกลงยอมรับได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึงกระบวนการที่เปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนตลอดทั้งกระบวนการพัฒนา เริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางและการดำเนินการวางแผนแก้ไขปัญหา การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมของการพัฒนาและการมีส่วนร่วมในการประเมินผลงานและกิจกรรมการพัฒนา โดยที่กิจกรรมการพัฒนานั้นๆ มีผลกระทบถึงตัวประชาชน

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนามี ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
๓. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
๔. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

๑. ร่วมคิด หมายถึง สภาพที่เป็นอยู่มีอะไรเดือดร้อนและมีสาเหตุเกิดจากอะไร
๒. ร่วมวางแผน หมายถึง วิเคราะห์สาเหตุ จัดลำดับความสำคัญของปัญหา พิจารณาทางเลือก
๓. ร่วมดำเนินการ หมายถึง การดำเนินการโครงการและแผนกำหนดโครงการ และแผนงาน
๔. ร่วมติดตามประเมินผล หมายถึง ประเมินผลความสำเร็จหรือล้มเหลวเป็นระยะ ๆ และแก้ไข

หรือในอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การทราบถึงผลการดำเนินการ และการมีส่วนร่วมรับผิดชอบในข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการเพื่อใช้ในการตัดสินใจ โดยแบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้เป็น ๔ รูปแบบ ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ

๒. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากรการบริหารและการประสานขอความร่วมมือ

๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางสังคม และผลประโยชน์ส่วนบุคคล

๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

สุทิน บุญญาธิการ, ดวงพร บุญครบ และรักกิก ศรีสรินทร์ (๒๕๔๐) กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

๑. การรับรู้ข่าวสาร โดยประชาชนในพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบและบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะได้รับแจ้งให้ทราบรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับโครงการที่จะดำเนินการและส่งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น นอกจากนี้ข่าวสารดังกล่าวจะต้องแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

๒. การปรึกษาหารือ เป็นรูปแบบที่มีการหารือระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลประกอบการจัดทำรายงาน โดยหลักการแล้วการหารือจะต้องจัดทำก่อนการเสนอรายงาน เพื่อสร้างความเข้าใจแนวโครงการและเพื่อเปิดให้มีการเสนอแนะประกอบทางเลือกในการตัดสินใจ

๓. การประชุมรับฟังความคิดเห็น มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในเวทีสาธารณะให้ผ่านที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้ที่ได้รับผลกระทบหากมีการดำเนินโครงการ หน่วยงานเจ้าของโครงการ และผู้มีอำนาจตัดสินใจ ได้ทำความเข้าใจระหว่างกัน และหาเหตุผลที่เกี่ยวกับโครงการ โดยเป็นรูปแบบที่สามารถพบเห็นได้บ่อยและอาจดำเนินการได้หลายรูปแบบตามสภาพปัญหาและประเด็นที่เกี่ยวข้องได้แก่

๓.๑ การประชุมในระดับชุมชน โดยจัดขึ้นในชุมชนที่รับจากโครงการ ซึ่งเจ้าของโครงการจะส่งตัวแทนร่วมอธิบายให้ที่ประชุมทราบรายละเอียดโครงการและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น แล้วจึงเปิดโอกาสให้ตั้งข้อสงสัยต่าง ๆ อย่างไรก็ตามอาจจัดขึ้นเฉพาะจุดในระดับชุมชนย่อยๆ แต่ละชุมชนก่อน และจึงจัดรวมหลาย ๆ ชุมชนอีกทางหนึ่ง

๓.๒ การประชุมรับฟังความคิดเห็นในทางวิชาการ ซึ่งจัดขึ้นเมื่อมีข้อโต้แย้งทางเทคนิค โดยมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขามาช่วยอธิบายซักถามและให้ความเห็นต่อรายงานการศึกษาผลกระทบ ทั้งนี้ ผลการประชุมต้องมีการนำเสนอต่อสาธารณะชนด้วย

๓.๓ การประชุมประชาพิจารณ์ รูปแบบนี้มีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจนและเป็นเวทีการนำเสนอข้อมูลจากทั้ง ๒ ฝ่าย

๔. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยให้ประชาชนผู้รับผลกระทบเลือกตัวแทนไปเป็นกรรมการในคณะกรรมการที่มีอำนาจตัดสินใจในเรื่องทั้งหมด ทั้งนี้ทั้งนั้น ประชาชนจะมีโอกาสขึ้นนำการตัดสินใจเพียงใดขึ้นอยู่กับน้ำหนักของตัวแทนในคณะกรรมการชุดนั้นๆ

๕. การใช้กลไกทางกฎหมาย เป็นการเรียกร้องสิทธิของตนจากการไม่ได้รับความเป็นธรรม มักใช้ในกรณีที่ไม่สามารถดำเนินการทางอื่นได้ โดยอาศัยมาตรการทางกฎหมายเป็นหลัก ซึ่งอาจทำให้อยึดเยื้อต่อการดำเนินการหรือการยุติโครงการได้

แนวคิดรางวัลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของสำนักงาน ก.พ.ร.

(สำนักงาน ก.พ.ร., ๒๕๕๙) พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๖ หมวดที่ ๒ การบริหารราชการเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขของประชาชน มาตรา ๘ (๓) กำหนดให้การปฏิบัติการกิจของส่วนราชการนั้น ก่อนเริ่มดำเนินการ ส่วนราชการนั้นจะต้องดำเนินการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนหรือชี้แจงทำความเข้าใจ เพื่อให้ประชาชนได้ตระหนักถึงประโยชน์ที่ส่วนรวมจะได้รับจากภารกิจนั้น และ (๔) ให้ถือเป็นหน้าที่ของข้าราชการ ที่จะต้องคอยรับฟังความคิดเห็นและความพึงพอใจของสังคมโดยรวม และประชาชนผู้รับบริการ เพื่อปรับปรุงหรือเสนอแนะต่อผู้บังคับบัญชาเพื่อให้มีการปรับปรุงวิธีปฏิบัติราชการให้เหมาะสม

สำนักงาน ก.พ.ร. ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนการบริหารราชการให้เกิดประโยชน์สุขของประชาชน จึงได้นำแนวคิดการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม หรือการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการมาประยุกต์ใช้ส่งเสริม สนับสนุน และผลักดันให้ส่วนราชการต่าง ๆ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการ เกิดการแสวงหาความร่วมมือและสร้างเครือข่ายกับฝ่ายต่าง ๆ และทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐอื่นในลักษณะเชิงบูรณาการ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารราชการให้สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริงและเกิดผลที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น โดยส่งเสริมและสนับสนุนให้ส่วนราชการมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ และคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการเกี่ยวกับการพัฒนาและส่งเสริมการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมได้กำหนดให้มีการประเมินผลการดำเนินงานในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ เพื่อมอบรางวัล “ความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม” ขึ้น โดยในระยะแรกเป็นการมอบรางวัลให้กับจังหวัด และต่อมาได้ขยายผลไปยังส่วนราชการระดับกรมหรือเทียบเท่า ในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ โดยมีการพัฒนาหลักเกณฑ์ฯ และเพิ่มประเภทรางวัลเพื่อให้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและยกระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการให้เกิดผลเป็นรูปธรรมและต่อเนื่องยิ่งขึ้นอีกด้วย

การจัดให้มีการมอบรางวัล “ความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม” ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการบริหารราชการให้มีระบบหรือวิธีการทำงานที่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการ และเพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันในลักษณะหุ้นส่วน ความร่วมมือ รวมทั้งเกิดการบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันจะนำไปสู่การเป็นแนวปฏิบัติหรือต้นแบบที่ดี (Best Practice) ที่เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Action Learning) และเกิดผลกระทบที่สำคัญต่อการปรับกระบวนทัศน์ ค่านิยม และวัฒนธรรมการทำงานของข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่รัฐ และภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยหน่วยงานอื่น ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการบริหารราชการของหน่วยงานให้ดียิ่งขึ้นต่อไปได้ นอกจากนี้ รางวัลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมนี้ยังเป็นรางวัลที่จะช่วยสร้างขวัญ กำลังใจ สร้างแรงจูงใจ และเชิดชูเกียรติ รวมทั้งกระตุ้นให้เจ้าหน้าที่ของส่วนราชการ และจังหวัด มีความมุ่งมั่น ตั้งใจในการปฏิบัติงานในหน้าที่ให้เกิดผลสำเร็จเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างแท้จริง

โดยให้คำนิยามศัพท์ การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง กิจกรรมที่หน่วยงานภาครัฐสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล โดยการออกไปสนทนาพูดคุยกับหรือการดำเนินโครงการของรัฐ ซึ่งไม่รวมถึงบุคลากรภาครัฐที่อยู่ในหน่วยงานที่รับผิดชอบในประเด็นสาธารณะหรือประเด็นการพัฒนาในพื้นที่หรือการดำเนินโครงการของรัฐ และเป็นสื่อกลางให้ประชาชนสามารถเข้าถึงผู้ตัดสินใจ

และรับฟังความคิดเห็นพร้อมมุมมองต่างๆ โดยภาครัฐทำให้เห็นและเชื่อได้ว่ามุมมองและสิ่งที่ประชาชนให้ความเห็นหรือเรียกร้องและแสดงออกได้รับการนำมาพิจารณาโดยคณะผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ โดยระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน ๕ ระดับ ดังนี้

ระดับที่ ๑ การให้ข้อมูลข่าวสาร (To Inform): เป็นการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งเป็นสิทธิพื้นฐานของประชาชนในการได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับงานของภาครัฐ โดยหน่วยงานภาครัฐมีหน้าที่ในการนำเสนอข้อมูลที่เป็นจริง ถูกต้อง ทันสมัย ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ เป็นระดับที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมน้อยที่สุดแต่ถือว่าเป็นขั้นพื้นฐานและมีความสำคัญมาก ซึ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมในระดับนี้ อยู่ในลักษณะการให้ข้อมูลทางเดียวจากภาครัฐสู่ประชาชน

ระดับที่ ๒ การปรึกษาหารือ (To Consult): เป็นการเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริง และแสดงความคิดเห็นรวมทั้งข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินการ/การปฏิบัติงานของหน่วยงานของรัฐอย่างอิสระและเป็นระบบโดยหน่วยงานภาครัฐจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และนำข้อเสนอแนะ ความคิดเห็นและประเด็นที่ประชาชนเห็นห่วงไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงนโยบาย พัฒนารูปแบบการปฏิบัติงานในหน่วยงานและประกอบการตัดสินใจ

ระดับที่ ๓ การเข้ามามีบทบาท (To Involve): เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างจริงจังและมีจุดมุ่งหมายชัดเจน โดยมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การวางแผนงานโครงการ และวิธีการปฏิบัติงาน โดยหน่วยงานภาครัฐมีหน้าที่จัดระบบ อำนาจความสะดวก ยอมรับการเสนอแนะและการตัดสินใจร่วมกับภาคประชาชน การมีส่วนร่วมระดับนี้มีกำหนดการในรูปแบบกรรมการที่มีตัวแทนภาคประชาชนเข้าร่วม

ระดับที่ ๔ ความร่วมมือ (To Collaborate): เป็นการให้บทบาทของประชาชนในระดับสูง มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การเป็นหุ้นส่วนกับประชาชนในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ตั้งแต่การระบุปัญหา พัฒนาทางเลือกและแนวทางแก้ไข รวมทั้งการเป็นภาคีในการดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้น การมีส่วนร่วมในระดับนี้ คือการสัญญาให้กับประชาชนและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียว่า เราจะร่วมงานกับประชาชนเพื่อได้ข้อเสนอแนะและแนวความคิดใหม่ รวมทั้งนำข้อเสนอแนะของประชาชนมาเป็นส่วนหนึ่งของการตัดสินใจให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในการตัดสินใจที่ค่อนข้างสูง รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ เช่น คณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน คณะที่ปรึกษาภาคประชาชน เป็นต้น

ระดับที่ ๕ การเสริมอำนาจ (To Empower): เป็นระดับที่บทบาทของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมอยู่ในระดับสูงสุด เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในการเป็นผู้ตัดสินใจ โดยหน่วยงานภาครัฐจะต้องดำเนินการตามการตัดสินใจของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับสูงสุดนี้ เน้นให้ประชาชนมีบทบาทในการบริหารจัดการโดยเป็นผู้ดำเนินการกิจและภาครัฐมีหน้าที่ในการส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น รูปแบบการมีส่วนร่วมในระดับนี้ได้แก่ การลงประชามติ หรือสภาเมือง

แนวคิดกระบวนการยุติธรรมทางเลือก

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์และคณะ (๒๕๕๐ : ๓๐) ได้กล่าวว่า กระบวนการยุติธรรมทางเลือก มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้เป็นมาตรการแบ่งเบาภาระคดี (Diversion) ออกจากกระบวนการยุติธรรม ไม่ว่าจะเป็นมาตรการที่นำมาใช้ในขั้นตอนใดของกระบวนการยุติธรรมก็ตาม เช่น การไกล่เกลี่ยคดีในชั้นตำรวจ การชะลอการฟ้องในชั้นอัยการ การคุมประพฤติการทำงานบริการสังคมในชั้นศาล และการพักการลงโทษในชั้นราชทัณฑ์ และแม้ว่าจะถูกนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่น ๆ ด้วย เช่น เพื่อให้มีมาตรการที่เหมาะสมในการปฏิบัติต่อกลุ่ม

ผู้กระทำผิดครั้งแรก หรือกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะทางด้านประเภทคดี ความอ่อนเยาว์ ฯลฯ แต่หลักการสำคัญ คือ การสร้างมาตรการ “ทางเลือก” แทนการใช้โทษจำคุกให้แก่เจ้าพนักงานในกระบวนยุติธรรมเพื่อนำไปใช้กับ “ผู้กระทำผิด” โดยมาตรการเหล่านั้นอาจมีคุณประโยชน์ต่อ “เหยื่อ” โดยตรงหรือไม่ใช่สาระสำคัญที่ “กระบวน การยุติธรรมทางเลือก” ส่วนใหญ่จะคำนึงถึง

นอกจากนี้ สำนักงานกิจการยุติธรรม (๒๕๕๑ : ๗-๑๒) ได้กล่าวถึงรูปแบบการดำเนินงานยุติธรรม ทางเลือกออกเป็น ๓ ขั้นตอน โดยสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

๑. ขั้นตอนกระบวนการก่อนการพิจารณาคดี

ในขั้นตอนกระบวนการก่อนการพิจารณาคดี การดำเนินยุติธรรมทางเลือกจะมีรูปแบบการ ดำเนินงาน ๒ รูปแบบ ได้แก่

๑.๑ เสริมสร้างและพัฒนาให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการแก้ไขระงับข้อพิพาทในชุมชน

๑.๒ การดำเนินงานกระบวนการยุติธรรมทางเลือกตามภารกิจหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในแต่ละหน่วยงาน โดยมีหน่วยงานที่ดำเนินงานสำคัญ ๆ ดังนี้

๑.๒.๑ กรมการปกครอง

๑) เสริมสร้างและพัฒนาให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการแก้ไขระงับข้อพิพาท

ในชุมชน ที่ผ่านมามีตามข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะ กรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งกำหนดให้คณะกรรมการหมู่บ้านมีหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดความขัดแย้ง ในหมู่บ้านให้ระงับ ด้วยการประนีประนอมยอมความโดยทำเป็นสัญญาประนีประนอมยอมความ ปัจจุบันตาม มาตรา ๑๔ ของพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ให้อำเภอมิอำนาจ ไกล่เกลี่ยหรือจัดให้มีการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคมภายในเขตอำเภอ โดย

(๑) ในคดีอาญา บรรดาความผิดที่มีโทษทางอาญาที่เกิดขึ้นหากเป็น ความผิดอันยอมความได้ และมีใช้เป็นความผิดเกี่ยวกับเพศ ถ้าผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหายินยอม หรือแสดง ความจำนง ให้นายอำเภอของอำเภอนั้นหรือปลัดอำเภอนายอำเภอมอบหมายเป็นผู้ไกล่เกลี่ยตามควรแก่กรณี และเมื่อผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหายินยอมเป็นหนังสือตามที่ไกล่เกลี่ยและปฏิบัติตามคำไกล่เกลี่ยดังกล่าวแล้ว ให้คดีอาญาเป็นอันเลิกกันตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ในกรณีที่ผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหาไม่ ยินยอมตามที่ไกล่เกลี่ย ให้จำหน่ายข้อพิพาทนั้นแต่เพื่อประโยชน์ในการที่ผู้เสียหายจะไปดำเนินคดีต่อไป อายุ ความการร้องทุกข์ตามประมวลกฎหมายอาญาให้เริ่มนับแต่วันที่จำหน่ายข้อพิพาท

(๒) ในคดีทางแพ่ง จัดให้มีคณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนีประนอม ข้อพิพาทของประชาชนที่คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตอำเภอ ในเรื่องที่พิพาททางแพ่งเกี่ยวกับ ที่ดินมรดก และข้อพิพาททางแพ่งอื่นที่มีทุนทรัพย์ไม่เกินสองแสนบาท หรือมากกว่านั้นตามที่กำหนดใน พระราชกฤษฎีกา

๑.๒.๒ สำนักงานศาลยุติธรรม

๑) เสริมสร้างและพัฒนาให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการแก้ไขระงับข้อพิพาท

ในชุมชน แผนยุทธศาสตร์ศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๒ ได้กำหนดแนวทางการอำนวยความสะดวกยุติธรรม ที่สำคัญได้แก่ การนำวิธีการระงับข้อพิพาททางเลือกอื่นนอกจากการพิจารณาคดีมาใช้เพื่อเป็นทางเลือกในการ ยุติความขัดแย้ง ก่อนที่จะเป็นคดีความเข้าสู่ศาลและยุติคดีที่อยู่ระหว่างการพิจารณาของศาลให้ครบทุกศาล ทั้งนี้ การนำวิธีการระงับข้อพิพาททางเลือกอื่นที่สำคัญในขั้นตอนกระบวนการก่อนการพิจารณาคดี ได้แก่ การพัฒนาอาสาสมัครไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.) ซึ่งจะเป็นบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้นำที่ได้รับการ พัฒนาให้ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นผู้ประนีประนอมยอมความ ช่วยเหลือ

ให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะในการยุติข้อพิพาท ข้อพิพาทที่สามารถไกล่เกลี่ยและประนีประนอมยอมความได้ โดยข้อพิพาทที่จะดำเนินการแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) ข้อพิพาททางแพ่งทั่วไป เช่น ซื้อขาย เช่าทรัพย์ เช่าซื้อ แลกเปลี่ยน ให้อยืม จำนำ จำนอง ที่ดิน

(๒) ข้อพิพาททางอาญาที่ยอมความได้ตามที่กฎหมายกำหนด

(๓) ข้อพิพาทอื่น ๆ เช่น ข้อพิพาทที่เกี่ยวกับแรงงาน

๑.๒.๓ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

๑) เสริมสร้างและพัฒนาให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการแก้ไขระงับข้อพิพาท

ในชุมชน แผนพัฒนาสำนักงานตำรวจแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔ รวมทั้งแผนปฏิบัติการสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้กำหนดพันธกิจของสำนักงานตำรวจแห่งชาติในด้านการส่งเสริมให้ชุมชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรม โดยดำเนินงานชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ทั่วประเทศ เพื่อสร้างความร่วมมือที่ดีระหว่างประชาชนกับตำรวจ รวมทั้งทำให้เกิดการรวมตัวของประชาชนในชุมชนเพื่อป้องกันปัญหาในพื้นที่

๒) การดำเนินงานกระบวนการยุติธรรมทางเลือกตามภารกิจหน้าที่
นอกจากนั้น ตามร่างพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีอาญาในชั้นพนักงานสอบสวน พ.ศ. ได้เปิดช่องทางให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการไกล่เกลี่ยในระดับสถานีตำรวจเพื่อดำเนินการไกล่เกลี่ยในคดีความผิดอันยอมความได้ คดีความผิดลหุโทษ หรือความผิดที่มีอัตราโทษไม่สูงกว่าความผิดลหุโทษ ความผิดที่ได้กระทำโดยประมาท ยกเว้นความผิดตามที่กำหนดโดยกฎกระทรวงตามที่ได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการนโยบายตำรวจแห่งชาติ (ก.ต.ช.) และคดีความผิดที่มีโทษจำคุกอย่างสูงไม่เกินห้าปี ตามรายการท้ายพระราชบัญญัติฯ

๑.๒.๔ สำนักงานอัยการสูงสุด

๑) เสริมสร้างและพัฒนาให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการแก้ไขระงับข้อพิพาท

ในชุมชน แผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการ ๔ ปี สำนักงานอัยการสูงสุด พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๔ ได้กำหนดให้สำนักงานอัยการสูงสุดทำหน้าที่พัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพอาสาสมัครระงับข้อพิพาทในชุมชนท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนให้ชุมชนมีบทบาทในการประนีประนอมข้อพิพาทและป้องกันเฝ้าระวังอาชญากรรม เพื่อลดปริมาณคดี และเพิ่มศักยภาพในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมและระงับข้อพิพาทของคณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทตามที่กฎหมายกำหนด

๒) การดำเนินงานกระบวนการยุติธรรมทางเลือกตามภารกิจหน้าที่ สำนักงานอัยการสูงสุด ยังได้ผลักดันการออกกฎหมายว่าด้วยการชะลอฟ้อง โดยในกรณีความผิดคดีอาญาที่ลักษณะการกระทำความผิดเป็นความผิดที่ไม่ร้ายแรงและผู้กระทำรู้สึกสำนึกในความผิดโดยพยายามบรรเทาผลแห่งความผิด หรือผู้เสียหายไม่ติดใจให้มีการดำเนินคดีต่อไป จะให้ชะลอการฟ้องโดยนำวิธีการคุมความประพฤติมาใช้เพื่อให้ผู้กระทำผิดได้มีโอกาสแก้ไขความผิดของตน

๑.๒.๕ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม

๑) เสริมสร้างและพัฒนาให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการแก้ไขระงับข้อพิพาท

ในชุมชน สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรมได้ริเริ่มโครงการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในชุมชนนาร่อง ๑๗ จังหวัด ในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๔๘ เพื่อให้ชุมชนมีบทบาทในการร่วมอำนวยความสะดวกและช่วยระงับข้อพิพาทโดยการเจรจาไกล่เกลี่ยในชุมชนและช่วยเหลือบำบัดและแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดในชุมชนด้วยกระบวนการยุติธรรมทางเลือก โดยจัดอบรมให้แก่ยุติธรรมจังหวัดและบุคลากรที่เกี่ยวข้องด้านการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยความสมานฉันท์ โดยมุ่งหวังที่จะให้

ผู้เข้ารับ การอบรมได้เรียนรู้ และพัฒนาทักษะในการแก้ปัญหาความขัดแย้งและการเจรจาไกล่เกลี่ย กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

๑.๒.๖ กรมคุมประพฤติ

๑) เสริมสร้างและพัฒนาให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการแก้ไขระงับข้อพิพาท

ในชุมชน กรมคุมประพฤติดำเนินการมีบทบาทและพันธกิจที่สำคัญในการส่งเสริมกระบวนการยุติธรรมทางเลือกและป้องกันอาชญากรรม ทั้งนี้ กรมคุมประพฤติจะเป็นเจ้าภาพหลักทำหน้าที่สร้างเครือข่ายยุติธรรมชุมชนสำหรับรองรับการดำเนินงานในระดับพื้นที่ รวมทั้ง จัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนอันเป็นกลไกการทำงานร่วมกับหน่วยงานในสังกัดกระทรวงยุติธรรมโดยเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจะมีบทบาทในการลดข้อพิพาท ความขัดแย้งในชุมชน

๑.๒.๗ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

๑) เสริมสร้างและพัฒนาให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการแก้ไขระงับข้อพิพาท

ในชุมชน กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพมีบทบาทประสานทุกภาคส่วนในการด้านการจัดการความขัดแย้ง โดยได้ดำเนินการนำภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในรูปของอาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ทั้งนี้ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจะทำหน้าที่พัฒนาและขยายความชำนาญเฉพาะด้านการจัดการความขัดแย้งให้แก่เครือข่ายยุติธรรมชุมชน รวมทั้งประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน อาทิเช่น กระทรวงวัฒนธรรม กรมการพัฒนาชุมชน กรมการปกครอง กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กรมคุมประพฤติ กรมส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น

๑.๒.๘ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

๑) การดำเนินงานกระบวนการยุติธรรมทางเลือกตามภารกิจหน้าที่

ดำเนินการตามมาตรา ๖๓ แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. ๒๕๓๔ เพื่อหันเหคดีออกจากการฟ้องร้องในคดีอาญา ซึ่งได้ให้อำนาจผู้อำนวยการสถานพินิจฯ แจ้งความเห็นไปยังพนักงานอัยการว่าเด็กหรือเยาวชนที่ต้องหาว่ากระทำความผิดเมื่อพิจารณาถึงปัจจัยต่าง ๆ แล้วเห็นว่าอาจกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้อง ทั้งนี้ จะใช้วิธีประชุมกลุ่มครอบครัวโดยใช้สหวิชาชีพเข้าร่วมเพื่อให้มีข้อตกลงกันระหว่างผู้เสียหาย และเด็กหรือเยาวชนที่เป็นจำเลยในเชิงสมานฉันท์ โดยเด็กหรือเยาวชนเต็มใจรับผิดชอบ ขอโทษผู้เสียหายและพร้อมแก้ไขและบรรเทาความเสียหายที่เกิดขึ้น ส่วนผู้เสียหายยอมให้อภัยโดยไม่ติดใจดำเนินคดีต่อเด็กหรือเยาวชน ซึ่งที่ประชุมจะกำหนดแนวทางแก้ไขเด็กหรือเยาวชนโดยอาจให้ทำงานบริการสังคมในระยะเวลา ที่เหมาะสม หากเด็กหรือเยาวชนไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขหรือกระทำผิดซ้ำระหว่างการแก้ไข ให้ยุติการดำเนินการและดำเนินคดีตามปกติ เมื่อเด็กหรือเยาวชนปฏิบัติตามข้อกำหนดในการประชุมกลุ่มครอบครัว เรียบร้อยแล้ว สถานพินิจฯจะส่งรายงานข้อเท็จจริงไปยังพนักงานอัยการเพื่อพิจารณาสั่งไม่ฟ้องต่อไป หากพนักงานอัยการเห็นชอบด้วยก็จะมีคำสั่งไม่ฟ้อง ส่งผลให้เด็กหรือเยาวชนไม่มีมลทินติดตัว

๑.๒.๙ สถานทนายความ

๑) การดำเนินงานกระบวนการยุติธรรมทางเลือกตามภารกิจหน้าที่

สถานทนายความได้ดำเนินงานศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยมีกระบวนการขั้นตอนได้ดำเนินการจัดอบรมทนายความผู้ไกล่เกลี่ยให้มีความรู้ความเข้าใจในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้บรรลุเป้าหมาย เปิดศูนย์บริการรับเรื่องราวร้องทุกข์จากประชาชนผู้เดือดร้อนจากอรรถคดี พิจารณาข้อเท็จจริงของข้อพิพาทที่สามารถเจรจาไกล่เกลี่ยและตกลงกันได้แจ้งให้ผู้ร้องทราบ เพื่อให้แจ้งความประสงค์ขอประนีประนอมยอมความจัดทนายความผู้ไกล่เกลี่ยตามความชำนาญเฉพาะเรื่อง

๒. ขั้นตอนกระบวนการระหว่างการพิจารณาคดี

กระบวนการยุติธรรมทางเลือกในขั้นตอนกระบวนการระหว่างการพิจารณาคดีเป็นการดำเนินงานของศาลยุติธรรมในด้านการนำระบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาใช้ควบคู่กับการพิจารณาพิพากษาคดีของศาล โดยมีหน่วยงานที่ดำเนินงาน ได้แก่

๒.๑ สำนักงานศาลยุติธรรม

สำนักงานศาลยุติธรรมได้ออกระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. ๒๕๔๔ เพื่อดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในระบบศาล โดยมีผู้ประนีประนอมทำหน้าที่เป็นคนกลางช่วยเหลือคู่พิพาทในการพยายามเจรจาต่อรองเพื่อให้บรรลุข้อตกลงร่วมกัน โดยเมื่อดำเนินการสำเร็จจะทำสัญญาประนีประนอม หรือส่งคดีคืนศาลพิพากษาเพื่อถอนฟ้อง หากไม่สำเร็จจำหน่ายข้อพิพาท หรือส่งคดีคือศาลกลับสู่การพิจารณา พิพากษตามปกติต่อไป

๓. ขั้นตอนกระบวนการหลังการพิพากษาคดี

กระบวนการยุติธรรมทางเลือกในขั้นตอนกระบวนการหลังการพิพากษาคดี จะมีลักษณะเป็น ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เพื่อสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างผู้กระทำผิดและผู้เสียหาย โดยมีหน่วยงานที่ดำเนินงาน ได้แก่

๓.๑ กรมคุมประพฤติ

กรมคุมประพฤติได้นำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในงานคุมประพฤติ โดยดำเนินการในเชิงการสร้างสัมพันธ์ภาพเพื่อให้ฝ่ายผู้กระทำผิดและผู้เสียหาย ได้มีโอกาสพบปะและเจรจาร่วมกันโดยมีเป้าหมายอยู่ที่การข้อตกลงร่วมกันในการเยียวยาและ/หรือชดเชยความเสียหายแก่ฝ่ายผู้เสียหาย และประสานสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้กระทำผิดและผู้เสียหายที่สูญเสียไปจากการกระทำผิดของผู้กระทำผิดให้กลับฟื้นคืนดังเดิม เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

๓.๒ กรมราชทัณฑ์

กรมราชทัณฑ์ได้นำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาประยุกต์ใช้ในเรือนจำ โดยวัตถุประสงค์หลักเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ต้องขังและผู้เสียหาย ตลอดจนรวมถึงญาติผู้เสียหาย รวมทั้งให้ผู้ต้องขังรู้สึกสำนึกผิดในการกระทำของตนเอง และไม่หวนกลับมากระทำผิดซ้ำอีก

๓.๓ กรมบังคับคดี

กรมบังคับคดีได้ดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กองยึดทรัพย์สิน ทั้งนี้ ได้ดำเนินการไกล่เกลี่ยทั้งในกรณีก่อนการบังคับคดี และกรณีมีการบังคับคดีแล้ว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายได้มีการเจรจาตกลงชำระหนี้เพื่อถอนการยึดทรัพย์ ซึ่งจะส่งผลให้ทั้งสองฝ่ายยังคงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน นอกจากรูปแบบการดำเนินงานยุติธรรมทางเลือกทั้งก่อนการพิจารณาคดีระหว่างการพิจารณาคดี และหลังการพิพากษาคดีของหน่วยงานต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีอีกหลายภาคส่วนที่มีส่วนสนับสนุน ส่งเสริมและผลักดันการพัฒนายุติธรรมทางเลือกไปสู่ภาคปฏิบัติ อาทิ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน มูลนิธิ ภาคประชาชน สถาบันการศึกษา สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า เป็นต้น รวมทั้ง ปัจจุบันยังได้มีการพัฒนากระบวนการยุติธรรมทางเลือกที่สำคัญอีกแนวทางหนึ่ง ได้แก่ ระบบงานอนุญาโตตุลาการ โดยได้มีการตรากฎหมายพระราชบัญญัติสถาบันอนุญาโตตุลาการ พ.ศ. ๒๕๕๐ เพื่อวางหลักการและระเบียบในการส่งเสริมและพัฒนากระบวนการระงับข้อพิพาททั้งทางแพ่งและพาณิชย์โดยวิธีอนุญาโตตุลาการให้เป็นที่ยอมรับในการเป็นทางเลือกในการระงับข้อพิพาทที่มีประสิทธิภาพแทนการนำคดีขึ้นสู่ศาลแต่เพียงอย่างเดียว

V-Reformer (ออนไลน์: ๒๕๕๕) ได้แบ่งประเภทกระบวนการยุติธรรมทางเลือกออกเป็น ๓ ประเภทกว้าง ๆ โดยกระบวนการทุกรูปแบบจะเริ่มต้นขึ้นเมื่อทั้งฝ่ายตกลงใจที่จะเข้าสู่กระบวนการ ดังนี้

๑) การเจรจา (Negotiation) หมายถึง การที่คู่กรณีสองฝ่ายเจรจาทันทีเพื่อหาข้อยุติข้อพิพาทกันเอง โดยไม่มีบุคคลที่สาม

๒) การไกล่เกลี่ย (Mediation) หมายถึง การเจรจาทันทีที่มีบุคคลที่สาม (Mediator) เข้ามาเป็นตัวกลางในการดำเนินการและให้คำแนะนำ โดยตัวกลางนี้ไม่มีอำนาจในการตัดสินข้อพิพาท โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดการประนีประนอมยอมความให้จากความสมัครใจของคู่ความทั้งสองฝ่ายเป็นสำคัญ

๓) อนุญาโตตุลาการ (Arbitration) หมายถึง การตั้งบุคคล หรือคณะบุคคลเข้ามาทำหน้าที่ในการพิจารณาชี้ขาดข้อพิพาท ในประเด็นตามที่คู่กรณีตกลงกันไว้ในสัญญาอนุญาโตตุลาการ โดยเปิดโอกาสให้คู่กรณีมีส่วนร่วมในการกำหนดวิธีการพิจารณาตัดสินร่วมกัน

อย่างไรก็ตามเพื่อไม่ให้กระบวนการยุติธรรมทางเลือก ส่งผลให้เกิดความยุติธรรม “หลายมาตรฐาน” จึงมีการจำกัดไว้ว่า แนวทางกระบวนการดังกล่าว จะต้องไม่ละเมิดหลักการและสาระสำคัญของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก เช่น หากความผิดที่เกิดขึ้นเป็นความผิดร้ายแรงที่ทำร้ายความรู้สึก หรือสร้างความเสียหายต่อสังคมส่วนรวม ก็จำเป็นที่จะต้องได้รับการพิพากษาโดยศาลเป็นหลัก แม้จะสามารถนำเอาผลของการเจรจาทันทีซึ่งเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือกมาลดหย่อนผ่อนโทษได้ตามสมควรก็ตาม

แนวคิดยุติธรรมชุมชน

วันชัย รุจนวงศ์ (๒๕๕๐) ได้อธิบายถึงแนวความคิดเรื่องยุติธรรมชุมชน หรือ Community Justice เป็นแนวความคิดที่ใหม่สำหรับประเทศไทย ซึ่งคุ้นเคยกับระบบการอำนวยความยุติธรรมให้แก่ประชาชนโดยรัฐอย่างเดียว มาเป็นเวลานานกว่าร้อยปี นับตั้งแต่ได้มีการเปลี่ยนระบบกฎหมายจากระบบกฎหมายพระธรรมนูญซึ่งใช้มาแต่เดิมตั้งแต่สมัยต้นกรุงศรีอยุธยา หรือที่เรียกกันจนติดปากว่ากฎหมายตราสามดวง ในยุคต้นรัตนโกสินทร์มาเป็นระบบกฎหมายแบบยุโรปที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน แสดงความคิดหนึ่งที่ติดมากับระบบกฎหมายด้วยก็คือ ความคิดที่ว่ากฎหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายอาญาเป็นเรื่องของการใช้อำนาจต่อประชาชนและเป็นเรื่องที่รัฐที่เป็นผู้อำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชนฝ่ายเดียว ประชาชนเป็นเพียงผู้มาร้องขอหรือได้รับผลจากกระบวนการยุติธรรมที่รัฐเป็นผู้จัดการและจัดให้เท่านั้น ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมแต่อย่างใด หลักจากแนวคิดนี้ย่อมมาเป็นเวลานานกว่าร้อยปี ทำให้ทุกฝ่ายยอมรับและเชื่อแนวความคิดดังกล่าว

ความคิดในลักษณะนี้ทำให้เกิดความเคียดแค้น เป็นความเคียดแค้นทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายประชาชน คือฝ่ายรัฐรู้สึกตัวเองเป็นเจ้าของและผู้ขาดความยุติธรรมไว้ และทำหน้าที่ในการอำนวยความยุติธรรมโดยไม่ได้คาดหวังความร่วมมือแบบมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนมากขึ้น ส่วนประชาชนหรือชุมชนก็รู้สึกว่าตนเองไม่มีหน้าที่ในเรื่องนี้และปล่อยให้เป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่ที่จะต้องมาดำเนินการทุกอย่างทุกเรื่องและประชาชนมีหน้าที่เพียงคอยรับการบริการจากรัฐ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า เมื่อเกิดการกระทำความผิดทางอาญาขึ้นเป็นเรื่องที่ทั้งรัฐและประชาชนได้รับความเสียหายความเดือดร้อนและผลกระทบ จึงต้องมีการดำเนินคดีหรือดำเนินการอื่นตามความจำเป็นเพื่อให้แน่ใจว่าเป็นการป้องปรามและแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการกระทำความผิดแต่ทำไมรัฐจึงยึดถือว่ารัฐเป็นเจ้าของความยุติธรรมเพียงฝ่ายเดียว จึงเป็นเรื่องที่ควรใคร่ครวญอย่างลึกซึ้งว่าเมื่อเกิดการกระทำความผิดอาญาขึ้น ระหว่างรัฐกับประชาชน ใครเป็นผู้ได้รับความเดือดร้อนที่แท้จริงและได้รับผลกระทบโดยตรงมากกว่ากัน เราอาจจะพิจารณาจากตัวอย่างการละเมิดกฎหมายทั่วไปโดยเฉพาะอย่าง

ยิ่งความผิดที่เรียกว่าเป็นความผิดของตัวเอง (mala in se) อีกประเด็นที่สำคัญคือ เมื่อรัฐเข้ารับเอาว่าเป็นเจ้าของความยุติธรรมอย่างเต็มที่แล้ว ในขณะที่ประชาชนและชุมชนก็รับเอาความคิดเดียวกันว่ารัฐเป็นเจ้าของเสียแล้ว เนื่องจากถูกบอกเช่นนั้นมาเป็นเวลากว่าร้อยปี ประชาชนจึงไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในเรื่องคดีอาญา แต่ทั้งนี้ก็เป็นภาระของรัฐในการจัดการกับอาชญากรรมเพียงฝ่ายเดียว ปัญหาจึงเกิดเนื่องจากประเทศไทยไม่ใช่ประเทศที่ร่ำรวย แต่มีพื้นที่กว้างขวาง มีประชากรจำนวนมาก การที่จะดูแลทุกพื้นที่ให้ทั่วถึงอย่างจริงจัง จัดการทุกปัญหาได้อย่างมีคุณภาพ จึงต้องใช้เจ้าหน้าที่พร้อมทรัพยากรประกอบอีกเป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านงบประมาณ ทำให้รัฐไม่สามารถเพิ่มเจ้าหน้าที่และค่าใช้จ่ายในกระบวนการยุติธรรมได้มากเกิดสัดส่วนที่เหมาะสม ทำให้การรักษาความสงบกับการดูแลด้านกระบวนการยุติธรรมมีปัญหา มักจะมีลักษณะเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุด้วยการปล่อยให้เกิดการกระทำผิดหรือเกิดความขัดแย้งขึ้นเสียก่อนจึงจะมาถึงกระบวนการยุติธรรมเพื่อแก้ไข ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายมากกว่าแต่ได้ผลน้อยกว่าการป้องกันอาชญากรรมเมื่อได้พิจารณาประเด็นดังกล่าวแล้ว ทำให้เกิดความกังขาว่า เหตุใดรัฐจึงยังคงผูกขาดการเป็นเจ้าของความยุติธรรมมาเป็นเวลานานจนปัจจุบัน โดยไม่ได้ให้ประชาชนและชุมชนที่ได้รับความเดือดร้อนโดยตรงร่วมเป็นเจ้าของให้มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมกับรัฐอย่างจริงจังในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อย และจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง โดยมีรัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุนเสริมพลัง ให้ความรู้ด้านกฎหมาย เป็นผู้ให้คำปรึกษา รวมทั้งเชื่อต่อให้ชุมชนดูแลกันเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ รัฐจะเข้าไปจัดการดูแลมากขึ้น หากเป็นเรื่องร้ายแรงหรือเป็นข้อขัดแย้งที่เกิดกว่าความสามารถของชุมชนที่จะแก้ปัญหาได้เอง

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (๒๕๕๐) ได้อธิบายถึงบทบาทในการดำเนินงานของยุติธรรมชุมชน ดังนี้

๑. การเสริมพลัง (Empowerment) หมายถึง การดำเนินงานหรือกิจกรรมในทุกด้านที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการผลักดันให้ชุมชนนั้น ได้นำเอาทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนทั้งด้านความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นได้นำเอาสิ่งเหล่านี้ออกมาสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีในชุมชน โดยการร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหา ความขัดแย้ง และปัญหาในด้านอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ในการเสริมพลังนี้อาจจะเป็นการทำกิจกรรมที่ช่วยกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการรวมตัวกันหรือเป็นการเสริมสร้างทักษะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับยุติธรรมชุมชน

๒. การป้องกันและสร้างภูมิคุ้มกันจากปัญหาอาชญากรรม (Crime Prevention and Social Immunization) คือการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ก็แล้วแต่ที่เป็นการป้องกันการเกิดความขัดแย้ง และการกระทำผิดของชุมชน ซึ่งในที่นี้รวมไปถึงการหยุดยั้งพฤติกรรมเสี่ยงในด้านต่าง ๆ ที่อาจนำไปสู่การกระทำผิดได้ เช่น การดื่มสุรา การมั่วสุมของกลุ่มวัยรุ่นที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายได้

๓. การเยียวยา (Restoration) การชดเชยค่าเสียหายที่เกิดจากการกระทำผิดต่อภาวะเปราะบางของสังคม การบรรเทาความเสียหายที่เกิดจากความขัดแย้ง ทั้งในส่วนของผู้เสียหายและผู้กระทำผิด รวมถึงการเยียวยารับผิดชอบต่อชุมชน ตลอดจนการให้ความช่วยเหลือแก่ทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งให้มีโอกาสกลับคืนสู่สังคมเช่นเดิม

๔. การจัดการความขัดแย้ง (Conflict Resolution) หมายถึง การกระทำใด ๆ ที่สามารถช่วยทำให้ความขัดแย้งการทะเลาะวิวาทและสภาวะที่จะนำไปสู่ความรุนแรงนั้นได้เบาบางลงและยุติไปในที่สุด โดยที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายยังคงมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันมีความเข้าใจกันและได้มีการชดเชยบรรเทาความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อคู่กรณี

ยศศักดิ์ โกศัยกานนท์ (ออนไลน์ : ๗๗) ได้กล่าวถึงหลักพื้นฐานของแนวคิดยุติธรรมชุมชน และองค์ประกอบของแนวคิดยุติธรรมชุมชนที่สำคัญ โดยสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

๑) หลักการพื้นฐานของแนวคิดยุติธรรมชุมชน ได้แก่

(๑) หลักการประชาธิปไตย (Democratic Principles)

- (๒) หลักการยึดบรรทัดฐานของชุมชน (Norm Affirmation)
- (๓) หลักความเสมอภาคเท่าเทียมกัน (Egalitarian Principles)
- (๔) หลักความปลอดภัยชุมชน (Public Safety)
- (๕) หลักการพึ่งพาอาศัยกันและกัน (Mutuality)
- (๖) หลักการดูแลหรือชักจูงสายสัมพันธ์ (Inclusive)
- (๗) หลักการเข้าร่วมหรือการมีส่วนร่วมของชุมชน/ประชาชน (Citizen Participation)

๒) องค์ประกอบของแนวคิดยุทธธรรมชุมชนที่สำคัญ มี ๕ ประการ ดังนี้

- (๑) เน้นการดำเนินงานพื้นที่ในละแวกเดียวกัน
- (๒) เน้นการดำเนินงานในลักษณะการแก้ปัญหา
- (๓) เน้นการดำเนินงานแบบกระจายและความรับผิดชอบ
- (๔) เน้นการดำเนินงานที่คำนึงถึงความปลอดภัยและคุณภาพชีวิตของชุมชน
- (๕) เน้นการดำเนินงานโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุทธธรรม

ยุทธธรรมชุมชนอีกมุมมองหนึ่งของ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ และคณะ (๒๕๕๐ : ๖๕-๖๖) กล่าวถึงประโยชน์ของการนำหลักการพึ่งพาซึ่งกันและกัน โดยยุทธธรรมชุมชน ไว้ดังนี้

๑) ยุทธศาสตร์ยุทธธรรมชุมชนสำหรับมาตรฐานทางคุณธรรมขั้นต่ำที่สุดอย่างน้อยที่สุดต้องยึดมั่นในหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และสำหรับคุณธรรมขั้นสูงแล้ว ยุทธศาสตร์ยุทธธรรมชุมชนจะยึดมั่นในหลักการทำงานร่วมกันกับทุกภาคส่วน และกับชุมชนในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างพึ่งพากันและกัน ทุกภาคส่วนที่ทำงานร่วมกันต่างก็บรรลุเป้าหมายขององค์กรของตนด้วยกันทั้งสิ้น

๒) กระบวนการสร้างผู้นำจิตสาธารณะ ยุทธธรรมชุมชนจะทำให้ประชาชน “สำรวจตนเองว่าตนเป็นคนไหนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตนใช้หรือไม่” โดยเฉพาะการคำนึงถึงคนที่ด้อยโอกาสกว่าตนหรือผู้ที่อ่อนแอกว่า ยุทธศาสตร์ยุทธธรรมชุมชนจะสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนรวมใน “กระบวนการและระดับขั้น” ต่าง ๆ ของระบบยุทธธรรมทางอาญา และผู้ที่จะดำเนินงานยุทธธรรมชุมชนได้ดี “ผู้นั้นจะต้องมีพื้นที่ของการเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมมาก่อนประโยชน์ของตน”

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ และคณะ (๒๕๕๐ : ๔) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญของยุทธธรรมชุมชนไว้ดังนี้

- ๑) เป็นกลไกที่ดำเนินการในระดับชุมชน
- ๒) เป็นกลไกที่ใช้การร่วมมือจากชุมชนในรูปแบบหุ้นส่วน
- ๓) เป็นมาตรการประการหนึ่งที่สามารถใช้ผสมผสานได้กับกระบวนการยุทธธรรมทางอาญา กระบวนการหลักหรือตามระเบียบแบบแผน
- ๔) เป็นการเปิดพื้นที่ช่องว่าง โอกาส ในการที่ประชาชน ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความยุติธรรมในชุมชน รวมถึงการสร้างควมสงบเรียบร้อยในชุมชน
- ๕) เป็นการสร้างพลังให้กับภาคประชาชนในการลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องความเป็นยุติธรรม
- ๖) เป็นการทำงานในเชิงรุก เพื่อการป้องกันสังคมให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายต่างๆ
- ๗) เป็นความยึดเหนี่ยวในการสร้างรูปแบบที่หลากหลายในการสร้างความเป็นธรรม และความยุติธรรม โดยไม่ยึดติดกับกฎระเบียบของรัฐ

ความแตกต่างระหว่างยุทธธรรมชุมชนกับกระบวนการยุทธธรรมที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

๑. ยุทธธรรมชุมชนเน้นที่การรับใช้ชุมชน ชุมชนคือผู้ได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำโดยตรง กระบวนการยุทธธรรมทางอาญาที่ดำเนินการในปัจจุบัน มองว่าอาชญากรรมเป็นการกระทำที่ละเมิดกฎหมาย

การดำเนินการเมื่อมีอาชญากรรมเกิดขึ้น จึงเป็นการดำเนินการโดยถือว่ารัฐเป็นผู้เสียหาย จึงต้องหาตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษ เพื่อให้สังคมสงบสุข ในขณะที่ยุติธรรมชุมชนมองว่าอาชญากรรมเป็นปัญหาที่มีผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนในระดับท้องถิ่น คนในชุมชนเป็นผู้เสียหายโดยตรง ดังนั้นการแก้ไขปัญหาจึงควรดำเนินการในชุมชนนั้น โดยชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบหาวิธีแก้ไขปัญหา ส่วนรัฐหรือหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมเป็นผู้สนับสนุนและดูแลมาตรฐานการดำเนินงาน นอกจากนี้ กระบวนการยุติธรรมทางอาญามักแบ่งชุมชนเป็นเขตตามภูมิศาสตร์ แต่ยุติธรรมชุมชนเห็นว่า ชุมชนไม่ควรหมายถึง การแบ่งเขตชุมชนตามภูมิศาสตร์ แต่ควรดูที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเป็นหลัก แม้ว่าจะไม่มีลักษณะเด่นชัดว่าเป็นชุมชนตำบลเดียวกัน แต่หากมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดและมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ ก็อาจจัดเป็นชุมชนเดียวกันได้ โดยไม่ได้ยึดสภาพเขตพื้นที่เป็นหลักมากนัก แต่ยึดพฤติกรรมเป็นปัจจัยสำคัญของชุมชน

๒. ยุติธรรมชุมชนแก้ปัญหาอาชญากรรมโดยกระบวนการแก้ไขปัญหา (problem solving process) เมื่อมีอาชญากรรมเกิดขึ้น กระบวนการยุติธรรมทางอาญาดำเนินการพิจารณาคดีผู้กระทำผิดโดยการเผชิญหน้าแบบระบบปฏิปักษ์ (adversarial system) ซึ่งเป็นการต่อสู้ระหว่างผู้เสียหายหรือรับกับผู้กระทำผิด โดยการดำเนินคดี โดยมุ่งเน้นที่คดีแต่ละคดี ในขณะที่งานยุติธรรมชุมชนเห็นว่า วิธีการแก้ปัญหาอาชญากรรมควรเน้นที่การป้องกัน คือเน้นที่การแก้ที่สาเหตุ โดยพิจารณาที่ปัญหาเป็นหลัก และใช้กระบวนการแก้ปัญหา เป็นการแก้ปัญหาเชิงรุก เน้นการป้องกันปัญหา เมื่อมีการพิจารณาโดยใช้ปัญหาเป็นจุดศูนย์กลางแล้ว วิธีการแก้ปัญหาก็จะมีความยืดหยุ่น โดยไม่จำกัดอยู่เพียงวิธีใดวิธีหนึ่ง หรือดำเนินการโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ดังนั้น ยุติธรรมชุมชนจึงใช้วิธีการแก้ปัญหาที่หลากหลายโดยใช้ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชน

๓. เป้าหมายหลักของยุติธรรมชุมชนคือ คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เป้าหมายหลักของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา คือการอำนวยความยุติธรรม โดยการหาตัวผู้กระทำผิดเพื่อนำมาลงโทษให้เหมาะสมกับความผิด หรือแก้ไขฟื้นฟู เพื่อมิให้กระทำผิดซ้ำ ในขณะที่ยุติธรรมชุมชนมีเป้าหมายหลักอยู่ที่ความมั่นคงปลอดภัยและความสงบสุขของชุมชน ประเด็นในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเน้นไปที่ว่ากระบวนการยุติธรรมจะคุ้มครองและรับใช้ชุมชนได้อย่างไรมากกว่าการแก้ไขหรือการลงโทษผู้กระทำผิด

๔. ยุติธรรมชุมชนเป็นการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบ การทำงานของระบบกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในปัจจุบันเป็นการทำงานที่มีโครงสร้างแบบลำดับชั้น ตามสายการบังคับบัญชาหรือระบบราชการ ในขณะที่ยุติธรรมชุมชนมีการทำงานแบบกระจายอำนาจและการบูรณาการระหว่างหน่วยงานของรัฐและชุมชน โดยเฉพาะการให้ชุมชนกับรัฐเป็นหุ้นส่วนในการเป็นเจ้าของร่วมให้มีหน้าที่ในการดูแลรับผิดชอบความยุติธรรมร่วมกันเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนเป็นที่ตั้ง ทั้งนี้ เพื่อให้แก้ปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นได้หลายรูปแบบโดยยืดหยุ่นตามสภาพปัญหา วัฒนธรรม กับสถานะของชุมชนโดยไม่จำกัดอยู่กับการดำเนินคดีอย่างเป็นทางการเท่านั้น การดำเนินการแก้ปัญหาที่มีใช้เป็นการผูกขาดโดยรัฐหรือหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมแต่ผู้เดียว

๕. ยุติธรรมชุมชนเน้นการให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม เมื่อมีการกระทำผิดขึ้น หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมทางอาญามักเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการบังคับใช้กฎหมายและอำนวยความยุติธรรม โดยเป็นการดำเนินการที่ต้องใช้ความเชี่ยวชาญ ใช้ความรู้เฉพาะชุมชนเพียงแต่เป็นผู้รองรับบริการ และมอบความรับผิดชอบในการแก้ปัญหาให้กับระบบกระบวนการยุติธรรม แต่แนวคิดของยุติธรรมชุมชนมองว่าปัญหาการกระทำผิดควรได้รับการแก้ไขภายในชุมชนโดยชุมชนเอง หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมควรเป็นเพียงหน่วยงานสนับสนุน เพื่อให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาเองได้ ทั้งนี้ ความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมควรเป็นแบบหุ้นส่วน

ตารางที่ ๑ การเปรียบเทียบแนวคิดระหว่างกระบวนการยุติธรรมทางอาญากับยุติธรรมชุมชน

กระบวนการยุติธรรมทางอาญา	ยุติธรรมชุมชน
เป็นการควบคุมอาชญากรรม มักดำเนินการภายหลังที่มีอาชญากรรมเกิดขึ้น	เป็นการแก้ปัญหาที่สาเหตุ เน้นการป้องกันอาชญากรรม
อาชญากรรมเป็นการกระทำที่ละเมิดกฎหมายโดยรัฐ เป็นผู้เสียหาย	อาชญากรรมเป็นปัญหาที่มีผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนในระดับท้องถิ่น โดยคนในชุมชนเป็นผู้เสียหาย
วิธีการที่ใช้เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นคือ การใช้ระบบปฏิบัติการระหว่างผู้กระทำผิดและผู้เสียหายหรือรัฐ	วิธีการที่ใช้เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้นคือ ใช้กระบวนการแก้ไขปัญหามาหาสาเหตุของปัญหาและแก้ไขที่สาเหตุ
เป้าหมายหลักของกระบวนการยุติธรรม คือ การลงโทษผู้กระทำผิดให้เหมาะสมกับความผิดหรือการแก้ไขผู้กระทำผิดไม่ให้กระทำผิดซ้ำ	เป้าหมายหลักของยุติธรรมชุมชนคือ ชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยและสงบสุข
รูปแบบการดำเนินการเป็นแบบระบบราชการ	รูปแบบการดำเนินการ เป็นแบบกระจายอำนาจ โดยบูรณาการระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชน โดยยึดหยุ่นตามสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชนแต่ละพื้นที่
บทบาทของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบเมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้น โดยการบังคับใช้กฎหมายและอำนวยความยุติธรรม	บทบาทของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เป็นหน่วยงานสนับสนุนให้ชุมชนสามารถอำนวยความยุติธรรมและแก้ไขปัญหาในชุมชนด้วยชุมชนเอง โดยมีรัฐเป็นผู้สนับสนุน
บทบาทของชุมชนเป็นเพียงผู้รับบริการจากรัฐ	บทบาทของชุมชนเป็นหุ้นส่วนที่มีส่วนร่วมในการอำนวยความยุติธรรมอย่างเป็นเจ้าของ

ประโยชน์ยุติธรรมชุมชน

หลักยุติธรรมชุมชนมาเสริมกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก จะก่อให้เกิดประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมหลายประการ อาทิ

๑. เป็นการนำเอาศักยภาพของชุมชนซึ่งอยู่ใกล้ชิด กับปัญหาความขัดแย้ง หรือการกระทำความผิดมากที่สุด ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ซึ่งศักยภาพของชุมชนในแง่มุมนี้แม้จะมองไม่เห็นชัดเจนเนื่องจากจะถูกกลืนเลือนมานาน แต่หากสามารถกระตุ้นและนำมาใช้อย่างเหมาะสมจะเป็นพลังมหาศาลที่สามารถแก้ปัญหาเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยในชุมชนได้ครบวงจร ตั้งแต่ การป้องกันหรือการแก้ที่ต้นเหตุของปัญหา การดูแลผู้เสียหายและผู้กระทำผิด ตลอดจนการมีส่วนร่วมกับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ

๒. ทำให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าถึงความยุติธรรมได้มากขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้ เพราะระบบความยุติธรรมในรูปแบบที่เป็นทางการที่เป็นอยู่เปิดโอกาสให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่มีฐานะยากจนจะขาดความรู้ด้านกฎหมายและสิทธิเสรีภาพ เข้าถึงและพึงพาได้ ประชาชนจำนวนมากรู้สึกว่ ความยุติธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ไกล

เกินเอื้อม การส่งเสริมบทบาทของชุมชนในการเข้ามาร่วมกับภาครัฐในการจัดกิจกรรมด้านการอำนวยความสะดวกในรูปแบบต่างๆ ตั้งแต่การให้ความรู้ทางด้านกฎหมาย และสิทธิต่างๆ รวมถึงการมีส่วนร่วมในระบบการจัดการความขัดแย้งในรูปแบบที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนและเข้าถึงได้ง่าย จนนำความยุติธรรมให้ใกล้มือประชาชนมากขึ้น

๓. เป็นการสร้าง “สำนึกของความเป็นชุมชน” ซึ่งเป็นสิ่งที่เคยมีอยู่แต่ปัจจุบันขาดหายไปให้เกิดการเปิดโอกาส และส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนในการแก้ปัญหาของชุมชนเอง และดูแลผู้ที่พลัดและด้อยโอกาส เป็นการสร้างหรือนำกลับมาซึ่งความผูกพันในชุมชน และความเป็น “ชุมชนเอื้ออาทร” ตลอดจนสร้าง “จิตสาธารณะ” และ “จิตอาสา” ให้กับคนในชุมชน ยุทธศาสตร์ยุติธรรมชุมชน จึงเป็นวิธีการที่ดีที่สุด วิธีหนึ่งในการสร้างสามัคคี และภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน อันจะเป็นพื้นฐานในการสร้างความปลอดภัย และความสงบสุขของชุมชน

๔. เป็นการรักษาขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ สืบเนื่องจากยุติธรรมชุมชนเป็นการนำจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมที่มีอยู่กับชุมชน มาใช้เป็นเครื่องมือในการดูแลความสงบ ดังนั้น การหยิบยกส่งเหล่านี้มาใช้

๕. สามารถเสริมประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักได้เป็นอย่างดี ทั้งการให้ข้อมูลเบาะแสในพฤติกรรมที่เป็นการฝ่าฝืนกฎหมาย การลดคดีที่เข้าสู่ระบบยุติธรรม การให้ความร่วมมือในการเป็นพยานในการดำเนินคดี การดูแลและสงเคราะห์ผู้กระทำผิด และเหยื่ออาชญากรรม รวมถึงการเป็นศูนย์เชื่อมโยงระหว่างระบบยุติธรรมกระแสหลัก กับระบบยุติธรรมชุมชนเข้าด้วยกัน โดยอาจรับกิจกรรมของยุติธรรมกระแสหลักมาปฏิบัติในชุมชน และอาจจะส่งต่อคดีจากยุติธรรมชุมชนไปยังระบบยุติธรรมกระแสหลัก

แนวนโยบายการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนยุติธรรมชุมชน

กระทรวงยุติธรรมได้กำหนดแนวนโยบายการขับเคลื่อนโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนหรืออาสาสมัครหรือเครือข่ายภาคประชาชน กระทรวงยุติธรรมรวมถึงส่วนราชการในสังกัดกระทรวงยุติธรรม เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบล ซึ่งกลุ่มผู้มีส่วนร่วมที่มีความสำคัญในลำดับต้น ๆ คือกลุ่มประชาชน เนื่องจาก ในกระบวนการดำเนินงานภารกิจของศูนย์ฯ หากขาดความร่วมมือจากประชาชนแล้ว งานต่าง ๆ คงยากที่จะสำเร็จอย่างแท้จริง ทั้งนี้ โดยมีแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนที่กระทรวงยุติธรรมดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้

๑. การเปิดช่องทางการให้ข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็น และข้อร้องเรียน ร้องทุกข์ต่าง ๆ หลายช่องทาง ทั้งการเดินมาติดต่อด้วยตนเอง การส่งจดหมาย กรณังทางโทรศัพท์หรือโทรสาร และผ่านระบบเว็บไซต์ของกระทรวงยุติธรรมหรือส่วนราชการในสังกัด ขึ้นอยู่กับความสะดวกของประชาชน และเมื่อกระทรวงยุติธรรมได้รับและจะได้นำมาวิเคราะห์และดำเนินการแก้ไขปัญหาความทุกข์ร้อนต่าง ๆ ของประชาชนตามความเหมาะสมต่อไป ทั้งนี้โดยการดำเนินการโดยตรงจากกระทรวงยุติธรรม และการส่งให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องนำไปดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ แต่กระทรวงยุติธรรมโดยศูนย์บริการร่วมกระทรวงยุติธรรมจะมีหน้าที่ในการติดตามความคืบหน้าของการดำเนินงานของส่วนราชการนั้น และแจ้งให้ประชาชนทราบเป็นระยะ ๆ เช่น ทุกกระยะ ๑๕ วัน เป็นต้น

๒. เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเป็นเครือข่ายอาสาสมัครในหน่วยงานต่าง ๆ ของกระทรวงยุติธรรม และของส่วนราชการสังกัดกระทรวงยุติธรรม เช่น

๒.๑ กรมคุมประพฤติมี “อาสาสมัครคุมประพฤติ” ซึ่งได้ดำเนินการนำภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ โดยเน้นบทบาทของภาคประชาชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอาชญากรรม

ตลอดจนเข้ามามีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดในชุมชน และเป็นงานที่มุ่งให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาผู้กระทำผิดในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการป้องกันการหวนกลับมากระทำผิดซ้ำ

๒.๒ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพมี “อาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ” ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมในแง่ของการส่งเสริมและสนับสนุน เช่น การประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความรู้เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักในสิทธิและเสรีภาพของตนเอง ช่วยเหลือให้คำปรึกษา ตลอดจนริเริ่มสนับสนุนชุมชนในด้านการระงับข้อพิพาทและกระบวนการยุติธรรม การเป็นอาสาสมัครไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาท การแจ้งข้อมูลในกรณีที่มีเหตุการณ์ที่เกิดความไม่เป็นธรรมในชุมชนและสร้างเครือข่ายการทำงานด้านสิทธิและเสรีภาพ เป็นต้น

๒.๓ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ๒ รูปแบบ คือ กำหนดให้มี “กรรมการสงเคราะห์เด็กและเยาวชน” สถานพินิจซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับการให้คำปรึกษาแก่ผู้อำนวยการสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในรูปแบบของ “การประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน” มาใช้ในการเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนที่ถูกส่งเข้าไปยังสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

๒.๔ กรมราชทัณฑ์ ปัจจุบันมี “สภาปรึกษากามราชทัณฑ์ประจำจังหวัด” ทุกจังหวัด มีหน้าที่ในการเสนอแนะนโยบายและแนวทางในการพัฒนางานราชทัณฑ์ให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ตามบริบทแห่งกฎหมายและมาตรฐานสากล ที่เปิดให้บุคคลภายนอกเข้ามาเป็นที่ปรึกษา และยังมี “ราชทัณฑ์ตำบล” ที่เปิดโอกาสให้องค์การบริหารส่วนตำบลได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลช่วยเหลือคนในพื้นที่ความรับผิดชอบที่ต้องโทษในเรือนจำและที่จะพ้นโทษออกไป เพื่อรับไปดูแลต่อไป

๒.๕ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ได้กำหนดช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านการดำเนินงานของสำนักงานยุติธรรมจังหวัดและสำนักงานยุติธรรมจังหวัดสาขาทั่วประเทศ โดยสำนักงานยุติธรรมจังหวัดเป็นหน่วยงานผู้แทนของกระทรวงยุติธรรม ในการให้บริการประชาชนในภารกิจของกระทรวงยุติธรรม และส่วนราชการในสังกัด ในรูปแบบของ “ศูนย์บริการร่วมกระทรวงยุติธรรมระดับจังหวัด” ที่ประชาชนเดินทางไปใช้บริการ ณ ที่ตั้งของส่วนราชการยุติธรรมในจังหวัดนั้น ๆ นอกจากนี้ยังได้ดำเนินการในเชิงรุกเข้าไปในชุมชนต่าง ๆ เพื่อรณรงค์ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นหุ้นส่วนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วยตนเองในลักษณะการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ และร่วมรับผลจากการดำเนินการในรูปแบบ “เครือข่ายยุติธรรมชุมชน” และ “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน”

๒.๖ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ได้มีการจัดตั้งมูลนิธิ “ภูมิพลังชุมชน” เพื่อดำเนินโครงการร่วมกับประชาชนด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด สำนักงาน ป.ป.ส. ได้เปิดกว้างให้ประชาชนร่วมเป็นคณะกรรมการต่าง ๆ ของมูลนิธิที่ดำเนินการร่วมกับทางสำนักงาน รวมถึงการร่วมเป็นคณะกรรมการภาคประชาชนเกี่ยวกับการป้องกันยาเสพติด

๒.๗ กรมสอบสวนคดีพิเศษ ได้เปิดช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้ามาเป็น “เครือข่ายและพันธมิตรภาคประชาชน” ซึ่งมีภารกิจหลัก ๓ ประการได้แก่

- ๑) การติดตามเฝ้าระวังในพื้นที่ไม่ให้เกิดปัญหาในคดีสำคัญ
- ๒) การแจ้งข่าวข้อมูลและพฤติกรรม หรือลักษณะที่ผิดสังเกต และ
- ๓) การรวบรวมพยานหลักฐานโดยภาคประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ สามารถเก็บรวบรวมพยานหลักฐานเบื้องต้นได้

โดยกรมสอบสวนคดีพิเศษเองได้มีการจัดตั้ง “ศูนย์เครือข่ายและพันธมิตรภาคประชาชน” เป็นหน่วยงานภายในมีภารกิจในการป้องกัน เฝ้าระวังพื้นที่ วิเคราะห์ข้อมูล เฝ้าระวังตรวจสอบ และกลั่นกรองข้อมูล รวมถึงการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายพันธมิตรและภาคประชาชน การกำหนดนโยบาย แผนงานและโครงการ และกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

๒.๘ สำนักงานกิจการยุติธรรมมี “โครงการเยาวชนพลยุติธรรม” ซึ่งเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกลุ่มเยาวชน ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมและมีส่วนร่วมในการเผยแพร่กระบวนการยุติธรรม

การเปิดโอกาสให้ประชาชน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่มีความเข้าใจในปัญหาของชุมชนได้ดีที่สุดเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกระบวนการยุติธรรมชุมชน คือแนวทางการขับเคลื่อนที่เข้าถึงปัญหาชุมชนได้ดีที่สุด ส่งผลให้การดำเนินการของหน่วยงานต่างๆ ข้างต้น จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่ได้จากแหล่งที่น่าเชื่อถือได้อีกทั้งประชาชนผู้เข้ามามีส่วนร่วม จะได้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของกระบวนการ จนกระทั่งเห็นความสำคัญของการขับเคลื่อนความยุติธรรมชุมชน และมุ่งมั่นดำเนินการให้ประสบความสำเร็จในที่สุด

ประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับจากการขับเคลื่อนยุติธรรมชุมชน

แนวนโยบายในการขับเคลื่อนยุติธรรมชุมชน กระทรวงยุติธรรมถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนความสำเร็จของการบริหารศูนย์ยุติธรรมชุมชนตามหลักการ “ยุติธรรมชุมชน” เนื่องจากเป็นแนวนโยบายที่มีความมุ่งเน้นความใกล้ชิดกับปัญหาของชุมชนได้มากที่สุด ตลอดจนเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญที่สุด คือ ประชาชนในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารและพัฒนายุติธรรมชุมชน ให้มุ่งสู่ทิศทางการขับเคลื่อนที่ถูกต้อง โดยผลประโยชน์ในการขับเคลื่อนนี้ สุดท้ายแล้วจะเกิดขึ้นกับประชาชน ตามแนวคิด “ยุติธรรมชุมชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน” ดังนี้

๑. กระบวนการยุติธรรมชุมชนจะช่วยลดประมาณคดีที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม โดยการสร้างทางเลือกในการยุติข้อพิพาทหรือความขัดแย้งของประชาชนด้วยประชาชนเอง ตามแนวคิดยุติธรรมชุมชนและหลักการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

๒. ประชาชนที่ยากจนและด้อยโอกาส สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้โดยง่าย รวดเร็ว เสมอภาค และประหยัด ลดค่าใช้จ่ายในกระบวนการยุติธรรม โดยประชาชนจะไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดี และไม่เสียเวลาในการประกอบอาชีพ เพราะสามารถยุติความขัดแย้งหรือข้อพิพาทบางประการได้ก่อนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม

๓. เป็นการสร้างพลังของชุมชนให้สามารถดูแลความสงบเรียบร้อยของชุมชนได้ด้วยตัวเอง และช่วยให้ชุมชนในท้องถิ่นของไทยได้หวนกลับมา รื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาอาชญากรรม

๔. ส่งเสริมให้เกิดความปรองดองสมานฉันท์ของประชาชน อันจะนำไปสู่ความปรองดองในภาพรวมของประเทศ ที่มีความสงบเรียบร้อย และปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน ซึ่งจะเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองประเทศต่อไป

๕. ช่วยลดช่องว่างระหว่างกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักกับประชาชนในปัจจุบันโดยกิจกรรมของยุติธรรมชุมชน ซึ่งส่งผลให้เจ้าหน้าที่รัฐในกระบวนการยุติธรรมและประชาชนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมากขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการติดต่อประสานงานและการระดมทรัพยากรชุมชนและรัฐไปพร้อม ๆ กัน

๖. ยุติธรรมชุมชนจะช่วยเสริมประสิทธิภาพการทำงานของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก เนื่องจากเครือข่ายยุติธรรมชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างบุคคลได้ส่วนหนึ่ง ด้วยการไกล่เกลี่ย ประนีประนอมข้อพิพาทในคดีที่ยอมความกันได้ และความผิดเล็กน้อยบางลักษณะ ทำให้ข้อพิพาทระงับไป และคดี

ความบางอย่างได้รับการแก้ไขในระดับชุมชน ทำให้ลดปริมาณคดีที่จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก และสามารถช่วยประหยัดงบประมาณรัฐได้อีกส่วนหนึ่ง สำหรับหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมเอง จะได้มีเวลาในการพิจารณาคดีอาญาแผ่นดิน หรือคดีสำคัญๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและรวดเร็วยิ่งขึ้น

แนวทางการขับเคลื่อนยุติธรรมชุมชนในอนาคต

กระบวนการยุติธรรมชุมชน ควรจะเป็นกระบวนการที่มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าประชาชนจะได้รับประโยชน์จากความสำเร็จในการขับเคลื่อนยุติธรรมชุมชน กระทรวงยุติธรรมก็ยังมีแนวทางการขับเคลื่อนในอนาคต โดยการเสนอร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยยุติธรรมชุมชน ซึ่งกระทรวงยุติธรรมชุมชนกำลังอยู่ในระหว่างการพิจารณานำเสนอต่อคณะรักษาความสงบแห่งชาติเพื่อให้การดำเนินงานยุติธรรมชุมชนมีกลไกการปฏิบัติงานรองรับการทำงานของเจ้าหน้าที่ ตลอดจนประชาชนได้อย่างชัดเจนและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น ซึ่งในระหว่างการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติดังกล่าว กระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการจัดทำระเบียบกระทรวงยุติธรรมชุมชนรองรับการดำเนินงานเพื่อให้ใช้ประกอบการปฏิบัติงานไปก่อน เพื่อให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัดและศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับตำบลที่จัดตั้งขึ้น ได้มีกรอบการทำงานที่ชัดเจนและเป็นไปในแนวทางเดียวกัน

นอกจากนี้ แนวทางการขับเคลื่อนจะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน และคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล โดยกระทรวงยุติธรรมจะพิจารณากำหนดเป็นหลักสูตรการฝึกอบรมขึ้นเป็นการเฉพาะ ตลอดจนอาจพิจารณาจัดตั้งเป็น “วิทยาลัยยุติธรรมชุมชน” หรือ “โรงเรียนนักยุติธรรมชุมชน” ขึ้นเป็นองค์กรพัฒนาบุคลากรเพื่อดำเนินการในเรื่องนี้อย่างจริงจัง โดยจะมีกรอบภารกิจที่มุ่งเน้นการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการบริหารงานยุติธรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง และนำผลการศึกษาและวิจัยไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งจะมีการนิเทศ ติดตามผล และประเมินผลการทำงาน เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการแก้ปัญหาอุปสรรครวมทั้งการปรับปรุงและพัฒนาระบบการทำงานให้ดียิ่งขึ้นไปอย่างต่อเนื่อง

ในด้านของการสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องนั้น กระทรวงยุติธรรมจะส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเพื่อพัฒนาและส่งเสริมงานยุติธรรมชุมชน ตลอดจนการส่งเสริมบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และคณะกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งคณะกรรมการกลางหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเองให้เป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาศูนย์ยุติธรรมชุมชนในระดับพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

แนวคิดศูนย์ยุติธรรมชุมชน

รูปแบบโครงสร้างของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

กระทรวงยุติธรรม มีการกำหนดรูปแบบโครงสร้างของศูนย์ยุติธรรมชุมชนขึ้น เป็น ๒ รูปแบบ คือ

๑) ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ – ๒๕๕๘ มีองค์ประกอบของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ดังนี้

๑.๑) ที่ปรึกษาได้แก่ ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดำเนินงานในตำบลและอำเภอ กำหนดจำนวนองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในตำบล ประกอบด้วย

๑.๑.๑) ปลัดอำเภอประจำตำบล

๑.๑.๒) พัฒนาการตำบล

๑.๑.๓) กำนันท้องถิ่น

๑.๑.๔) นายกองค์การบริหารส่วนตำบล/นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบล

๑.๑.๕) ผู้แทนยุติธรรมจังหวัด

๑.๒) คณะกรรมการบริหาร ๑๐ - ๒๐ คน ประกอบด้วย

- ๑.๒.๑) ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบล คัดเลือกกันเอง จำนวน ๒ คน
- ๑.๒.๒) สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล หรือสมาชิกสภาเทศบาลตำบลในพื้นที่ตำบล เลือกกันเองจำนวน ๒ คน
- ๑.๒.๓.) ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชน (เดิม) ที่มีอยู่ในตำบล ๑ คน (ถ้ามี)
- ๑.๒.๔) ตำรวจชุมชน ในตำบล จำนวน ๑ คน
- ๑.๒.๕) ผู้ทรงคุณวุฒิ/ปราชญ์ชาวบ้าน ที่กรรมการเห็นชอบร่วมกันไม่เกิน จำนวน ๒ คน
- ๑.๒.๖) กรรมการและเลขานุการ : นิติกร/เจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากนายกองค์การบริหารส่วนตำบล/นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลนั้นๆ

๒) ปี พ.ศ. ๒๕๕๙ มีองค์ประกอบของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ดังนี้

๒.๑) ปลัดอำเภอประจำตำบล	ประธานกรรมการ
๒.๒) พัฒนาการประจำตำบล	กรรมการ
๒.๓) ตำรวจชุมชนประจำตำบล	กรรมการ
๒.๔) กำนันท้องถิ่น	กรรมการ
๒.๕) นายกองค์การบริหารส่วนตำบล/นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบล	กรรมการ
๒.๖) ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชน (เดิม) ที่มีอยู่ในตำบล ๑ คน (ถ้ามี)	กรรมการ
๒.๗) อาสาสมัครแรงงาน อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ อาสาสมัครคุมประพฤติ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ผู้แทนสภาเกษตรกรตำบล และผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนระดับตำบล ประเภทละ ๑ คน	กรรมการ
๒.๘) นิติกรหรือเจ้าหน้าที่ได้รับมอบหมายจากนายกองค์การบริหารส่วนตำบล/นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลนั้น ๆ	กรรมการและเลขานุการ

จากรูปแบบโครงสร้างของศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่จัดตั้งขึ้นในแต่ละจังหวัดจะมีความแตกต่างกันไปตามบริบท และความต้องการของชุมชน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสำนักงานยุติธรรมจังหวัดเห็นสมควรที่จะเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่น ซึ่งรูปแบบในการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน ยังไม่มีความชัดเจนเป็นรูปธรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างแท้จริง ตลอดจนศูนย์ยุติธรรมชุมชนส่วนใหญ่ขาดความรู้ความเข้าใจในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม และแนวทางการปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้รูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของศูนย์ยุติธรรมชุมชนไม่เป็นรูปธรรม และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายอยู่ตลอดเวลา และไม่มีกฎหมายรองรับการปฏิบัติของหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนงานยุติธรรมชุมชน ทำให้ประชาชนขาดความเชื่อมั่นในการเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนดังกล่าว

หลักเกณฑ์การดำเนินงานศูนย์ยุติธรรมชุมชน

หลักเกณฑ์การดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน มีคุณลักษณะในด้านโครงสร้างและการจัดการศูนย์ฯ ด้านการบริหารจัดการ และการดำเนินงานตามบทบาท/ภารกิจตามเกณฑ์ที่กำหนด

๑. ด้านโครงสร้างและการจัดการศูนย์ยุติธรรมชุมชน

๑.๑ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการตามกรอบที่กำหนด คือ มีคณะกรรมการไม่น้อยกว่า ๙ คน โดยประกอบไปด้วย ประธานกรรมการ เลขานุการมาจากผู้ประสานงานยุติธรรมชุมชน มีผู้แทนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/ผู้นำชุมชนมาเป็นคณะกรรมการ และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๒ มีการจัดทำระเบียบ/กติกาในการปฏิบัติงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนโดย สมาชิกเครือข่ายมีส่วนร่วมในการกำหนด โดยทำเป็นลายลักษณ์อักษร มีการจัดทำทะเบียนรายชื่อสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่เข้ามาปฏิบัติงานในศูนย์ฯ มีการจัดทำตารางการปฏิบัติงานของสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชน

๑.๓ มีสถานที่ทำการที่เหมาะสม เป็นศูนย์กลางในการติดต่อประสานงาน มีการจัดสถานที่เป็นสัดส่วนเฉพาะในการให้บริการ

๒. ด้านการบริหารจัดการ

๒.๑ มีการจัดทำแผนการดำเนินงานและดำเนินการตามแผนของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

๒.๒ มีการนำแผนการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนไปบูรณาการ กับองค์กรส่วนท้องถิ่น/จังหวัด

๒.๓ มีการรายงานผลการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนทุกเดือน/รายไตรมาส

๒.๔ มีการประชุมคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และมีการบันทึกสรุปการประชุมทุกครั้ง

๒.๕ ได้รับความร่วมมือหรือสนับสนุนจากชุมชนทุกภาคส่วน มีการดำเนินกิจกรรมโดยมีประชาชนมาร่วม หรือการจัดกิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนทรัพยากรภายในชุมชน เช่น อบต./ทต./กองทุนหมู่บ้าน ฯลฯ หรือการสนับสนุนทรัพยากรจากภายนอกชุมชน เช่น หน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน

๓. ด้านการดำเนินงานตามบทบาท/ภารกิจ ซึ่งเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจะต้องมีการดำเนินการตามบทบาทภารกิจในภาพรวม โดยนับจำนวนครั้งในการดำเนินงานตามบทบาทภารกิจ ดังนี้

๓.๑ การช่วยดูแลให้คำแนะนำและแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นกับผู้ถูกละเมิดสิทธิและเสรีภาพ หรือต้องการคำแนะนำเบื้องต้นทางกฎหมาย

๓.๒ การลดข้อพิพาทและความขัดแย้งในชุมชน

๓.๓ การป้องกันอาชญากรรมในชุมชน

๓.๔ การให้โอกาส แก่ไข พ้นฟู ช่วยเหลือ สงเคราะห์ผู้กระทำผิด

๓.๕ การให้ความช่วยเหลือ ดูแลผู้ที่ได้รับความเสียหายและผลกระทบจากอาชญากรรม

๓.๖ การเป็นแนวร่วมของกระทรวงยุติธรรมในการดำเนินกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นการเสริมสร้างความยุติธรรม

คุณสมบัติของผู้ที่จะสมัครเป็นอาสาสมัครยุติธรรมชุมชน (เครือข่ายยุติธรรมชุมชน)

๑. เป็นผู้ที่มีสมัครใจและเต็มใจเข้าร่วมงานกิจกรรมชุมชนที่เกี่ยวข้อง

๒. มีจิตอาสาโดยมิได้หวังผลตอบแทนช่องทางการแจ้งเบาะแสข้อมูล

๓. มีอายุตั้งแต่ ๑๕ ปีบริบูรณ์ขึ้นไป และเลื่อมใสในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

๔. มีสัญชาติไทย

๕. ไม่มีประวัติเสียหาย

๖. มีความสามารถในการติดต่อสื่อสารได้ดี

วิธีการคัดเลือกอาสาสมัครยุติธรรมชุมชน (เครือข่ายยุติธรรมชุมชน)

๑. พิจารณาข้อมูลจากการกรอกประวัติในใบสมัคร

๒. สัมภาษณ์ประวัติและพฤติกรรม จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน หรือประชาชนในพื้นที่ภูมิลำเนาของผู้สมัคร

๓. สังเกตการณ์จากพฤติกรรม ลักษณะท่าทาง ทักษะคติ มุมมองของผู้สมัคร ที่มายื่นใบสมัคร

บทบาทของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน/ศูนย์ยุติธรรมชุมชน

๑. การป้องกันและควบคุมอาชญากรรมในชุมชน (Crime Control & Prevention) ด้วยการยับยั้งหรือชะลอสถานการณ์มิให้เกิดความขัดแย้ง ข้อพิพาท หรือการกระทำผิดทางอาญา เกิดขึ้น โดยการเฝ้าระวังป้องกัน การควบคุมสถานการณ์ การจัดระเบียบชุมชน และการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่ประชาชน เช่น ระเบียบ/กฎหมายที่จำเป็น กระบวนการยุติธรรม สิทธิและหน้าที่พลเมือง เป็นต้น โดยการสนธิกำลังหรือการบูรณาการร่วมกันของหน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้องในรูปแบบศูนย์ยุติธรรมชุมชน (Community Justice Centers)

๒. การรับเรื่องราวร้องเรียน ร้องทุกข์ และรับแจ้งเบาะแส การกระทำผิดกฎหมาย การทุจริตคอร์รัปชัน และการละเมิดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน เป็นแนวร่วมในการตรวจสอบอำนาจรัฐและการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐ แล้วส่งต่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ และติดตามผลการดำเนินงาน แจ้งให้ผู้ร้อง/ผู้แจ้งทราบเป็นระยะๆ

๓. การจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management) โดยการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทตามหลักยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ หรือหลักสันติวิธีวัฒนธรรม (ดูแลรักษา/สร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างเหยื่อ ผู้กระทำผิด และชุมชน)

๔. การเยียวยาหรือเสริมพลังแก่เหยื่ออาชญากรรมและความรู้สึกของชุมชน (Community & Victim Empowerment) ด้วยการให้ความเข้าใจ กำลังใจช่วยเหลือ หรือสนับสนุนใดๆ ให้เหยื่ออาชญากรรม และชุมชนนั้น มีความรู้สึกที่ดีและใช้ชีวิตเป็นปกติต่อไป รวมทั้งการให้ความรู้หรือคำแนะนำในการยื่นเรื่องขอรับความช่วยเหลือจากทางราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น เงินช่วยเหลือแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา เงินกองทุนยุติธรรม เป็นต้น

๕. การรับผู้พ้นโทษหรือผู้ถูกคุมประพฤติกลับสู่ชุมชน (Reintegration) เพื่อให้บุคคลนั้นสามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน/สังคมได้เป็นปกติตามความเหมาะสม และไม่หวนกลับไปกระทำผิดซ้ำอีก (การคืนคนดีสู่สังคม)

หมายเหตุ

- การภารกิจที่ ๑-๓ ดำเนินการในขั้นตอน**ก่อน**กระบวนการยุติธรรมหลัก
- การภารกิจที่ ๔ ดำเนินการในขั้นตอน**ระหว่าง**กระบวนการยุติธรรมหลัก
- การภารกิจที่ ๕ ดำเนินการในขั้นตอน**ระหว่าง** และ**หลัง** กระบวนการยุติธรรมหลัก แล้วแต่กรณี

กระทรวงยุติธรรม ได้พยายามส่งเสริมบทบาทของประชาชนตามหลักยุติธรรมชุมชนด้วยการส่งเสริมการจัดให้มีการรวมตัวเป็นเครือข่ายที่เรียกว่า “เครือข่ายยุติธรรมชุมชน” หรือ “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” โดยส่งเสริมให้เครือข่ายภาคประชาชนมีบทบาทที่เป็นรูปธรรมหลายประการ เช่น

- การช่วยดูแลให้คำแนะนำและแก้ปัญหาในเบื้องต้น กับผู้ที่ถูกละเมิดสิทธิและเสรีภาพ หรือต้องการคำแนะนำเบื้องต้นทางด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม
- การลดข้อพิพาท ความขัดแย้งในชุมชน
- การเฝ้าระวัง ป้องกันอาชญากรรมในชุมชน
- การแจ้งข่าว แจ้งเบาะแส ทางคดีความหรือการกระทำผิดกฎหมายใด ๆ และให้ความร่วมมือในงานด้านนิติวิทยาศาสตร์
- การให้โอกาส แก่ไข ฟันฟู ช่วยเหลือ สงเคราะห์ผู้กระทำผิด
- การจัดการให้ความช่วยเหลือดูแลผู้ที่ได้รับความเสียหายและผลกระทบจากอาชญากรรม

- การจัดตั้งและดำเนินการใน “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” เพื่อเป็นจุดเชื่อมโยงของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมในพื้นที่ และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

- การเป็นแนวร่วมของกระบวนการยุติธรรมที่จะร่วมมือกับหน่วยงาน ในกระบวนการยุติธรรม ในการดำเนินกิจกรรมรูปแบบต่างๆ ที่เป็นการเสริมสร้าง ความยุติธรรม ความเป็นธรรม และความสงบสุข ในชุมชน

กิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมประกอบด้วย

๑. กิจกรรมเชิงรุก ได้แก่ การป้องกันในรูปแบบต่างๆ ก่อนที่จะเกิดอาชญากรรม เช่น การเฝ้าระวังอาชญากรรมในชุมชน การแก้ไขปัญหาคือเป็นปัจจัยเสี่ยงต่อการกระทำผิดในชุมชน การศึกษาค้นหาความต้องการของชุมชนเป็นต้น

๒. กิจกรรมเชิงรับ ได้แก่ กิจกรรมใด ๆ ภายหลังที่เกิดอาชญากรรมแล้ว เช่น การระงับข้อพิพาทหรือความขัดแย้ง การส่งเคราะห์ช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรม การเตรียมการก่อนปล่อยเพื่อรับคืนผู้กระทำผิดจากเรือนจำสู่ชุมชน การควบคุมและสอดส่องผู้กระทำผิด การช่วยเหลือสงเคราะห์ในการปรับตัวเข้ากับชุมชน การจัดให้ผู้กระทำผิดทำงานบริการสาธารณะ เป็นต้น

ปัจจัยแห่งความสำเร็จและเงื่อนไขของการบริหารศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลนาร่อง (Key Success Factors) ประกอบไปด้วยปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งและการบริหารศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบล เพื่อให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่น่าเชื่อถือ ซึ่งเป็นผลมาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการและการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายเชิงลึก จนได้ข้อค้นพบ คือปัจจัยแห่งความสำเร็จที่ส่งผลต่อการพัฒนาศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลให้มีคุณภาพ ประกอบไปด้วย ๔ ปัจจัยสำคัญ คือ

๑. บุคลากรที่เป็นคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการบริหารศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลไปสู่ความสำเร็จที่กำหนดไว้ ซึ่งบุคลากรที่เป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จ จะต้องมีความรู้และเป็นผู้มีความมุ่งมั่น ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคขัดขวาง มีความเป็นจิตอาสา เนื่องจากการดำเนินงานศูนย์ฯ จะต้องใช้เวลาส่วนตัวดำเนินงาน ต้องคิดเพื่อส่วนรวม มีความตระหนักถึงความสำคัญ มองเห็นปัญหาความจำเป็นในการดำเนินงาน เน้นการสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ด้วยการใช้ความรู้ ความสามารถที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงาน ซึ่งบุคลากรศูนย์ฯ จะต้องมีความรู้ในการโน้มน้าว จูงใจหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนในชุมชนเพื่อสร้างความร่วมมือในการบริหารศูนย์ฯ ได้เป็นอย่างดี

๒. กระบวนการบริหารศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบล ซึ่งประกอบไปด้วยการกำหนดนโยบายที่สอดคล้องกับเป้าหมาย วิสัยทัศน์ในการดำเนินงานของกระทรวงยุติธรรม จะต้องมีการวางแผนงานอย่างละเอียดและครอบคลุมกระบวนการบริหารศูนย์ฯ อีกทั้งจะต้องมีกระบวนการในการติดตามประเมินผลการดำเนินงานเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

๓. ความเข้มแข็งของชุมชน จะเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่จะสนับสนุนผลักดันให้กระบวนการบริหารศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลประสบความสำเร็จได้ โดยความเข้มแข็งของชุมชนจะพิจารณาจากความเป็นปึกแผ่นของชุมชน สังเกตได้จากการพึ่งพาอาศัยกันเองของคนในชุมชน ไม่ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกหรือพึ่งพาน้อยที่สุด มีศักยภาพในการบริหารจัดการที่สามารถพึ่งพิงตนเองได้ ควบคุมจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาตนเอง เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง หากชุมชนมีความเข้มแข็งดังกล่าวแล้วก็จะสนับสนุนผลักดันให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลที่จัดตั้งขึ้นนั้น มีคุณภาพในการบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประโยชน์ตามนโยบายการจัดตั้งตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

๔. กฎหมายและประกาศที่เกี่ยวข้อง เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการขับเคลื่อนศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบล ตามภารกิจหลัก โดยที่ พระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ.2558 ที่เป็นการให้ความช่วยเหลือประชาชน ที่ด้อยโอกาสในการเข้าถึงความยุติธรรม ประชาชนยากจน ไม่มีทุนในการสู้คดีความ เช่น การจ้างทนาย การประกันตัวออกมาสู้คดี ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมกรอบภารกิจที่ 2 และ 4 ของศูนย์ฯ ด้านการเยียวยาหรือเสริมพลังแก่เหยื่ออาชญากรรมและความรู้สึกของชุมชนให้เด่นชัดมากขึ้น และสามารถเชื่อมโยงการทำงานต่อไปยัง สำนักงานยุติธรรมจังหวัด ในฐานะฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการกองทุนยุติธรรมประจำจังหวัดได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ประกาศคณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ลงวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ เรื่อง แนวทางในการจัดบริการรับเรื่องราวร้องทุกข์ของประชาชนในการให้บริการสาธารณะ ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นประกาศที่เกี่ยวข้องกับการ จัดบริการสาธารณะของท้องถิ่น เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่มาใช้บริการ โดยที่ประกาศฉบับนี้มุ่งเน้น ที่การประสานความร่วมมือภายใต้กรอบอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานรัฐ และอำนวยความสะดวกเพื่อลดความ เหลือล้าในสังคมให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลที่ตั้งอยู่ ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งสถานที่ บุคลากร และงบประมาณได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่อย่างไรก็ตาม ปัจจัยทางการเมืองท้องถิ่น ก็อาจมีผลต่อ การทำงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ดังนั้น กระทรวงยุติธรรมและกระทรวงมหาดไทย จึงควรต้องจัดระบบการ ทำงานร่วมกันในส่วนนี้ต่อไป

ประโยชน์ที่อาสาสมัครยุติธรรมชุมชนจะได้รับ

๑. ได้มีส่วนร่วมในการอำนวยความสะดวก สร้างความเป็นธรรมและความสงบสุขให้แก่ชุมชนและสังคม
๒. ผู้ที่ผ่านการอบรมจะได้รับบัตรการเป็นเครือข่ายยุติธรรมชุมชน/อาสาสมัครยุติธรรมชุมชน
๓. ได้มีโอกาสเข้ารับการอบรมและเข้าร่วมในเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่กระทรวงยุติธรรมร่วมกับเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ได้จัดขึ้น
๔. มีโอกาสในการร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับความยุติธรรม ความเป็นธรรม สิทธิต่าง ๆ และความสงบสุขในชุมชนร่วมกันกระทรวงยุติธรรม ตลอดจนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมของกระทรวงยุติธรรมและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่ได้จัดขึ้น
๕. มีโอกาสได้รับเลือกเป็นอาสาสมัคร หรือบุคคลที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมเฉพาะด้านของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมต่าง ๆ
๖. มีโอกาสได้รับการประกาศเกียรติคุณและเครื่องหมายเชิดชูเกียรติจากกระทรวงยุติธรรม และหน่วยงานอื่น

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเพื่อการขยายผลการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบล

เพื่อให้มีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนมีคุณภาพนั้น ควรจะมีการปรับปรุงและพัฒนา กระบวนการบริหารงานศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลที่จัดตั้งขึ้นแล้วทั้ง ๓๑๒ ศูนย์ ให้มีคุณภาพในด้านการ บริหารงานและมีผลงานในการให้บริการประชาชนเสียก่อน เพื่อใช้เป็นต้นแบบ (Best Practice) สำหรับพื้นที่ อื่นๆ มากกว่ามุ่งเน้นการจัดตั้งในเชิงปริมาณ ซึ่งกระทรวงยุติธรรมสามารถนำศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลต้นแบบ ไปใช้ในการประชาสัมพันธ์ผลงานให้กับพื้นที่อื่นๆ เพื่อก่อให้เกิดแรงจูงใจ แรงกระตุ้น และเห็นความสำคัญใน การจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งกระบวนการในการประชาสัมพันธ์นั้น ควรจะมุ่งเน้น ไปไกลถึงระดับที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือศรัทธาต่อระบบการบริหารงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลนำ ร่องที่เป็นต้นแบบของการพัฒนาด้วย ซึ่งความน่าเชื่อถือศรัทธานั้น จะต้องเกิดจากผลการดำเนินงานของศูนย์ฯ

เป็นสำคัญ ในส่วนของการสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องนั้น ควรจะต้องมีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับของการบูรณาการร่วมกัน เพราะภารกิจการอำนวยความยุติธรรมนั้น เป็นภารกิจที่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับหลายภารกิจ ในหลายหน่วยงาน เช่น ศูนย์ดำรงธรรม ศูนย์ช่วยเหลือสังคม หรือหน่วยงานต่างๆ ภายในกระทรวงยุติธรรม ได้แก่ กรมคุมประพฤติ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งหากมีการประสานงานในระดับของการบูรณาการกันแล้ว จะช่วยลดปัญหาในด้านความซ้ำซ้อนเชิงภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าบทบาทในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนนั้น ให้ความสำคัญกับการรักษาความสงบเรียบร้อยแก่ชุมชน โดยการทำงานของสมาชิกในชุมชนเอง ทั้งในด้านการป้องกันการเกิดปัญหาในทุก ๆ ด้าน การส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาทุนทางสังคมที่ดั้งเดิมของชุมชนไว้ รวมถึงการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งและเยียวยาผู้กระทำผิดให้กลับคืนสู่ชุมชน บทบาทดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งที่สามารถนำไปสู่ความสงบเรียบร้อยให้เกิดขึ้นในชุมชนได้ก็ต้องเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของชุมชนจึงจะส่งผลให้กระบวนการยุติธรรมประสบผลสำเร็จได้ อย่างไรก็ตามในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนภายใต้แนวคิดยุติธรรมชุมชนนั้น นอกจากความเป็นมาในทางทฤษฎีแล้วนั้น สิ่งที่มีความสำคัญในการแก้ปัญหาในชุมชนได้นั้นจำเป็นต้องเรียนรู้ และศึกษาทำความเข้าใจในบริบทของชุมชนเป็นองค์ประกอบหลักที่สำคัญเช่นกัน

ข้อมูลพื้นฐานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

ศูนย์ยุติธรรมชุมชน (Community Justice) คือ การรวมกันเป็นเครือข่ายทางสังคม เป็นการส่งเสริมสนับสนุนหรือกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกัน ควบคุมอาชญากรรม จัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ลดและเยียวยาความเสียหายหรือความรุนแรงที่เกิดจากอาชญากรรมหรือการกระทำผิดตลอดจนคืนคนดีกลับสู่ชุมชนด้วยการฟื้นฟู พัฒนาระบบยุติธรรมชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนรู้สึกมั่นคงปลอดภัย และเข้าถึงความยุติธรรม

ข้อมูลทั่วไปของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ต้นแบบ “ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลนาร่อง ตำบลหนองโก”

ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ มีการรวมตัวกันเป็นหุ้นส่วนการทำงานภาคประชาชนร่วมกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัด และต่อมาเมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๗ จึงได้ยกระดับเป็น ศูนย์ยุติธรรมตำบลนาร่อง ปัจจุบันมีอาสาสมัครยุติธรรมชุมชน จำนวน ๒๗๓ คน คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน จำนวน ๙ คน ที่ปรึกษาคณะกรรมการ จำนวน ๕ คน

สถานที่ตั้ง : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองโก ตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

ลักษณะที่ตั้ง : มีพื้นที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดขอนแก่น โดยมีระยะทางห่างจากที่ว่าการอำเภอกระนวน ประมาณ ๒ กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดขอนแก่น ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ ๘๕.๔๗ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๕๓,๔๑๘ ไร่

จำนวนประชากร : ๑๐,๐๖๓ คน

จำนวนหมู่บ้าน : ๑๕ หมู่บ้าน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จุฬารัตน์ เอื้ออำนวยและคณะ (๒๕๔๙) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง โครงการวิจัยยุติธรรมชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ภารกิจหลักทั้ง ๔ ประการ ของยุติธรรมชุมชนที่ต้องปฏิบัติร่วมกันเพื่อนำพาชุมชนบรรลุถึงความปลอดภัยและสมานฉันท์ของชุมชน เป็นเป้าหมายสุดท้าย ซึ่งในบางชุมชนก็มีการดำเนินการครบทั้ง ๔ ประการ ขณะที่บางชุมชนมีการดำเนินการเพียงบางภารกิจเท่านั้น ขึ้นอยู่กับการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ จากการศึกษาพบว่า บางชุมชน เช่น ชุมชนจอกขวาง สามารถจัดการความขัดแย้งให้จบลงภายในชุมชนได้ภายในกติกาของหมู่บ้าน แต่กระบวนการในการจัดการถือว่าเป็นไปตามรูปแบบของกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์หรือไม่นั้น ผลลัพธ์สุดท้ายที่ต้องการคือ การบูรณาการคุณธรรมทั้งหมดให้สามารถกลับคืนสู่ชุมชนและใช้ชีวิตในชุมชนดั้งเดิม ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้ชื่อว่าเป็นระบบยุติธรรมแห่งอนาคต เนื่องจากในศตวรรษที่ ๒๑ กระแสสังคมโลกพัฒนาไปสู่อีกยุคสมัยหนึ่งที่ “อำนาจ” มีได้อยู่ที่ “รัฐ” อีกต่อไป แต่ “อำนาจ” จะกลับมาอยู่ที่ประชาชนและเครือข่ายประชาสังคมแทน เพราะอิทธิพลของเทคโนโลยีสื่อสารทำให้ “รัฐ” เล็กลงไปทุกทีๆ และไร้อำนาจการควบคุมความคิดและแบบแผนพฤติกรรมสัมพันธ์ของคนในรัฐเพิ่มขึ้นตามลำดับ พัฒนาการเปลี่ยนทิศทางที่ทางของ “อำนาจ” ในลักษณะนี้ทำให้ประชาสังคมที่โยงใยสัมพันธ์กับเครือข่ายต่าง ๆ มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น การมีเครือข่ายยุติธรรมที่เกาะเกี่ยวกันไว้ด้วยกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ ย่อมทำให้ชุมชนเกิดพลังที่เข้มแข็งในการควบคุมสังคมไปสู่ทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสมได้ทันเวลากับการที่รัฐต้องสูญเสียพลังอำนาจในการควบคุมสังคมลงไปในที่สุด ระบบยุติธรรมที่แท้จริง ย่อมนำผู้คนให้บรรลุถึงความสันติสุขสมานฉันท์และการที่จะไปสู่ระบบยุติธรรมที่ดี ในความคาดหวังในอนาคตนั้น จำเป็นต้องอาศัยยุทธวิธีที่สื่อความหมายและสร้างความศรัทธาแก่ประชาชนในลักษณะเดียวกัน รวมทั้งสร้างเอกลักษณ์ความเป็นไทยผสมผสานอยู่ด้วย ซึ่ง “ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์เชิงสันติวิธีแห่งความยุติธรรมในอนาคตของไทยที่ผูกโยงรัฐ ชุมชน คุณธรรม และกลไก การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์รวมเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน

ประเวช จันทรฉาย (๒๕๕๒) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง เครือข่ายยุติธรรมชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี จากการศึกษาพบว่า ความรู้ ความเข้าใจ ของคณะกรรมการเครือข่ายยุติธรรมชุมชนมีความเข้าใจในกระบวนการยุติธรรมชุมชน ทำให้คณะกรรมการสามารถลดปัญหาข้อพิพาทความขัดแย้งในชุมชน หรือการป้องกันอาชญากรรม และทำหน้าที่ในการเฝ้าระวัง แจ้งข่าว แจ้งเบาะแสทางคดีความ หรือการกระทำความผิดกฎหมาย ให้คำแนะนำและแก้ปัญหาในเบื้องต้นแก่ผู้ที่ถูกละเมิดสิทธิเสรีภาพ ช่วยเหลือดูแลที่ได้รับบาดเจ็บเสียหายและผลกระทบจากอาชญากรรม การเยียวยาผู้เสียหาย ซึ่งบทบาทของคณะกรรมการในการป้องกันอาชญากรรม โดยชุมชนตำบลแสนสุขมีการกำหนดกฎระเบียบ ข้อบังคับ ข้อห้าม เพื่อประโยชน์สุขของคนในชุมชน โดยผ่านการประชุมหมู่บ้าน ทุกครอบครัวทุกคน เพื่อควบคุมมิให้คนไม่ดีมาสร้างปัญหาและลดความรุนแรงของปัญหา

ชัยภูณัฐ ไชแสง (๒๕๕๕) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทการมีส่วนร่วมของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ตำบลไธสง อำเภอนายูง จังหวัดอุดรธานี พบว่า ปัญหาของบทบาทการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกเครือข่ายศูนย์ยุติธรรมครบทั้ง ๖ ด้าน ซึ่งเป็นภาพรวมของสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชน มีบทบาทการมีส่วนร่วมของการดำเนินงานศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลไธสงเป็นบางครั้ง จากคำร้อยละของการมีส่วนร่วม ทำให้มองเห็นปัญหาของการพัฒนาระบบการดำเนินงานของมนุษย์ยุติธรรมชุมชนที่สมาชิกแสดงให้เห็นว่า มีบทบาทของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนพบปัญหาของการมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาและสาเหตุ ด้านการค้นหารูปแบบในการแก้ไขปัญหา ด้านการวางแผนนโยบายหรือแผนงาน ด้านการตัดสินใจเลือกนโยบายหรือแผนงาน ด้านการปฏิบัติตามนโยบายและแผนงานและด้านการติดตาม ประเมินผล

พัชรภรณ์ สุขร่งช้าง (๒๕๕๑) ได้ทำการศึกษาเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ในการป้องกันและแก้ไข ปัญหาอาชญากรรมในตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีปัญหา อุปสรรค ข้อจำกัด ที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอาชญากรรม ดังนี้ ปัญหา ความไม่เข้าใจในบทบาทของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ซึ่งโดยส่วนใหญ่เครือข่ายยุติธรรมชุมชนมีความเห็นว่ ตนเองมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชนเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงเครือข่ายยุติธรรมชุมชนยังมีบทบาทในการเป็นแนวร่วมกับกระทรวงยุติธรรมในชุมชนที่จะร่วมมือ กับกระทรวงยุติธรรมดำเนินกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการช่วยเหลือดูแลให้คำแนะนำและแก้ปัญหาเบื้องต้น กับผู้ที่ถูกละเมิดสิทธิและเสรีภาพหรือต้องการคำแนะนำเบื้องต้นทางด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ป้องกันปัญหาอาชญากรรมในชุมชน เฝ้าระวัง แจ้งข่าว แจ้งเบาะแสทางคดีความ หรือการกระทำความผิด กฎหมายใด ๆ ให้โอกาส แก้ไข ฟื้นฟู ช่วยเหลือ สงเคราะห์ผู้กระทำผิด ให้ความช่วยเหลือดูแลผู้ที่ได้รับความ เสียหายและผลกระทบจากอาชญากรรม ปัญหาต่อมา คือ ปัญหาระบบเครือข่าย ประชาชนส่วนใหญ่ที่ไม่เคย ไปรับบริการจากศูนย์ยุติธรรมชุมชน หรือได้รับความช่วยเหลือจากเครือข่ายยุติธรรมชุมชนมีความเห็นว่า เครือข่ายยุติธรรมชุมชนอาจจะแก้ไขปัญหาคือขัดแย้งด้วยความไม่เป็นธรรม เพราะเห็นว่าในชุมชนยังมีความ เคารพนับถือในระบบเครือญาติอยู่ นอกจากนี้ ยังพบอีกว่าเครือข่ายยุติธรรมชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) และคณะกรรมการหมู่บ้าน จึงทำให้เครือข่ายยุติธรรมชุมชนมีความสับสนในบทบาทของตนเอง เพราะโดยปกติแล้วผู้นำชุมชนมีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือหน่วยงานของรัฐในหลายด้านที่เห็นว่าเป็น ประโยชน์กับชุมชน ผู้นำชุมชนรับมรดำเนินการเกือบทั้งหมด จึงทำให้ประชาชนเกิดความสับสนไปด้วย อีกทั้ง ประชาชนเห็นว่าในอดีต หากมีปัญหาความไม่สงบเกิดขึ้นในชุมชน ผู้นำชุมชนมีหน้าที่ในการดูแลรักษาความ สงบอยู่แล้ว ประชาชนเห็นว่าผู้นำชุมชนสามารถไกล่เกลี่ยปัญหาข้อขัดแย้งได้ ทั้งนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าบทบาท ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน และผู้นำชุมชนมีความคล้ายคลึงกันมาก จึงทำให้เครือข่ายยุติธรรมชุมชน และ ประชาชนเกิดความสับสนและไม่เข้าใจในบทบาทของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน และในส่วนที่สำคัญ คือ เครือข่ายยุติธรรมชุมชนมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับเรื่องความไม่เข้าใจในด้านกฎหมาย เพราะเห็นว่ากฎหมาย เป็นเรื่องละเอียดอ่อน และเข้าใจยาก ทำให้เครือข่ายยุติธรรมชุมชนไม่มีความเชื่อมั่นในการที่จะดำเนินการ ป้องกันและแก้ไขปัญหาอาชญากรรม เนื่องจากเห็นว่าไม่มีความรู้ทางด้านกฎหมายเพียงพอ ทำให้ประชาชนบางส่วน ขาดความเชื่อมั่นในตัวเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในการที่จะดำเนินการทางด้านกระบวนการยุติธรรมชุมชน

วุฒิวงศ์ แก้วได้ปาน (๒๕๕๑) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคาดหวังของประชาชนต่อศูนย์ยุติธรรมชุมชน ตำบลบางศรีเมือง” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปฏิบัติงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลบางศรีเมือง จังหวัดนนทบุรี ศึกษาความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลบางศรีเมือง และศึกษา แนวทางในการพัฒนาปรับปรุงระบบรูปแบบการดำเนินงานของโครงการเครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสม จากผลการศึกษาวิจัยพบว่า ประชากรทั้งหมดเคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับการเผชิญปัญหาอาชญากรรมซึ่งเป็น ผู้เสียหายเองโดยส่วนใหญ่ ด้านการอบรมความรู้ความเข้าใจด้านกระบวนการยุติธรรมส่วนใหญ่ไม่เคยผ่านการ อบรม ส่วนใหญ่เคยได้รับข่าวสารได้กระบวนการยุติธรรมมาก่อน และประชากรส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน นานๆ ครั้ง ผลการศึกษาความคาดหวังของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนมีความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อศูนย์ ยุติธรรมชุมชนตำบลบางศรีเมือง โดยเรียงตามลำดับ ดังนี้ คาดหวังอันดับ

๑. คาดหวังมากที่สุด ด้านบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม
๒. คาดหวังอันดับสอง ด้านความเชื่อมั่นต่อกระบวนการยุติธรรมของประชาชน
๓. คาดหวังอันดับสาม ด้านความรู้ความเข้าใจ การเข้าถึงบริการ
๔. คาดหวังอันดับสี่ ด้านการดำเนินงานตามภารกิจของกระบวนการยุติธรรม

๕. คาดหวังอันดับห้า ด้านภาพรวมของกระบวนการยุติธรรม
๖. คาดหวังอันดับหก ด้านเครือข่ายการทำงานและการประสานงาน
๗. คาดหวังอันดับเจ็ด ด้านการมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมของภาคประชาชน

สุรศักดิ์ ธนกิจอมร (๒๕๕๓) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อยุติธรรมชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์ยุติธรรมชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาให้ทราบถึงระดับการมีส่วนร่วมในด้านต่างๆ ของประชาชนที่มีต่อยุติธรรมชุมชน จากผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เคยมีประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมในยุติธรรมชุมชน ระดับการมีส่วนร่วมในยุติธรรมชุมชนมากที่สุดอันดับหนึ่งคือ ระดับการมีส่วนร่วมด้านการปฏิบัติ โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมด้านการอบรมรับความรู้ รวมไปถึงการรณรงค์ประชาสัมพันธ์เพื่อลดปริมาณอาชญากรรม อันดับสอง คือ ระดับการมีส่วนร่วมด้านการวางแผน เป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมในการประชุมที่เกี่ยวกับยุติธรรมชุมชน เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในทุกด้านต่อการประสานงานระหว่างภาครัฐกับประชาชน อันดับที่สาม คือ ระดับการมีส่วนร่วมด้านการตรวจสอบการทำงานของภาครัฐและภาคประชาชน ด้านงบประมาณ และอันดับที่สี่ คือ ระดับการมีส่วนร่วมด้านการประเมินที่มีผลต่อยุติธรรมชุมชน ในด้านการตรวจสอบ การวิเคราะห์ และการนำข้อมูลมาพัฒนาแนวทางในการปฏิบัติ

บทที่ ๓

วิธีการวิจัย

ในการศึกษา เรื่อง รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชน ตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยกำหนดรูปแบบการศึกษาวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อตอบโจทย์วิจัย มีขั้นตอนดังนี้

๓.๑ การเก็บข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ คณะวิจัยได้เก็บข้อมูลจาก ๒ แหล่ง ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

๓.๑.๑ ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นข้อมูลที่ศึกษาจากเอกสารที่มีการรวบรวมไว้แล้ว ได้แก่ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม รางวัลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของสำนักงาน ก.พ.ร. ยุติธรรมชุมชน ศูนย์ยุติธรรมชุมชน ข้อมูลพื้นฐานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากเอกสารและอินเทอร์เน็ต

๓.๑.๒ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data)

๑) เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ได้แก่

- ผู้บริหารระดับกระทรวง ได้แก่ ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม

- ผู้บริหารระดับจังหวัด ได้แก่ ยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น
- ผู้บริหารระดับอำเภอ ได้แก่ นายอำเภอกะนวน
- ผู้บริหารระดับท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองโก
- ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก

ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก และไม่จำกัดคำตอบ

๒) เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากการ Focus Group : การสนทนากลุ่มจากคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน เครือข่ายยุติธรรมชุมชน และประชาชนผู้รับบริการ หรือประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑๕ คน แบ่งกลุ่มเป็น ๒ รอบ ดังนี้

รอบที่ ๑ กลุ่มเฉพาะ แบ่งเป็น ๑) คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน จำนวน ๕ คน ๒) เครือข่ายยุติธรรมชุมชน หรือเครือข่ายอาสาสมัครอื่น ๆ จำนวน ๕ คน ๓) ประชาชนผู้รับบริการ หรือประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน ๕ คน

รอบที่ ๒ กลุ่มผสม แบ่งโดยนำตัวแทนคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน เครือข่ายยุติธรรมชุมชน และประชาชนผู้รับบริการ หรือประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมกลุ่มผสม กลุ่มละ ๕ คน โดยใช้คำถามเดิม

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ หน่วยงานและประชาชนที่เกี่ยวข้องในศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่นกลุ่มตัวอย่าง มีดังนี้

๑) ผู้บริหารระดับกระทรวง ได้แก่ ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม

๒) ผู้บริหารระดับจังหวัด ได้แก่ ยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น

๓) ผู้บริหารระดับอำเภอ ได้แก่ นายอำเภอกระนวน

๔) ผู้บริหารระดับท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองโก

๕) ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก

๖) คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน เครือข่ายยุติธรรมชุมชน และประชาชนผู้รับบริการหรือประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑๕ คน โดยให้การมีส่วนร่วมแบบเจาะจง

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

๑) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

๒) การสนทนากลุ่ม (Focus Groups)

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๔.๑ จากเอกสาร และข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม ราววลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของสำนักงาน ก.พ.ร. ยุติธรรมชุมชน ศูนย์ยุติธรรมชุมชน ข้อมูลพื้นฐานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๓.๔.๒ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้บริหารระดับกระทรวง ผู้บริหารระดับจังหวัด ผู้บริหารระดับอำเภอ ผู้บริหารระดับท้องถิ่น ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชน

๓.๔.๓ จากการสนทนากลุ่ม (Focus Groups) คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน เครือข่ายยุติธรรมชุมชน และประชาชนผู้รับบริการ หรือประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑๕ คน

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจะเป็นการวิเคราะห์จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ร่วมการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม (Focus Groups) เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานยุติธรรมชุมชน และศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานยุติธรรมชุมชน เพื่อนำไปสู่การค้นหารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ประสบความสำเร็จ เพื่อเป็นต้นแบบของศูนย์ยุติธรรมชุมชนพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

๓.๖ การนำเสนอข้อมูล

คณะวิจัยจะนำเสนอข้อมูล ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑) ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชน

๒) รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชน

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

การศึกษาเรื่อง รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น คณะผู้วิจัยข้อมูลจาก ๓ แหล่ง ดังนี้

๑. จากเอกสารวิชาการและอินเทอร์เน็ต

๒. จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กลุ่มเป้าหมาย ๕ คน ได้แก่ ๑) ผู้บริหารระดับกระทรวง ได้แก่ ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ๒) ผู้บริหารระดับจังหวัด ได้แก่ ยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น ๓) ผู้บริหารระดับอำเภอ ได้แก่ นายอำเภอกระนวน ๔) ผู้บริหารระดับท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองโก และ ๕) ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก

๓. จากการสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับบุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มเฉพาะแยกตามบทบาทหน้าที่ และกลุ่มแบบรวม สมาชิกคณะบทบาทหน้าที่ โดยแบ่งกลุ่มย่อยออก ๓ กลุ่ม กลุ่มละ ๕ คน พบว่าแต่ละกลุ่มได้สะท้อนบทบาทการมีส่วนร่วมในงานศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น

โดยผลการศึกษาประกอบด้วย

๑. ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชน

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และจากการสนทนากลุ่ม (Focus Group) มีผลสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ ๒ ระดับการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

กลุ่มตัวอย่าง/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	ระดับการมีส่วนร่วม				
	๑ (Inform : ให้ข้อมูล ข่าวสาร)	๒ (Consult: ปรึกษาหารือ)	๓ (Involve:เข้ามามี บทบาท)	๔ (Collaborate: ความ ร่วมมือ)	๕ (Empower: การเสริม อำนาจ)
๑. การสัมภาษณ์เชิงลึก ๑.๑ ผู้บริหารระดับกระทรวง ผู้อำนวยการสำนักนโยบาย และยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม (นายโกมล พรหมเพ็ง)	ถ่ายทอดแผน ยุทธศาสตร์กระทรวง ยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๕๘ – ๒๕๖๑ ประกอบด้วย ประเด็นยุทธศาสตร์ ๕ ด้าน ซึ่งเกี่ยวข้องกับ ยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ ๒๐ ปี การสร้างโอกาส ความเสมอภาคและเท่า เทียมกันทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับการ ขับเคลื่อนงานภายใต้ การอำนวยความสะดวก ยุติธรรมเพื่อลดความ เหลื่อมล้ำ	มอบหมายให้สำนักงาน ยุติธรรมจังหวัดเป็นตัว ขับเคลื่อนโดยใช้กลไก ภาคประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วม ภาคกิจหลัก ในตอนแรก คือ ๑. ต้องการป้องกันแก้ไข ปัญหาอาชญากรรมใน ชุมชน ๒. การให้ความรู้ แก่ประชาชนด้าน กฎหมายและ กระบวนการยุติธรรม ๓. การไกล่เกลี่ย ประณอมข้อพิพาทและ จัดการความขัดแย้ง ให้แก่ประชาชนในชุมชน ๔. การช่วยเหลือดูแล ผู้กระทำผิดที่กลับคืน	กระทรวงยุติธรรม ตั้งเป้าหมายไว้ว่า ยุติธรรมชุมชนไม่ใช่ของ รัฐ แต่เป็นเรื่องของ ประชาชน มีหลักการ ส่งเสริมให้ประชาชน มีสมรรถนะ คือ ภาคประชาชนเข้ามา เรียนรู้ ทำความเข้าใจ โดยจัดตั้งกลไกขึ้นมา มีคณะกรรมการ มีระเบียบกติกา โดยอาศัยการมีส่วนร่วม ของประชาชนในพื้นที่ เลือกจากคนที่มีความรู้ ความสามารถ มีความ สนใจในกระบวนการ ยุติธรรม และมีจิตอาสา	การจัดตั้งศูนย์ยุติธรรม ชุมชน โดยโครงสร้าง ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน จะเปิดโอกาสให้ ประชาชนเข้ามามีส่วน ร่วมและเป็นช่องทาง วิธีการในการช่วยเหลือ ประชาชนที่เกิดปัญหา ในชุมชน ซึ่งได้ผลดีมาก ในบางพื้นที่ และ สามารถนำมาเป็นแหล่ง ศึกษาดูงานในการ อำนวยความสะดวกยุติธรรม และให้เจ้าหน้าที่ ยุติธรรมจังหวัดมีหน้าที่ สร้างความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับกฎหมายและ กระบวนการยุติธรรม	พัฒนาการมีส่วนร่วม ของประชาชน เป็นแผน บูรณาการ มีเรื่องหลัก คือ ด้านสิทธิมนุษยชน ด้านการไกล่เกลี่ย ประณอมข้อพิพาทและ จัดการความขัดแย้ง การช่วยเหลือประชาชน ทางกฎหมาย การพัฒนา ระบบการเยียวยา ตามมาตรฐานสากล การส่งเสริมงานยุติธรรม ชุมชนเพื่อการเข้าถึง ความยุติธรรมของ ประชาชน งานหลัก คือ การเยียวยา ประชาชน ต้องได้รับการบริการใน พื้นที่ ความเดือดร้อน

กลุ่มตัวอย่าง/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	ระดับการมีส่วนร่วม				
	๑ (Inform : ให้ข้อมูล ข่าวสาร)	๒ (Consult: ปรึกษาหารือ)	๓ (Involve:เข้ามามี บทบาท)	๔ (Collaborate: ความ ร่วมมือ)	๕ (Empower: การเสริม อำนาจ)
		ผู้สังคมและชุมชน ๕. การช่วยเหลือประชา คมด้านความทุกข์ยาก ในเรื่องด้านกฎหมาย และกระบวนการ ยุติธรรม	ที่จะบริการประชาชน ในชุมชน ซึ่งการตั้งศูนย์ ยุติธรรมชุมชนขึ้นต้น มีหลายแห่ง เช่น วัด โรงเรียน ส่วนราชการ ท้องถิ่น บ้านผู้นำชุมชน เป็นต้น	กฎหมายใหม่ ๆ และ เรื่องของการช่วยเหลือ ช่องทางในการช่วยเหลือ ประชาชนในเรื่องของ ความยุติธรรมในทุกมิติ ซึ่งเป็นเรื่องหลักที่ พยายามผลักดันและ ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วน ร่วมของประชาชนอย่าง แท้จริง	ของประชาชนใน กระบวนการยุติธรรม ทั้งหมดต้องได้รับความ ช่วยเหลือ ซึ่งคืองาน ยุติธรรมชุมชนทั้งหมด ให้ภาคประชาชน ทำหน้าที่เป็นตัวแทน ของหน่วยงานใน กระทรวงยุติธรรมใน อำนวยความสะดวก ยุติธรรมในระดับชุมชน
๑.๒ ผู้บริหารระดับจังหวัด ยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น (นายณรินทร์ พรหมสาขา ณ สกลนคร)	ให้ความรู้ในตัวบท กฎหมาย ให้ประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการ เพื่ออำนวยความสะดวก ธรรมให้แก่ประชาชน นโยบายของรัฐและของ กระทรวงมาถ่ายทอด ผ่านเวทีการประชุมต่าง ๆ	ร่วมให้ประชาชนได้แจ้ง ปัญหา ความต้องการ เพื่อให้รัฐนำข้อปัญหาไป ร่วมจัดการบริการให้ ตรงตามความต้องการ ของชุมชน	รัฐเป็นพี่เลี้ยงในการ ดำเนินงานของศูนย์ ยุติธรรมชุมชน เป็นผู้ ประสานงาน เชื่อมโยง และส่งต่อให้แก่ ประชาชน	สนับสนุนให้เกิดการ จัดตั้งศูนย์ยุติธรรม ชุมชน โดยภาค ประชาชนคัดเลือก คณะกรรมการเป็น ตัวแทนดำเนินการเอง เพื่อให้เกิดเวทีสำหรับ ประชาชนในการมีส่วน ร่วมแก้ปัญหาซึ่ง	สนับสนุนให้ประชาชน สามารถใกล้เคียง ข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ในชุมชนเองได้ โดยรัฐ เป็นผู้ให้การอบรมการ ไกล่เกลี่ยให้ และจัดทำ คู่มือหรือบันทึกการไกล่ เกลี่ยให้ประชาชนได้ เป็นแนวทางในการ

กลุ่มตัวอย่าง/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	ระดับการมีส่วนร่วม				
	๑ (Inform : ให้ข้อมูล ข่าวสาร)	๒ (Consult: ปรึกษาหารือ)	๓ (Involve:เข้ามามี บทบาท)	๔ (Collaborate: ความ ร่วมมือ)	๕ (Empower: การเสริม อำนาจ)
				สามารถบริหารจัดการเอง ภายในชุมชนได้	นำไปใช้
๑.๓ ผู้บริหารระดับอำเภอ นายอำเภอกระนวน (นายภูมิจิตร ศรีวงศ์ราช)	ประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้เกี่ยวกับงาน ยุทธธรรมชุมชนผ่านเวที การประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	ควรให้คณะกรรมการ ศูนย์ยุทธธรรมชุมชน รายงานผลการ ดำเนินการของศูนย์ ยุทธธรรมชุมชนให้ทราบ เพื่อร่วมปรึกษาหา แนวทางในการทำงาน ต่อไป	มีศูนย์ดำรงธรรม ที่สามารถเชื่อมต่อการ ทำงานระหว่างศูนย์ ยุทธธรรมชุมชนตำบล	สนับสนุนเจ้าหน้าที่ ในสังกัดร่วมเป็นที่ ปรึกษาคณะกรรมการ ศูนย์ยุทธธรรมชุมชน เช่น ปลัดอำเภอประจำตำบล พัฒนากร กำนัน เป็นต้น	มีระเบียบให้ปฏิบัติตาม ข้อบังคับ กระทรวงมหาดไทยว่า ด้วยการปฏิบัติงาน ประณีประนอมข้อพิพาท ของคณะกรรมการ หมู่บ้าน พ.ศ. ๒๕๓๐ ให้ ผู้นำชุมชนนำไปใช้
๑.๔ ผู้บริหารระดับท้องถิ่น นายกองค์การบริหารส่วน ตำบลหนองโก (นายสมคิด โพธิ์ศรี)	สนับสนุนให้เจ้าหน้าที่ ขององค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น กรรมการศูนย์ ยุทธธรรมชุมชน เครือข่ายยุทธธรรมชุมชน ร่วมกันประชาสัมพันธ์ บทบาทหน้าที่ของศูนย์ ให้เป็นที่รู้จักแก่ ประชาชน เพื่อให้ ประชาชนได้เข้ามาใช้	เปิดโอกาสให้ประชาชน เข้ามาเป็นเครือข่าย ยุทธธรรมชุมชนเพื่อ ร่วมกันแสดงความ ความเห็น เสนอแนะใน ขับเคลื่อนการทำงานให้ เกิดขึ้นภายในท้องถิ่น	สนับสนุนให้ประชาชนมี บทบาทหน้าที่ในชุมชน เพื่อให้เกิดการทำงาน ร่วมกันเป็นทีมระหว่าง รัฐกับชุมชน มีเครือข่าย จากทุกภาคส่วนเป็น คณะกรรมการ เพื่อให้ การทำงานเกิดความ ราบรื่น	ร่วมสนับสนุนด้านสถาน ที่ตั้งเพื่ออำนวยความสะดวก ลดภาระด้าน ค่าใช้จ่ายให้แก่ ประชาชน ประหยัดเวลาในการ เดินทางและการ ประกอบอาชีพและร่วม สนับสนุนเจ้าหน้าที่เพื่อ รับผิดชอบตำแหน่งเลข	ให้ประชาชนใช้สถานที่ ในการปฏิบัติงาน ยุทธธรรมชุมชน เช่น การ ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท การรับรายงานตัวผู้ถูก คุมประพฤติ เป็นต้น

กลุ่มตัวอย่าง/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	ระดับการมีส่วนร่วม				
	๑ (Inform : ให้ข้อมูล ข่าวสาร)	๒ (Consult: ปรึกษาหารือ)	๓ (Involve:เข้ามามี บทบาท)	๔ (Collaborate: ความ ร่วมมือ)	๕ (Empower: การเสริม อำนาจ)
	บริการเกิดปัญหาหรือ ข้อพิพาทขึ้นในชุมชน			ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน	
๑.๕ ประธานคณะกรรมการ ศูนย์ยุติธรรมชุมชน (นายมนัส อุทัยแสง)	แจ้งให้ประชาชนได้รับรู้ ข้อมูลข่าวสาร มีความรู้ ความเข้าใจในด้าน กฎหมาย เพื่อไม่ให้ตก เป็นเหยื่อของผู้ไม่ ประสงค์ดีที่เอารัดเอา เปรียบประชาชนจาก การไม่รู้กฎหมาย	กรณีที่เกิดข้อพิพาท ภายในชุมชนหรือ ประชาชนเกิดปัญหาใน เรื่องคดีความต่างๆ ประชาชนสามารถเข้า มาปรึกษาหารือไกล่เกลี่ย ณ ศูนย์ยุติธรรมชุมชน ก่อนไปแจ้งความหรือไป สถานีตำรวจ	ร่วมเป็นตัวแทนภาค ประชาชน เข้ามามี บทบาทในการดูแลศูนย์ ยุติธรรมชุมชน ทำหน้าที่ ให้คำปรึกษา ไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทหรือความ เดือดร้อนด้าน กระบวนการยุติธรรม ต่างๆ ที่ประชาชน ต้องการได้รับความ ช่วยเหลือ	เป็นตัวแทนของ ประชาชนในการร่วม ทำงานกับรัฐ เป็นภาคี เครือข่ายติดต่อ ประสานงานระหว่าง ภาครัฐและประชาชน	เป็นผู้นำการทำงานใน ศูนย์ยุติธรรมชุมชน เช่น เป็นคนกลางในการไกล่ เกลี่ย การให้คำปรึกษา แนะนำแก่ประชาชน เกี่ยวกับกระบวนการ ยุติธรรม เช่น การให้ การเยียวยาค่าเสียหาย ให้คดีอาญา ให้ คำปรึกษาด้านกองทุน ยุติธรรม เป็นต้น
๒. การสนทนากลุ่ม ๒.๑ คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรม ชุมชน	ประชาสัมพันธ์ความรู้ ที่ได้รับจากหน่วยงานรัฐ ให้แก่ประชาชนในชุมชน	ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับ ข้อกฎหมาย รับเรื่องราว ร้องทุกข์จากประชาชน	ร่วมเข้ามาแก้ปัญหา ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน	เป็นผู้ประสานงาน เชื่อมต่อระหว่าง ประชาชนและรัฐ ในการทำงานของศูนย์ ยุติธรรมชุมชน	เป็นคนกลางในการไกล่ เกลี่ยข้อพิพาท และเป็น ผู้ประสานงานระหว่าง รัฐกับประชาชนใน ชุมชน ให้คำแนะนำ รับเรื่อง ส่งต่อ ในกรณี ที่เกินอำนาจของ

กลุ่มตัวอย่าง/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	ระดับการมีส่วนร่วม				
	๑ (Inform : ให้ข้อมูล ข่าวสาร)	๒ (Consult: ปรึกษาหารือ)	๓ (Involve:เข้ามามี บทบาท)	๔ (Collaborate: ความ ร่วมมือ)	๕ (Empower: การเสริม อำนาจ)
					กรรมการศูนย์ยุติธรรม ชุมชน
๒.๒ เครือข่ายยุติธรรมชุมชน	เผยแพร่บทบาทหน้าที่ ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ให้แก่ประชาชนได้รับ ทราบ เพื่อเข้ามาใช้ บริการเมื่อเกิดปัญหา ทางกระบวนการ ยุติธรรม	ให้คำปรึกษาเมื่อเกิด ปัญหาความต้องการ ทางด้านกระบวนการ ยุติธรรมแก่ประชาชน	ได้รับความไว้วางใจจาก ประชาชนในชุมชนให้ ร่วมเข้ามาช่วยเหลือ ในข้อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน	รับเรื่องร้องทุกข์ ช่วยแก้ไขปัญหา ข้อพิพาทในชุมชน ให้ความร่วมมือในการ แจ้งสิทธิ บอกต่อกับ ประชาชนที่เดือดร้อน ในการเข้าถึงงาน ยุติธรรม	สอดส่อง ดูแลผู้ถูกคุม ประพฤติ และพาผู้ถูก คุมประพฤติไปบำเพ็ญ ประโยชน์ต่าง ๆ แก่ชุมชน
๒.๓ ประชาชนผู้รับบริการ	ต้องการให้ชุมชนรับรู้ ข้อมูลข่าวสารบทบาท หน้าที่ของศูนย์ยุติธรรม ชุมชนอย่างกว้างขวาง เพื่อให้สามารถเข้าถึง กระบวนการยุติธรรม ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว	ประชาชนเข้ามารับ บริการรับคำแนะนำ และคำปรึกษาในกรณี ที่เกิดข้อพิพาท หรือ เกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้น ในกระบวนการยุติธรรม	ร่วมสนับสนุนคัดเลือก เครือข่ายยุติธรรมชุมชน ขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของ ชุมชนในการทำงานของ ศูนย์ยุติธรรมชุมชน	เป็นผู้รับบริการจาก เครือข่าย กรรมการ ศูนย์ยุติธรรมชุมชน ในการให้ความ ช่วยเหลือเมื่อเกิดปัญหา ข้อพิพาท หรือปัญหา ในกระบวนการยุติธรรม ต่าง ๆ	ร่วมเสนอข้อคิดเห็น ชี้แนะแนวทางในการ ปรับปรุงแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงานของศูนย์ ยุติธรรมชุมชน เพื่อให้ ผู้นำไปพัฒนาให้ตรง ตามความต้องการของ ประชาชนในชุมชน

จากการศึกษาแนวทางการได้รับรางวัล “ความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๙” ประเภทรางวัล “พัฒนาการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม” ที่หน่วยงานได้รับ ซึ่งมีเกณฑ์การประเมินผลการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น ๒ มิติ ประกอบด้วย

๑.๑ มิติที่ ๑ ความสามารถของหน่วยงานภาครัฐ

- ส่วนราชการให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยกำหนดเป็นนโยบาย/ทิศทาง หรือยุทธศาสตร์ของหน่วยงานไว้อย่างชัดเจน
- การสร้างระบบ/วิธีการปฏิบัติงาน เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรม และค่านิยมร่วมของหน่วยงาน ที่ให้ความสำคัญกับการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม

- มีกลไกหรือหน่วยงานรองรับในการส่งเสริมการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม

- การสนับสนุนการทำงานของภาคประชาชน/ประชาสังคม/ภาคเอกชน

๑.๒ มิติที่ ๒ ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมในการบริหารราชการอย่างเป็นรูปธรรม

- การเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความโปร่งใสในการบริหารราชการ

- แผนการส่งเสริมการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม

- การประเมินผลการดำเนินงานโครงการ เพื่อส่งเสริมการทำงานร่วมกับภาคส่วนอื่นแบบหุ้นส่วน (ระดับความร่วมมือ)

- ระดับความพึงพอใจของภาคประชาชนและภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินโครงการ

จากหลักเกณฑ์แนวทางการได้รับรางวัล ทำให้สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ในฐานะส่วนราชการระดับกรม ซึ่งหน่วยงานได้นำหลักเกณฑ์และแนวทางการขอรับรางวัล เพื่อขอรับรางวัลดังกล่าว มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการบริหารราชการให้มีระบบหรือวิธีการทำงานที่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการ และเพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันในลักษณะหุ้นส่วนความร่วมมือ รวมทั้งเกิดการบูรณาการการทำงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันจะไปสู่การเป็นแนวปฏิบัติหรือต้นแบบที่ดี (Best Practice) ที่เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Action Learning) โดยหน่วยงานอื่น ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการบริหารราชการของหน่วยงานให้ดียิ่งขึ้นต่อไปได้ นอกจากนี้ รางวัลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมนี้ ยังเป็นรางวัลที่จะช่วยสร้างขวัญ กำลังใจ สร้างแรงจูงใจ และเชิดชูเกียรติรวมทั้งกระตุ้นให้เจ้าหน้าที่ของส่วนราชการ และจังหวัด มีความมุ่งมั่น ตั้งใจในการปฏิบัติงานในหน้าที่ให้เกิดผลสำเร็จเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างแท้จริง

โดยการดำเนินงานที่ผ่านมา ทั้งด้านนโยบาย และยุทธศาสตร์ กระทรวงยุติธรรม ได้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการ เป็นแนวคิดการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการแผ่นดิน โดยส่งเสริมเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนที่กระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการ ประกอบด้วย ๕ ระดับ ดังนี้

ระดับที่ ๑ การให้ข้อมูลข่าวสาร (To Inform) : เป็นการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงาน เช่น โครงการขับเคลื่อนการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน การชี้แจงแนวทางการดำเนินงานตามนโยบายและยุทธศาสตร์ “ลดความเหลื่อมล้ำด้านความเป็นธรรมทางสังคม” โดยเชิญนายอำเภอ เข้าร่วมการประชุมชี้แจง ตลอดจนเชิญผู้บริหารระดับท้องถิ่น นอกจากนี้ กระทรวงยุติธรรมมอบหมายให้ สำนักงานยุติธรรมจังหวัด เป็นหน่วยงานหลักในการ ขับเคลื่อนและประชาสัมพันธ์งานยุติธรรมชุมชน ในระดับจังหวัด

ระดับที่ ๒ การปรึกษาหารือ (To Consult) : เป็นการเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริง และแสดงความคิดเห็น รวมทั้งข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินการ/การปฏิบัติงานของหน่วยงานอย่างอิสระ และเป็นระบบ โดยหน่วยงานจัดให้มีโครงการต่าง ๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็น ทั้งภาครัฐและภาคประชาชน ในการทำงานร่วมกันผ่านโครงการประชุมเชิงปฏิบัติการขับเคลื่อนงานยุทธธรรมชุมชน ตลอดจนการลงพื้นที่ของเจ้าหน้าที่สำนักงานยุทธธรรมจังหวัด ไปพบผู้นำท้องที่ ท้องถิ่น ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผ่านเวทีการประชุมกำนันผู้ใหญ่ การประชุมสภาองค์กรบริหารส่วนตำบล เป็นต้น และนำข้อเสนอแนะความคิดเห็นและประเด็นที่ประชาชน กังวลในการปฏิบัติงานร่วมกันเกี่ยวกับการจัดตั้งศูนย์ยุทธธรรมชุมชนระดับตำบล ซึ่งสำนักงานยุทธธรรมจังหวัดนำไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงนโยบาย พัฒนาวิธีการปฏิบัติงานในหน่วยงานและประกอบการตัดสินใจของผู้บริหารทุกครั้ง หลังจากเสร็จสิ้นโครงการ

ระดับที่ ๓ การเข้ามามีบทบาท (To Involve) : เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลระหว่างสำนักงานยุทธธรรมจังหวัดกับประชาชนอย่างจริงจัง เช่น การสนับสนุนงบประมาณ ในการพัฒนาศูนย์ยุทธธรรมชุมชนในพื้นที่โดยสะท้อนสภาพปัญหาของชุมชน ภายใต้กรอบภารกิจ ๕ ด้าน ซึ่งให้คณะกรรมการศูนย์ยุทธธรรมชุมชนประชุม และกำหนดแผนงาน/โครงการ แล้วเสนอมายังสำนักงานยุทธธรรมจังหวัด เพื่อพิจารณา โดยสำนักงานฯ มีหน้าที่ให้คำแนะนำ และสอนวิธีการจัดทำรายละเอียดโครงการ รวมทั้งเป็นผู้จัดหา หรือร่วมเป็นวิทยากร ตลอดจนประสานหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ เช่น โครงการฝึกอบรมการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท ในชุมชน โครงการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดในชุมชน โครงการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานกองทุนยุทธธรรม เป็นต้น

ระดับที่ ๔ ความร่วมมือ (To Collaborate) : เป็นการให้บทบาทของประชาชนในระดับสูง มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่เป็นส่วนร่วมกับประชาชนในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ตั้งแต่ระบุปัญหา พัฒนาทางเลือก และแนวทางแก้ไข รวมทั้งการเป็นภาคีในการดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานภาครัฐ ยกตัวอย่างเช่น การเปิดโอกาสให้ประธานศูนย์ยุทธธรรมชุมชน ร่วมเป็นคณะทำงานในการพัฒนางานยุทธธรรมชุมชน ซึ่งกำหนดให้มีการประชุม รับทราบปัญหา อุปสรรค ในการดำเนินงาน ตลอดจนการติดตามประเมินผลการดำเนินงานศูนย์ยุทธธรรมชุมชนในพื้นที่ นอกจากนี้ ได้มีการจัดทำแผนพัฒนาศูนย์ยุทธธรรมชุมชนตามบริบทของชุมชน โดย ผ่านสำนักงานยุทธธรรมจังหวัด เป็นหน่วยงานกลางถ่ายทอดปัญหา แผนงาน/โครงการต่าง ๆ ต่อผู้บริหารกระทรวงยุทธธรรม ถือได้ว่า ได้นำข้อเสนอแนะของประชาชนมาเป็นส่วนหนึ่งของการตัดสินใจให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในการตัดสินใจที่ค่อนข้างสูงรูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ เช่น การร่วมเป็นคณะกรรมการพิจารณาค่าตอบแทนฯ ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแต่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. ๒๕๔๔ ระดับภาค คณะอนุกรรมการช่วยเหลือระดับจังหวัด ซึ่งเป็นคณะอนุกรรมการที่พิจารณาในเรื่องที่ขอรับการสนับสนุนเงินกองทุนยุทธธรรม เป็นต้น

ระดับที่ ๕ การเสริมอำนาจ (To Empower) : เป็นระดับที่บทบาทของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมอยู่ในระดับสูงสุด เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในการเป็นผู้ตัดสินใจ โดยหน่วยงานจะต้องดำเนินการตามการตัดสินใจของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับสูงสุดนี้ เน้นให้ประชาชนมีบทบาทในการบริหารจัดการโดยเป็นผู้ดำเนินการกิจและภาครัฐมีหน้าที่ในการส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น รูปแบบการมีส่วนร่วมในระดับนี้ ได้แก่ การกิจด้านการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท ของศูนย์ยุทธธรรมชุมชน คณะกรรมการศูนย์ยุทธธรรมสามารถดำเนินการเองด้วยตนเอง หรือการรับรายงานตัวของผู้ถูกฟ้องโทษ หรือผู้ถูกคุมประพฤติ เครือข่ายยุทธธรรมชุมชน สามารถดำเนินการเองได้ในพื้นที่ เป็นต้น

๒. รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานยุติธรรมชุมชน

จากการศึกษาในบทที่ ๒ และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) คณะผู้วิจัย พบว่า ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น เป็นศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ได้รับรางวัลความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประเภท รางวัลพัฒนาการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ระดับ ดี จากสำนักงาน ก.พ.ร. ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ มีความสอดคล้องกับแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น ได้รับรางวัลดังกล่าว สรุปเป็นโครงสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานยุติธรรมชุมชน ได้ดังนี้

ภาพที่ ๑ รูปแบบการมีส่วนร่วมของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

ที่มา : สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น

จากโครงสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชนดังกล่าว ศูนย์ยุติธรรมชุมชนอื่นสามารถนำมาเป็นต้นแบบในการพัฒนารูปแบบการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นมาตรการและกลไกให้องค์กรท้องถิ่น ประชาชน และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมและบูรณาการความร่วมมือกับกระทรวงยุติธรรมในด้านการอำนวยความสะดวกยุติธรรมเพื่อป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม การระงับข้อพิพาท การฟื้นฟูช่วยเหลือผู้กระทำความผิด การช่วยเหลือเยียวยาประชาชนในพื้นที่ชุมชนให้สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และเป็นเสมอภาค โดยผ่านกลไกการทำงานของ “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” โดยกลไกดังกล่าวมีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ ๒๐ ปี การสร้างโอกาสความเสมอภาคและเท่าเทียมกันทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับการขับเคลื่อนงานภายใต้การอำนวยความสะดวกยุติธรรมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ ซึ่งเป็นหนึ่งในแผนยุทธศาสตร์ของกระทรวงยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๕๘ – ๒๕๖๑ ตลอดจนต้องสอดคล้องกับแนวคิดของยุติธรรมชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง โดยต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด ซึ่งตรงกับค่านิยมร่วมของกระทรวงยุติธรรมที่ว่า “ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชาธิส่วนร่วม”

ดังนั้น การนำรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปฏิบัติงาน ให้เกิดผลสำเร็จในการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนมากขึ้น ได้มีการขับเคลื่อนการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ออกเป็น ๓ ส่วน โดยการสนับสนุนและความร่วมมือ จากหน่วยงานรัฐอื่น ๆ โดยมีกลไกหรือเครื่องมือที่เรียกว่า “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” เป็นตัวขับเคลื่อนการนำบริการงานยุติธรรมสู่ชุมชน ในระดับจังหวัด และระดับชุมชน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยมีแนวทางการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม ตามลำดับ ดังนี้

๑. สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม

- ๑.๑ กระจายโอกาสการเข้าถึงความยุติธรรม
- ๑.๒ ปรับปรุงช่องทางการเข้าถึงความเป็นธรรมง่าย สะดวก รวดเร็ว
- ๑.๓ ขับเคลื่อนการดำเนินงานเพื่อบรรลุบันทึกข้อตกลง (MOU) ระหว่างหน่วยงานรัฐ
- ๑.๔ เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของหน่วยงานและ

๒. สำนักงานยุติธรรมจังหวัด

- ๒.๑ ชี้แจงให้เห็นความสำคัญทั้งท้องที่ ท้องถิ่น และประชาชน
- ๒.๒ รับสมัครอาสาสมัครยุติธรรมชุมชน
- ๒.๓ เปิดโอกาสเวทีแลกเปลี่ยน เช่น เปิดโอกาสให้ประชาชนหรือผู้นำชุมชนที่สนใจจะจัดตั้ง

ศูนย์ยุติธรรมชุมชน และมีการคัดเลือกคณะกรรมการในการบริหาร

- ๒.๔ พัฒนาศักยภาพ และความสามารถ ด้านกฎหมาย
- ๒.๕ สร้างความเชื่อมั่น สนับสนุน ดูแล จริ่งใจ แก้ไข
- ๒.๖ สร้างแรงจูงใจ

๓. คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน/เครือข่ายยุติธรรมชุมชน

- ๓.๑ รับรู้ จิตสาธารณะ สร้างศูนย์เรียนรู้
- ๓.๒ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ไขปัญหา ร่วม
- ๓.๓ เป็นศูนย์เรียนรู้ถ่ายทอด บอกต่อ แจ้งสิทธิ
- ๓.๔ เชื่อมมัน ไว้วางใจ ฟังพาได้
- ๓.๕ ชุมชนเข้มแข็ง ดูแลกันเองได้

สำนักงานยุติธรรมจังหวัด มีแนวทางการดำเนินงาน ที่เรียกว่า ๔ช และกิจกรรมต่าง ๆ โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานระดับจังหวัด เช่น จังหวัด อำเภอบึงกาฬ องค์การ

ปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานในสังกัดกระทรวงยุติธรรมในพื้นที่จังหวัด หน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นแนวทางดำเนินงานและปัจจัยสำคัญที่ทำให้หน่วยงานได้รับรางวัล “ความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๙” ประเภทรางวัล “พัฒนาการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม” แนวทางการดำเนินงาน เรียกว่า ๔ช มีดังนี้

๑. ชี้ช่อง

- ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ ชี้ให้เห็นความสำคัญ และแนวทางการเข้าถึงความเป็นธรรม
- รับสมัครอาสาสมัคร
- สำนวความพร้อมการมีส่วนร่วม หน่วยงานรัฐ ประชาชน
- จัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน คัดเลือกคณะกรรมการบริหาร

๒. ช่วยเหลือ

- รับฟังปัญหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามบริบทของชุมชน
- ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ แก้ไขปัญหา
- พัฒนาศักยภาพของ อสย. /คกก. ศยช.
- คู่มือการทำงาน
- ดูแลเป็นพี่เลี้ยง

๓. เชื่อม

- เปิดโอกาสแสดงศักยภาพ เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้วย คณะทำงานฯ
- เสริมสร้างยุติธรรมชุมชนต้นแบบ
- ส่งเสริมการพึ่งพาตัวเองในชุมชน เช่น การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท การแก้ไขปัญหาประสานงาน

กับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

๔. เชิดชู

- ประเมินติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง
- ยกย่อง ผ่านหน่วยงานรัฐ เอกชนและชุมชน หมู่บ้าน
- มอบใบประกาศและรางวัลความร่วมมือ

นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริง ควรจะมาจากการส่งเสริม สนับสนุน และเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารราชการภาครัฐ มากกว่า ให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน โดยกลไกที่จะทำให้ตอบสนองการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เอื้อต่อการดำเนินงานยุติธรรม คือ “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” ที่มีส่วนร่วมในการจัดการงานยุติธรรมในระดับชุมชน และเข้ามาร่วมทำงานกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ภายใต้บทบาทภารกิจ ๕ ด้าน โดยอาศัยรูปแบบการดำเนินงาน ๓ ส่วน ที่จะสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ การร่วมมือของประชาชน ในบทบาทแรก คือ เป็นการป้องกัน เผาระวัง ซึ่งเป็นบทบาท ก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ระดับถัดมา เป็นบทบาทการทำงานที่อยู่ในระหว่างกระบวนการยุติธรรม ซึ่งเป็นการนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือกมาใช้ เช่น อยู่ระหว่างฟ้องร้องคดี หรือระหว่างพิจารณาของอัยการ หรือศาล ส่วนบทบาทสุดท้าย เป็นบทบาทที่มีส่วนร่วมหลังที่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก หรือหลังจากที่พ้นโทษกลับมาอยู่ร่วมกับสังคม และสังคมยอมรับ

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชน ตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานยุติธรรมชุมชน และเพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานยุติธรรมชุมชน โดยเป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนจากศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น เท่านั้น

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานยุติธรรมชุมชน จากศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น ได้มีการดำเนินการร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ กับภาคประชาชน โดยกระทรวงยุติธรรมและกระทรวงมหาดไทย เป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนการดำเนินงานยุติธรรมชุมชน ภายใต้การนโยบายและยุทธศาสตร์ “การลดความเหลื่อมล้ำด้านความเป็นธรรมทางสังคม” ซึ่งพบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เอื้อต่องานยุติธรรมชุมชน และปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน อันจะส่งผลให้การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมเกิดผลที่เป็นรูปธรรม และเกิดประโยชน์ต่อประชาชนได้อย่างแท้จริง สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้.-

๑. ปัจจุบัน กระทรวงยุติธรรม โดยสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ได้มีการดำเนินงานตามกรอบภารกิจของกระทรวงในระดับพื้นที่จังหวัด ซึ่งจากการดำเนินงานที่ผ่านมา พบปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ ของประชาชนในการเข้าถึงความยุติธรรม มีชาวบ้านบางกลุ่ม บางคน ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบด้วยความไม่รู้กฎหมาย ไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ด้วยความที่ตัวเองยากจน และความรู้ช่องทางการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมจนทำให้ตนเองเสียสิทธิจากการช่วยเหลือจากรัฐ เป็นต้น

สำนักงานยุติธรรมจังหวัด ในฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งที่รับบทบาทหน้าที่ในการถ่ายทอดนโยบายและยุทธศาสตร์ของกระทรวงยุติธรรม สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม มาสู่การปฏิบัติอย่างเป็นธรรม โดยมุ่งบริการงานยุติธรรมให้แก่ประชาชน และสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ภายใต้แนวคิดหรือค่านิยมร่วมองค์กร ที่ว่า “ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชาชนมีส่วนร่วม” ซึ่งการนำยุทธศาสตร์ของสำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม เกี่ยวกับการส่งเสริมและสนับสนุนงานยุติธรรมเพื่อประชาชน โดยมีเป้าประสงค์ของยุทธศาสตร์นี้ คือ การมุ่งที่จะพัฒนาระบบการให้บริการประชาชนให้เข้าถึงความเป็นธรรม ขับเคลื่อนโครงการพัฒนาและส่งเสริมยุติธรรมชุมชนเพื่อการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชน ในพื้นที่จังหวัด

ดังนั้น จากสภาพปัญหา การนำรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปฏิบัติงาน ให้เกิดผลสำเร็จในการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนมากขึ้น ได้มีการขับเคลื่อนการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ออกเป็น ๓ ส่วน โดยการสนับสนุน และความร่วมมือ จากหน่วยงานรัฐอื่น ๆ โดยมีกลไกหรือเครื่องมือที่เรียกว่า “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” เป็นตัวขับเคลื่อนการนำบริการงานยุติธรรมสู่ชุมชน ในระดับจังหวัด และระดับชุมชน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยมีแนวทางการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมตามลำดับ ดังนี้

๑.๑ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม

๑.๑.๑ กระจายโอกาสการเข้าถึงความยุติธรรม

๑.๑.๒ ปรับปรุงช่องทางการเข้าถึงความเป็นธรรมง่าย สะดวก รวดเร็ว

๑.๑.๓ ขับเคลื่อนการดำเนินงานเพื่อบรรลุบันทึกข้อตกลง (MOU) ระหว่างหน่วยงานรัฐ

- ๑.๑.๔ เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของหน่วยงานและ
 - ๑.๒ สำนักงานยุติธรรมจังหวัด
 - ๑.๒.๑ ชี้แจงให้เห็นความสำคัญทั้งท้องถิ่น และประชาชน
 - ๑.๒.๒ รับสมัครอาสาสมัครยุติธรรมชุมชน
 - ๑.๒.๓ เปิดโอกาสเวทีแลกเปลี่ยน เช่น เปิดโอกาสให้ประชาชนหรือผู้นำชุมชนที่สนใจ
จะจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน และมีการคัดเลือกคณะกรรมการในการบริหาร
 - ๑.๒.๔ พัฒนาศักยภาพ และความสามารถ ด้านกฎหมาย
 - ๑.๒.๕ สร้างความเชื่อมั่น สนับสนุน ดูแล จริ่งใจ แก้ไข
 - ๑.๒.๖ สร้างแรงจูงใจ
 - ๑.๓ คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน/เครือข่ายยุติธรรมชุมชน
 - ๑.๓.๑ รับรู้ จิตสาธารณะ สร้างศูนย์เรียนรู้
 - ๑.๓.๒ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ไขปัญหา ร่วม
 - ๑.๓.๓ เป็นศูนย์เรียนรู้ถ่ายทอด บอกต่อ แจ้งสิทธิ
 - ๑.๓.๔ เชื่อมั่น ไว้วางใจ ฟังพาได้
 - ๑.๓.๕ ชุมชนเข้มแข็ง ดูแลกันเองได้
๒. สำนักงานยุติธรรมจังหวัด มีแนวทางการดำเนินงาน ที่เรียกว่า ๔ช และกิจกรรมต่าง ๆ โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานระดับจังหวัด เช่น จังหวัด อำเภอ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานในสังกัดกระทรวงยุติธรรมในพื้นที่จังหวัด หน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นแนวทางดำเนินงานและปัจจัยสำคัญที่ทำให้หน่วยงานได้รับรางวัล “ความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๙” ประเภทรางวัล “พัฒนาการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม”
- ๒.๑ ชี้ช่อง
 - ๒.๑.๑ ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ ชี้ให้เห็นความสำคัญ และแนวทางการเข้าถึงความเป็นธรรม
 - ๒.๑.๒ รับสมัครอาสาสมัครยุติธรรม
 - ๒.๑.๓ สำนวความพร้อมการมีส่วนร่วม หน่วยงานรัฐ ประชาชน
 - ๒.๑.๔ จัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน คัดเลือกคณะกรรมการบริหาร
 - ๒.๒ ช่วยเหลือ
 - ๒.๒.๑ รับฟังปัญหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามบริบทของชุมชน
 - ๒.๒.๒ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ แก้ไขปัญหา
 - ๒.๒.๓ พัฒนาศักยภาพของอาสาสมัครยุติธรรม/คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน
 - ๒.๒.๔ คู่มือการทำงาน
 - ๒.๒.๕ ดูแลเป็นพี่เลี้ยง
 - ๒.๓ เชื่อมั่น
 - ๒.๓.๑ เปิดโอกาสแสดงศักยภาพ เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้วย คณะทำงานฯ
 - ๒.๓.๒ เสริมสร้างยุติธรรมชุมชนต้นแบบ
 - ๒.๓.๓ ส่งเสริมการพึ่งพาตัวเองในชุมชน เช่น การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท การแก้ไข
ปัญหาประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น
 - ๒.๔ เชิดชู
 - ๒.๔.๑ ประเมินติดตามผลการดำเนินอย่างต่อเนื่อง

๒.๔.๒ ยกย่องผ่านหน่วยงานรัฐ เอกชนและชุมชน หมู่บ้าน

๒.๔.๓ มอบใบประกาศและรางวัลความร่วมมือ

๓. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริง ควรจะมาจากการส่งเสริม สนับสนุน และเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารราชการภาครัฐ มากกว่า ให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน โดยกลไกที่จะทำให้ตอบสนองการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เอื้อต่อการดำเนินงานยุติธรรม คือ “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” ที่มีส่วนร่วมในการจัดการงานยุติธรรมในระดับชุมชน และเข้ามาร่วมทำงานกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ภายใต้บทบาทภารกิจ ๕ ด้าน โดยอาศัยรูปแบบการดำเนินงาน ๓ ส่วน ที่จะสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ การร่วมมือของประชาชน ในบทบาทแรก คือ เป็นการป้องกัน ฝ่าละออง พิษภัยก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ระดับถัดมา เป็นบทบาทการทำงานที่อยู่ในระหว่างกระบวนการยุติธรรม ซึ่งเป็นการนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือกมาใช้ เช่น อยู่ระหว่างฟ้องร้องคดี หรือระหว่างการพิจารณาของอัยการ หรือศาล ส่วนบทบาทสุดท้าย เป็นบทบาทที่มีส่วนร่วมหลังที่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักหรือหลังจากที่พ้นโทษกลับมาอยู่ร่วมกับสังคม และสังคมยอมรับ

แต่อย่างไรก็ดี จากบทบาทภารกิจ ๕ ด้าน ยังบางภารกิจเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในชุมชนที่หน่วยงานระดับอำเภอ ท้องที่ ยังมองว่าเป็นภารกิจที่ซ้ำซ้อนกับศูนย์ดำรงธรรมระดับอำเภอ หมู่บ้าน

๔. แนวทางการได้รับรางวัล “ความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๙” ประเภทรางวัล “พัฒนาการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม” ที่หน่วยงานได้รับแบ่งออกเป็น ๒ มิติ ประกอบด้วย

๔.๑ มิติที่ ๑ ความสามารถของหน่วยงานภาครัฐ

- ส่วนราชการให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยกำหนดเป็นนโยบาย/ทิศทาง หรือยุทธศาสตร์ของหน่วยงานไว้อย่างชัดเจน

- การสร้างระบบ/วิธีการปฏิบัติงาน เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรม และค่านิยมร่วมของหน่วยงาน ที่ให้ความสำคัญกับการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม

- มีกลไกหรือหน่วยงานรองรับในการส่งเสริมการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม

- การสนับสนุนการทำงานของภาคประชาชน/ประชาสังคม/ภาคเอกชน

๔.๒ มิติที่ ๒ ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมในการบริหารราชการอย่างเป็นรูปธรรม

- การเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความโปร่งใสในการบริหารราชการ

- แผนการส่งเสริมการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม

- การประเมินผลการดำเนินงานโครงการ เพื่อส่งเสริมการทำงานร่วมกับภาคส่วนอื่นแบบหุ้นส่วน (ระดับความร่วมมือ)

- ระดับความพึงพอใจของภาคประชาชนและภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินโครงการ

จากกรอบแนวทางการได้รับรางวัล ทำให้หน่วยงานสำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ในฐานะส่วนราชการระดับกรม ซึ่งหน่วยงานได้นำหลักเกณฑ์และแนวทางการขอรับรางวัล เพื่อขอรับรางวัลดังกล่าว ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการบริหารราชการให้มีระบบหรือวิธีการทำงานที่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการ และเพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันในลักษณะหุ้นส่วนความร่วมมือ รวมทั้งเกิดการบูรณาการการทำงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันจะไปสู่การเป็นแนวปฏิบัติหรือต้นแบบที่ดี (Best Practice) ที่เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Action Learning) โดยหน่วยงานอื่น ๆ สามารถนำไป

ประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการบริหารราชการของหน่วยงานให้ดียิ่งขึ้นต่อไปได้ นอกจากนี้รางวัล
ความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมนี้ ยังเป็นรางวัลที่จะช่วยสร้างขวัญ กำลังใจ สร้างแรงจูงใจ
และเชิดชูเกียรติ รวมทั้งกระตุ้นให้เจ้าหน้าที่ของส่วนราชการ และจังหวัด มีความมุ่งมั่น ตั้งใจในการปฏิบัติงาน
ในหน้าที่ให้เกิดผลสำเร็จเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างแท้จริง

โดยการดำเนินงานที่ผ่านมา ทั้งด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงยุติธรรม ได้มีการส่งเสริม
การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการ เป็นแนวคิดการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ ที่เปิดโอกาส
ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการแผ่นดิน โดยส่งเสริมเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทตั้งแต่
ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมิณผล ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชน
ที่กระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการ ประกอบด้วย ๕ ระดับ ดังนี้

ระดับที่ ๑ การให้ข้อมูลข่าวสาร (To Inform) : เป็นการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนเกี่ยวกับ
กิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงาน เช่น โครงการขับเคลื่อนการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน การชี้แจงแนวทางการ
ดำเนินงานตามนโยบายและยุทธศาสตร์ “ลดความเหลื่อมล้ำด้านความเป็นธรรมทางสังคม” โดยเชิญนายอำเภอ
เข้าร่วมการประชุมชี้แจง ตลอดจนเชิญผู้บริหารระดับท้องถิ่น นอกจากนี้ กระทรวงยุติธรรมมอบหมายให้
สำนักงานยุติธรรมจังหวัดเป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนและประชาสัมพันธ์งานยุติธรรมชุมชน ในระดับ
จังหวัด

ระดับที่ ๒ การปรึกษาหารือ (To Consult) : เป็นการเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล
ข้อเท็จจริง และแสดงความคิดเห็น รวมทั้งข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินการปฏิบัติงานของหน่วยงานอย่าง
อิสระ และเป็นระบบ โดยหน่วยงานจัดให้มีโครงการต่าง ๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็นทั้งภาครัฐและภาค
ประชาชน ในการทำงานร่วมกันผ่านโครงการประชุมเชิงปฏิบัติการขับเคลื่อนงานยุติธรรมชุมชน ตลอดจนการ
ลงพื้นที่ของเจ้าหน้าที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัด ไปพบผู้นำท้องที่ ท้องถิ่น ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ
ผ่านเวทีการประชุมกำนันผู้ใหญ่ การประชุมสภาองค์กรบริหารส่วนตำบล เป็นต้น และนำข้อเสนอแนะ ความ
คิดเห็นและประเด็นที่ประชาชนกังวลในการปฏิบัติงานร่วมกันเกี่ยวกับการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน ระดับ
ตำบล ซึ่งสำนักงานยุติธรรมจังหวัดนำไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงนโยบาย พัฒนารูปแบบการปฏิบัติงาน
ในหน่วยงานและประกอบการตัดสินใจของผู้บริหารทุกครั้ง หลังจากเสร็จสิ้นโครงการ

ระดับที่ 3 การเข้ามามีบทบาท (To Involve) : เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม
หรือเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลระหว่างสำนักงานยุติธรรม
จังหวัดกับประชาชนอย่างจริงจัง เช่น การสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาศูนย์ยุติธรรมชุมชนในพื้นที่
โดยสะท้อนสภาพปัญหาของชุมชน ภายใต้กรอบภารกิจ ๕ ด้าน ซึ่งให้คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน
ประชุม และกำหนดแผนงาน/โครงการ แล้วเสนอมายังสำนักงานยุติธรรมจังหวัดเพื่อพิจารณา โดยสำนักงาน
ยุติธรรมจังหวัดมีหน้าที่ให้คำแนะนำ และสอนวิธีการจัดทำรายละเอียดโครงการ รวมทั้ง เป็นผู้จัดหาหรือร่วม
เป็นวิทยากร ตลอดจนประสานหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ เช่น โครงการฝึกอบรมการไกล่เกลี่ย
ระงับข้อพิพาทในชุมชน โครงการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดในชุมชน โครงการสร้างความรู้ความเข้าใจ
เกี่ยวกับงานกองทุนยุติธรรม เป็นต้น

ระดับที่ ๔ ความร่วมมือ (To Collaborate) : เป็นการให้บทบาทของประชาชนในระดับสูง มีเป้าหมาย
สำคัญอยู่ที่เป็นส่วนหนึ่งกับประชาชนในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ตั้งแต่ระบุปัญหา พัฒนาทางเลือก และ
แนวทางแก้ไข รวมทั้งการเป็นภาคีในการดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานภาครัฐ ยกตัวอย่างเช่น การเปิดโอกาส
ให้ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชน ร่วมเป็นคณะทำงานในการพัฒนางานยุติธรรมชุมชน ซึ่งกำหนดให้มีการประชุม
รับทราบปัญหา อุปสรรค ในการดำเนินงาน ตลอดจนการติดตามประเมินผลการดำเนินงานศูนย์ยุติธรรมชุมชน

ในพื้นที่ นอกจากนี้ได้มีการจัดทำแผนพัฒนาศูนย์ยุติธรรมชุมชนตามบริบทของชุมชนโดยผ่านสำนักงานยุติธรรมจังหวัดเป็นหน่วยงานกลางถ่ายทอดปัญหา แผนงาน/โครงการต่าง ๆ ต่อผู้บริหารกระทรวงยุติธรรม ถือได้ว่า ได้นำข้อเสนอแนะของประชาชนมาเป็นส่วนหนึ่งของการตัดสินใจให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาในการตัดสินใจที่ค่อนข้างสูง รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ เช่น การร่วมเป็นคณะกรรมการพิจารณาคำตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแต่จำเลยในคดีอาญา ตามพระราชบัญญัติคำตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแต่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. ๒๕๔๔ ระดับภาค คณะอนุกรรมการให้ความช่วยเหลือประจำจังหวัด เป็นต้น

ระดับที่ ๕ การเสริมอำนาจ (To Empower) : เป็นระดับที่บทบาทของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมอยู่ในระดับสูงสุด เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในการเป็นผู้ตัดสินใจ โดยหน่วยงานจะต้องดำเนินการตามการตัดสินใจของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับสูงสุดนี้ เน้นให้ประชาชนมีบทบาทในการบริหารจัดการโดยเป็นผู้ดำเนินการกิจและภาครัฐมีหน้าที่ในการส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น รูปแบบการมีส่วนร่วมในระดับนี้ได้แก่ การกิจด้านการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมสามารถดำเนินการเองด้วยตนเอง หรือการรับรายงานตัวของผู้ถูกฟ้องโทษ หรือผู้ถูกคุมประพฤติ เครือข่ายยุติธรรมชุมชน สามารถดำเนินการเองได้ในพื้นที่ เป็นต้น

ทั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานยุติธรรมชุมชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชน หน่วยงานที่เป็นเจ้าภาพหลักในการขับเคลื่อน ควรมีการดำเนินการ ดังนี้

๑. ผลักดันให้มีกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติยุติธรรมชุมชน พ.ศ. ... และพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทระดับชุมชน พ.ศ. ... หรือกฎ ระเบียบ ข้อบังคับอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนในระดับชุมชน เกิดความน่าเชื่อถือและผู้ที่เกี่ยวข้องเชื่อมั่นในการดำเนินงาน รวมทั้งคณะกรรมการของศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีความมั่นใจในการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งน่าจะเป็นผลดีต่อการดำเนินงานของภาคประชาชนที่จะมีส่วนร่วมในการสนับสนุนงานยุติธรรมชุมชน ทั้งนี้ การผลักดันให้เกิดกฎหมายดังกล่าวต้องสอดคล้องกับหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เกี่ยวข้อง และรัฐธรรมนูญของไทยด้วย

๒. ให้มีการนำภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับงานยุติธรรมชุมชนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากภาคประชาชนหรือเอกชนสามารถมีการดำเนินการได้คล่องตัวมากกว่าภาครัฐ โดยเริ่มตั้งแต่การสร้างความรู้ถึงประโยชน์ในการมีศูนย์ยุติธรรมชุมชนได้อย่างไร รวมถึงเผยแพร่ให้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนการพัฒนาให้ความรู้ต่าง ๆ ของประชาชนในระดับหมู่บ้านให้อย่างทั่วถึง โดยอาจมีการดำเนินการดังนี้

๒.๑ ส่งเสริมและสร้างจุดเชื่อมต่อระหว่างสำนักงานยุติธรรมจังหวัด กระทรวงยุติธรรม ซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐที่ให้การสนับสนุนหรือเป็นพี่เลี้ยงกับประชาชนในหมู่บ้านชุมชนที่เป็นสถานที่ต้นเหตุ หรือที่เกิดปัญหาจริง ๆ โดยให้เครือข่ายยุติธรรมชุมชน/คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน ควรมาจากประชาชนมากกว่าเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ เพื่อทำหน้าที่เชื่อมต่องานยุติธรรมชุมชนให้ประชาชนระดับรากหญ้า สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และทั่วถึง เพราะไม่มีใครรู้จัก เข้าใจชุมชนตนเอง มากไปกว่าคนในชุมชนด้วยกันเอง ทั้งนี้ปัจจุบัน พบว่าในเชิงนโยบายเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีกลไกใหม่ คือ การกำหนดให้คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน มีเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาเป็นกรรมการ ซึ่งอาจจะทำให้ไม่ตอบโจทย์แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

๒.๒ จากการศึกษาของคณะผู้วิจัย พบว่าการนำภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในงานยุติธรรมชุมชน ปัจจุบันยังใช้วิธีการทำความตกลงร่วมกัน (MOU) ระหว่างหน่วยงาน อาจเนื่องมาจากไม่มีหน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบหลักที่ชัดเจน รวมทั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบในการขับเคลื่อนงานยุติธรรมชุมชนก็ยังไม่

โครงสร้างที่ชัดเจน แน่นอน ซึ่งในเชิงนโยบายยังไม่มี ความชัดเจน และไม่มีกฎหมายรองรับในการปฏิบัติงานของหน่วยงานดังกล่าว ดังนั้น ควรจะมีหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักที่มีกฎหมายรองรับการดำเนินงานที่ชัดเจน และเป็นรูปธรรม เพื่อสนับสนุนและเป็นพี่เลี้ยงให้แก่การดำเนินงานศูนย์ยุติธรรมชุมชนได้อย่างแท้จริง และต่อเนื่อง

๒.๓ การสร้างแรงจูงใจที่อาจจะเป็น “ค่าตอบแทน” หรือ “การยกย่อง” ประกาศความดีความชอบให้แก่คณะกรรมการ หรือเครือข่ายประชาชน ที่ช่วยเหลือและปฏิบัติงานด้วยจิตอาสา หรือแม่แต่งบประมาณสนับสนุนหน่วยงานที่เป็นที่ตั้งของศูนย์ยุติธรรม เช่น การให้ค่าตอบแทนคณะกรรมการ/เครือข่ายยุติธรรมชุมชน ที่สามารถไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทได้ในระดับชุมชน การยกย่องโดยการให้ใบประกาศความดี ความชอบให้คนในชุมชนได้รับทราบ และได้รับการเคารพนับถือ

๓. ส่งเสริมและสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนมากขึ้น โดยเฉพาะประชาชนในระดับหมู่บ้าน ให้มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ มากขึ้น เช่น ทางโทรทัศน์ วิทยุ ซึ่งปัจจุบัน ยังพบว่าประชาชนในพื้นที่ ยังไม่ทราบถึงบทบาทภารกิจการทำงานของ ศูนย์ยุติธรรมชุมชน เพื่อให้ประชาชนตระหนักถึงประโยชน์และสิทธิต่าง ๆ ในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมในชุมชนที่เกิดประสิทธิผลอย่างเป็นรูปธรรมให้มากขึ้นเช่นกัน

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

ด้วยข้อจำกัดของเวลาในการทำวิจัย คณะผู้วิจัยจึงศึกษาเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานยุติธรรมของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น เท่านั้น แต่เพื่อให้มีศูนย์ยุติธรรมชุมชนต้นแบบที่มีประสิทธิภาพ ครอบคลุมทั่วประเทศ และเพื่อประโยชน์ของประชาชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างแท้จริง ควรมีการศึกษาศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ต้นแบบเพิ่มเติม ในพื้นที่อื่น ๆ ว่ามีวิธีการดำเนินงานอย่างไรที่สามารถทำให้งานยุติธรรม เข้าถึงประชาชนได้อย่างแท้จริง และคนในชุมชนสามารถดูแลกันได้ หรือมีการจัดโครงการในรูปแบบถอดบทเรียน ลักษณะแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่เป็นต้นแบบของแต่ละจังหวัด เพื่อนำไปพัฒนาต่อยอดการทำงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- V-Reformer. กระบวนการยุติธรรมทางเลือก ทางเลือกของความยุติธรรม ตอน ๑ : หลักการและเหตุผล. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม, ๒๕๕๗. จาก : <http://v-reform.org/v-report/alternative-dispute-resolution-๑-principle/>
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (๒๕๕๐). คู่มือการปฏิบัติงานสำนักงานยุติธรรมจังหวัด. กรุงเทพมหานคร : แลคแอนด์ ฟาวเทนพรีนติ้ง
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์และคณะ. (๒๕๕๐). ยุติธรรมชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (๒๕๕๙). โครงการวิจัยยุติธรรมชุมชน : การเปิดพื้นที่ของชุมชนในการอำนวยความสะดวกยุติธรรม (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์). (พิมพ์ครั้งที่ ๑). : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ชัยญานุช ไชแสง. (๒๕๕๕). บทบาทการมีส่วนร่วมของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ตำบลไร่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี. : การค้นคว้าอิสระรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ประภาพร ศรีสถิตยธรรม. (๒๕๕๓). การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม: ศึกษาเฉพาะกรณีของชุมชน ในเขตเทศบาลนคร จังหวัดนครราชสีมา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ประเวช จันทร์ฉาย. เครือข่ายยุติธรรมชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี. : การค้นคว้าอิสระรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๒.
- พัชรภรณ์ สุรรุ่งช้าง. เครือข่ายยุติธรรมชุมชน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอาชญากรรมในตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (๒๕๒๗). นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันของประเทศไทยในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารพิมพ์.
- ยศศักดิ์ โกศัยกานนท์. ความสัมพันธ์ของแนวคิดยุติธรรมชุมชนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม, ๒๕๕๗. จาก : http://law.kbu.ac.th/pdf/Journal/doc๓_๒๐๐๖๐๘.pdf.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (๒๕๒๖). หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: ไทยอนุเคราะห์ไทย.
- ระวีง เนตรโพธิ์แก้ว. การสร้างขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม, ๒๕๕๗. จาก: <http://nittaya๑๑๑.wordpress.com/๒๐๑๒/๐๑/๑๑>.
- วุฒิวงศ์ แก้วได้ปาน. (๒๕๕๑). ความคาดหวังของประชาชนต่อศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลบางศรีเมือง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารงานยุติธรรม). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศุภชัย ยาวะประภาษและคณะ. (๒๕๕๖). รายงานฉบับสมบูรณ์ :โครงการศึกษารูปแบบการทำงานและ
ประเมินความคุ้มค่าในการจัดตั้ง สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตามแนวทางการจัดส่วนราชการ
ในภูมิภาค. ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (๒๕๕๘). โครงการประเมินผลการจัดตั้งศูนย์
ยุติธรรมชุมชนตำบลนาร่อง ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๗. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ็มพีเอ็น
ก๊อปปี้ เซ็นเตอร์

สำนักงานกิจการยุติธรรม. (๒๕๕๑). แผนประสานความร่วมมือด้านการสนับสนุนกระบวนการยุติธรรม
ทางเลือก (พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๔), (อัสสำเนา)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการระบบราชการ. (๒๕๕๙). หลักเกณฑ์และแนวทางการพิจารณารางวัล
ความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๙. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท วิชั่น พรินท์ แอนด์ มีเดีย จำกัด

สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น. (๒๕๕๖). สรุปการประเมินผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาศักยภาพ
ศูนย์ยุติธรรมชุมชน ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๖

สุทิน บุญญาธิการ, ดวงพร บุญครบ, รักกิจ ศรีสรินทร์. (๒๕๓๙). รายงานการวิจัยเรื่องการบริหาร การมีส่วนร่วม
ของประชาชน กรณีศึกษาโครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน. กรุงเทพฯ: สถาบันดำรงราชานุภาพ.

สุรศักดิ์ ธนกิจอมร. (๒๕๕๓). การศึกษาความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อยุติธรรม
ชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์ยุติธรรมชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต, สาขาการบริหารงานยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เอกสารภาษาต่างประเทศ

Maslow, Abraham. (๑๙๗๐). *Motivation and Personnality*. New York : Harper and Row
Publishers.

ภาคผนวก

ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก

๑. ผู้บริหารระดับกระทรวง ได้แก่ ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม (นายโกลม พรหมเพ็ง)
(กระทรวงยุติธรรม ในฐานะหน่วยงานเจ้าภาพ หรือผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน และเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน)

ข้อ ๑ ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับงานยุติธรรมชุมชนอย่างไร

คำตอบ

การทำงานในกระบวนการยุติธรรมที่ผ่านมา ไม่เคยสนใจการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรม เว้นแต่การมีส่วนร่วมโดยการบังคับ การออกหมาย การออกหนังสือเชิญ การแจ้งให้เข้าร่วม เช่น ในกรณีการเป็นพยานในชั้นตำรวจ อัยการ ศาล เท่านั้น

ในยุคหลัง ตำรวจได้มีการจัดทำตำรวจชุมชนสัมพันธ์ เนื่องจากปัญหาอาชญากรรมเริ่มต้นที่ชุมชน ตำรวจเลยต้องลงพื้นที่ บางสถานีตำรวจประสบผลสำเร็จ อาชญากรรมลดลง ประชาชนให้ความร่วมมือดีมาก ตำรวจลงพื้นที่ เช่น พื้นที่บ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น เป็นสถานีตำรวจที่ดีมาก ตำรวจทำงานในชุมชน ให้ความช่วยเหลือ รับเรื่องร้องเรียน ร้องทุกข์ จัดภูมิสถาปัตย์ให้กับชุมชนให้น่าอยู่น่ามอง ลดปัญหาด้านอาชญากรรมเป็นวิธีการที่ดีมาก

ในส่วนของกระทรวงยุติธรรม ในอดีตประชาชนแทบไม่มีส่วนร่วมในกระทรวงยุติธรรมเลย หน่วยงานของกระทรวงยุติธรรม ได้แก่ กรมบังคับคดี กรมคุมประพฤติ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กรมราชทัณฑ์ เป็นหน่วยงานที่บังคับใช้ตามกฎหมายเท่านั้น จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมก็ต่อเมื่อแจ้งให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเฉพาะกิจ ส่วนมากก็จะเป็นผู้กระทำความผิด ผู้ถูกคุมประพฤติ ผู้ถูกพักการลงโทษ และการบังคับคดีตามคำพิพากษา

เรื่องยุติธรรมชุมชน เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๗ กระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการเต็มรูปแบบในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ทุกจังหวัดทั้งประเทศ สมัยนายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ เป็นปลัดกระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรมมีวัตถุประสงค์ชัดเจนคือ ๑) เพื่อต้องการป้องกันและแก้ไขปัญหาอาชญากรรมในชุมชนเป็นเป้าหมายหลัก ๒) ใช้สำนักงานยุติธรรมจังหวัดเป็นตัวขับเคลื่อน โดยใช้กลไกภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม การกิจหลักในตอนแรก ก็คือ ๑) ต้องการป้องกันและแก้ไขปัญหาอาชญากรรมในชุมชน ๒) การให้ความรู้แก่ประชาชนด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ๓) การไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทและจัดการความขัดแย้งแก่ประชาชนในชุมชน ๔) การช่วยเหลือดูแลผู้กระทำความผิดที่กลับคืนสู่สังคมและชุมชน ๕) การช่วยเหลือประชาชนด้านความทุกข์ยากในเรื่องด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม โดยกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจัดตั้งคลินิกยุติธรรม ให้ความช่วยเหลือ ส่วนสำนักงานยุติธรรมจังหวัดก็จัดตั้งยุติธรรมจังหวัดเคลื่อนที่ เพื่อให้ความช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับผลกระทบหรือไม่ได้รับความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรม และความรู้ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง กระทรวงยุติธรรมตั้งเป้าหมายไว้ว่ายุติธรรมชุมชนไม่ใช่เรื่องของกระทรวงยุติธรรม ไม่ใช่เรื่องของกระบวนการยุติธรรม แต่เป็นเรื่องของประชาชน มีหลักในการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมคือภาคประชาชนเข้ามาเรียนรู้ ทำความเข้าใจ โดยจัดตั้งกลไกขึ้นมา มีคณะกรรมการ และมีระเบียบกติกาเบื้องต้น โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ เลือกจากคนที่มีความรู้ ความสามารถและสนใจในกระบวนการยุติธรรม และมีจิตอาสาในการให้บริหารประชาชนในพื้นที่ ในขณะนั้นการตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน

ขั้นต้นมีหลายแห่ง เช่น ที่วัด โรงเรียน ส่วนราชการในท้องถิ่น ที่บ้านผู้นำชุมชน เช่น บ้านกำนัน บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด นายกองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น กระจายหลากหลาย ซึ่งเป็นช่วงยุคเริ่มแรก ประชาชนลงทุนเองทั้งหมด เรียไรสรรพกำลังต่าง ๆ ทั้งหมด จัดการเอง รัฐจะไม่จัดการให้เพราะว่าเป็นเรื่องของภาคประชาชน รัฐจะเสริมในเรื่องขององค์ความรู้ทางด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม และกำหนดช่องทาง วิธีการในการช่วยเหลือประชาชนที่เกิดปัญหาในชุมชน ซึ่งได้ผลดีมาก บางจังหวัด บางพื้นที่ ประสบผลสำเร็จ และเราก็นำเอาพื้นที่ที่ประสบผลสำเร็จมาเป็นแหล่งศึกษาดูงานในการอำนวยความยุติธรรม และให้เจ้าหน้าที่ยุติธรรมจังหวัดมีหน้าที่สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม กฎหมายใหม่ ๆ และเรื่องของการช่วยเหลือ ช่องทางในการช่วยเหลือประชาชนในเรื่องของความยุติธรรมทุกมิติ ซึ่งเป็นเรื่องหลักที่พยายามผลักดันและส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง สมัยพลเอก ไพบูลย์ คุ้มฉายา เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ท่านมองว่าวิธีการบริหารการจัดการต้องมีหน่วยงานหลัก ควรจะต้องขับเคลื่อนในองค์กรรวม จึงกำหนดให้ปี พ.ศ. ๒๕๖๐ ให้กรมคุมประพฤติ เป็นศูนย์กลางในการดำเนินงานในการขับเคลื่อน โดยให้ผู้อำนวยการสำนักงานคุมประพฤติ ๕๘ จังหวัด เป็นตัวขับเคลื่อนในส่วน ของยุติธรรมชุมชนทั้งหมด แล้วให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัดนาร่อง ๑๙ จังหวัด เป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อน ของกระทรวงยุติธรรม

ขณะนี้ เรื่องการมีส่วนร่วมของยุติธรรมชุมชน มีกลไกใหม่ คือ การจัดตั้งคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน โดยมีคณะกรรมการ เช่น ปลัดอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำทางจิตวิญญาณ พระ อบต. เข้ามาเป็นกรรมการเกือบครึ่ง อีกครึ่งเป็นการคัดเลือกมาจากภาคประชาชนที่สนใจและอยากมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ศูนย์ยุติธรรมชุมชน หลายคนมองว่าเป็นกลไกที่ค่อนข้างแข็งแกร่ง คือ ส่วนมากกรรมการจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ แต่จะตอบโจทย์ในการประสานงานกับท้องถิ่น จะเป็นตัวแทนในการประสานกับอำเภอ โดยมีปลัดอำเภอเป็นตัวแทนของประชาชนในพื้นที่ และเป็นตัวแทนของรัฐเข้ามาทำหน้าที่ ซึ่งจะเชื่อมต่อกับศูนย์ดำรงธรรม

ข้อ ๒ ท่านมีนโยบาย หรือทิศทาง หรือยุทธศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการอย่างไร

คำตอบ

แผนยุทธศาสตร์กระทรวงยุติธรรม พ.ศ. ๒๕๕๘ - ๒๕๖๑ ประกอบด้วยประเด็นยุทธศาสตร์ ๕ ด้าน ซึ่งเกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ ๒๐ ปี การสร้างโอกาสความเสมอภาคและเท่าเทียมกันทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับการขับเคลื่อนงานภายใต้การอำนวยความยุติธรรมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ โดยเป็นหนึ่งในนโยบายของพลเอกไพบูลย์ คุ้มฉายา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ที่ต้องการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นแผนบูรณาการ มีเรื่องหลักๆ ดังนี้ ด้านสิทธิมนุษยชน ด้านการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทและจัดการความขัดแย้ง การช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย การพัฒนาระบบการเยียวยาตามมาตรฐานสากล การส่งเสริมงานยุติธรรมชุมชนเพื่อการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชน งานหลัก คือ การช่วยเหลือเยียวยา (Legal aid) ประชาชนต้องได้รับการบริการในพื้นที่ ความเดือดร้อนของประชาชนในกระบวนการยุติธรรม ทั้งหมดต้องได้รับความช่วยเหลือ ซึ่งก็คืองานยุติธรรมชุมชนทั้งหมด ให้ภาคประชาชนทำหน้าที่เป็นตัวแทนของหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรมในการอำนวยความยุติธรรมในระดับชุมชน หมู่บ้าน นี่คือเป้าหมายหลักที่ตั้งไว้ คือ ๑) และคาดหวังว่าประชาชนจะได้รับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพและปฏิบัติตามหลักสิทธิมนุษยชน ๒) ประชาชนสามารถจะเข้าถึงความยุติธรรมโดยได้รับการช่วยเหลือทางด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมอย่างทั่วถึง เท่าเทียมและเป็นธรรม ศูนย์ยุติธรรมชุมชน จะเป็นจุดเชื่อมต่อที่สำคัญในระดับชุมชน เพื่อ

ให้บริการความยุติธรรมทั้งระบบ ถ้าเกินกำลังก็ส่งให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัด เพื่อให้การช่วยเหลือ ถ้าเกินกำลังของสำนักงานยุติธรรมจังหวัดก็ส่งไปที่กระทรวงยุติธรรมหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักต่อไป ยุทธศาสตร์ของกระทรวงยุติธรรมกำหนดไว้อย่างชัดเจน โดยในการประชุมที่กระทรวงยุติธรรม ในวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๙ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรมได้นำเสนอประเด็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ การจัดตั้งสำนักงานยุติธรรมจังหวัดถาวร เพื่อใช้ในการขับเคลื่อนงานยุติธรรมชุมชนในทุกจังหวัดให้มีประสิทธิภาพ ประชาชนเข้าถึงความเป็นธรรมในทุกมิติ โดยนำเสนอนายวิษณุ เครืองาม รองนายกรัฐมนตรี เพื่อช่วยผลักดันในเรื่องนี้ ถ้าแผนยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ ๒๐ ปีประกาศใช้ กระทรวงยุติธรรมจะต้องจัดทำแผนปฏิบัติราชการ ๕ ปี ซึ่งต้องสอดคล้องตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ โดยใช้กลไกของสำนักงานยุติธรรมจังหวัด เป็นตัวการขับเคลื่อน เป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการยุติธรรมยุคใหม่ ที่สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรมจะเป็นเจ้าภาพในการขับเคลื่อนให้เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องที่สำคัญที่จะต้องทำงานร่วมกับหน่วยงานของกระทรวงยุติธรรมที่อยู่ในจังหวัด ไม่ว่าจะเป็น กรมคุมประพฤติ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กรมบังคับคดี กรมราชทัณฑ์ รวมถึงหน่วยงานที่ไม่มีอยู่ในจังหวัด จะต้องประสานความร่วมมือ เช่น กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ สถาบันนิติวิทยาศาสตร์ สำนักงานกิจการยุติธรรม ในการขับเคลื่อนงานไปด้วยกัน นำเอายุทธศาสตร์สำคัญไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

ปัจจุบันการดำเนินงานของสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ในแผนปฏิบัติราชการประจำปี ได้รับการจัดสรรงบประมาณประมาณปีละ ร้อยกว่าล้านบาท จากนั้นไปจะพัฒนาประสิทธิภาพในเรื่องของกรอบและกระบวนการจัดการให้เป็นรูปธรรมให้เกิดสัมฤทธิ์ผลมากขึ้น โดยนับแผน ผลการดำเนินงานทุกศูนย์ เพื่อประเมินสมรรถนะและความต้องการของชุมชนในแต่ละแห่ง จะต้องประเมินจากสภาพปัญหา ข้อเท็จจริงจากความต้องการและความเดือดร้อนของประชาชนในแต่ละจังหวัด เพื่อกำหนดแผนในการช่วยเหลือและให้การคุ้มครองหรือดูแลประชาชนในแต่ละจังหวัดที่มีสภาพปัญหาที่แตกต่างกันออกไปทั้งในจังหวัดและภูมิภาคที่แตกต่างกัน นำข้อมูลมาวางแผนจัดการเพื่อทำการสนับสนุนให้ตรงกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง อนาคตอันใกล้อาจจะให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนและสำนักงานยุติธรรมจังหวัด เสนอของบประมาณเพื่อเข้าไปบูรณาการกับจังหวัดเป็นเรื่องงบประมาณของพื้นที่ เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแต่ละท้องที่ส่งเสริมเรื่องของงานยุติธรรมให้อยู่ในระบบ เป็นเรื่องที่คาดหวังอยากจะทำให้เกิดขึ้นในเร็วๆ นี้ เป็นกรอบการทำงานที่จะต้องผลักดัน

ข้อ ๓ จากนโยบาย และการกำหนดโครงสร้าง บทบาท หน้าที่ ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ท่านคิดว่าอะไรคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่าน เห็นความสำคัญในการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของประชาชน

คำตอบ

หัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วม คือ ประชาชนมีจิตอาสา มาด้วยใจ ดึงเอาศักยภาพของประชาชนออกมาในเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ถ้าไม่มีก็ต้องเสริมประสิทธิภาพในเรื่องกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม ให้รู้ เข้าใจ และสามารถให้บริการพี่น้องประชาชนในชุมชนและในพื้นที่ได้ แต่กลไกของรัฐที่เป็นกรรมการยุติธรรมชุมชนแต่ละแห่งมีไว้จะเป็นตัวสอดประสานช่วยเหลือดูแลและอำนวยความสะดวกในบางเรื่องที่ภาคประชาชนไม่สามารถขับเคลื่อนเองได้ อันนี้คือเจตนารมณ์หลัก อีกเรื่องที่สำคัญ คือ สถานที่ที่ตั้งของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นที่ อบต. ท้องถิ่น อบจ. เทศบาล เนื่องจากเป็นพื้นที่สาธารณะที่ประชาชนเป็นเจ้าของอยู่แล้ว ประชาชนสามารถใช้พื้นที่สาธารณะได้ทุกที่ ทุกเวลา เพราะเป็นของส่วนรวมและเป็นของราชการ และยังเป็นท้องถิ่นยิ่งดี เพราะท้องถิ่นเจตนารมณ์ในการตั้งขึ้นมาเพื่อประชาชนเข้ามาบริหารพื้นที่ของตัวเองโดยการมีส่วนร่วมอยู่แล้ว โดยหลักเป็นการกระจายอำนาจอยู่แล้ว ต้องเสริมภาค

ประชาชน เพื่อให้เป็นที่ทำการถาวร ติดต่อกันได้ สื่อสารได้ ใช้วัสดุอุปกรณ์พื้นฐานได้อยู่แล้ว ในอนาคตก็คาดว่าหนึ่งตำบลอาจจะมีหลายศูนย์ จะได้เกิดการเปรียบเทียบและแข่งขันในการอำนวยความสะดวก ยุติธรรม และพัฒนาชุมชนของตนเองในพื้นที่ของตนเองในกรอบของงานยุติธรรม

ข้อ ๔ ท่านคิดว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ควรมีลักษณะเป็นอย่างไร

คำตอบ

รูปแบบที่ถูกต้อง จะต้องเป็นแบบไม่เป็นทางการมากเกินไป จะลดความเข้มข้นการเป็นราชการให้น้อยลง แต่อย่าปล่อยให้เป็นธรรมมากเกินไป ธรรมชาติก็คือ การจัดตั้งกันเอง ดูแลกันเอง ทำยที่สุดก็จะมีกติกา จะสามารถดำเนินต่อไปได้ต้องมีกฎกติกาที่ชัดเจน ที่สำคัญคือบุคลากรต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทภารกิจและการอำนวยความสะดวกยุติธรรมที่เป็นความต้องการของประชาชน เฉพาะในพื้นที่ อันนี้คือโอกาสที่ใช้กลไกตัวนี้ได้จะทำให้เกิดความเข้มแข็ง ยั่งยืน เรื่องของการจัดตั้งมันศูนย์ยุติธรรมชุมชน ไม่ได้เกิดจากความต้องการของประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง จะไม่เกิดความยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยกลไกราชการบางส่วน แต่อย่าใช้กลไกราชการทั้งหมด ต้องเสริมพลังให้เท่านั้น ภาคราชการควรเข้าไปแค่ ๒๐% ให้ช่องทางในการรับบริการเท่านั้นเอง และให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องของกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม และหลักการที่ถูกต้อง อาจจะมีการถอดบทเรียนในเรื่องของการทำงานที่ประสบความสำเร็จ และให้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการถอดบทเรียนในสิ่งที่คนอื่นทำ และมีต้นแบบ ภาครัฐมีหน้าที่หลักเป็นผู้ประสานงานและให้บริการทางด้านวิชาการ กฎหมายและกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะ และคำแนะนำในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

ข้อ ๕ ปัญหา/อุปสรรคในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทร่วมกับการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

คำตอบ

ปัญหาหลักของสังคมไทย คือ การสร้างค่านิยมว่าในการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ รัฐจะต้องอุดหนุนและบริการในเรื่องของงบประมาณ สถานที่ และปัจจัยอื่นๆ ที่เหมาะสม ปัญหาของประชาชนจริงแล้วประชาชนต้องร่วมกันแก้ไขปัญหา ทำอย่างไรให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของปัญหา และร่วมกันแก้ไขปัญหามากกว่าไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากรัฐ เช่น คำตอบแทนในการไกล่เกลี่ย ค่าใช้จ่ายในการบริหารงาน เป็นต้น

ในส่วนของปัญหาจากภาคราชการ สิ่งที่กระทรวงยุติธรรมอยากให้เกิดมากที่สุด คือ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดเป็นโครงสร้างถาวร ที่จะต้องรองรับและบริหารจัดการในเรื่องของการประสานงานในกระบวนการยุติธรรม เพื่อเป็นการช่วยเหลือประชาชนให้เข้าถึงความเป็นธรรมในระดับจังหวัด และกำกับดูแลสนับสนุนการปฏิบัติงานของ ศูนย์ยุติธรรมชุมชนในจังหวัดนั้นทุกแห่ง เพราะถ้าไม่มีกลไกสำนักงานยุติธรรมจังหวัดที่แข็งแรง ศูนย์ยุติธรรมชุมชนก็ไม่สามารถที่จะแข็งแรงขึ้นมาได้ เพราะว่าภาคประชาชนอย่างเดียวไม่สามารถจะยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง トラบใดก็ตามที่จะให้ยุติธรรมชุมชนแข็งแรงเมื่อไหร่ สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ จะต้องมีการกลไกหลักในการที่จะเข้าไปบริหารจัดการในระดับจังหวัดให้ได้ เพราะไม่มีกลไกในระดับอำเภอ มีกลไกแค่ระดับชุมชน ตำบลแล้วก็จังหวัด นั่นคือปัญหาหลักของกระทรวงยุติธรรม อีกอย่างการให้หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเป็นเจ้าภาพ ขณะนี้มันเป็นการแก้ปัญหาก็ได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น มันไม่สามารถสร้างความมั่นคง ยั่งยืน และแข็งแรงได้ต่อไป เพราะว่าด้วยงานภารกิจความรับผิดชอบหลักของเค้าก็มีอยู่ค่อนข้างเยอะ จะต้องจัดระบบตรงนี้ให้ชัดเจน จะเป็นตัวบ่งชี้ความสำเร็จในอนาคต จากกลไกที่สร้างมากกว่า ๑๐ ปี ที่ผ่านมามีปัญหา จึงต้องใช้วิธีการบริหารจัดการแบบใหม่ แต่แบบใหม่ก็ไม่ใช่ว่าจะดีที่สุด จะต้องมีการกลไกที่เป็น

ศูนย์กลางการบริหารในระดับจังหวัด คือ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดที่เป็นตัวแทนของกระทรวงยุติธรรมในระดับจังหวัด ที่เป็นตัวแทนของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และการส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้าถึงความยุติธรรมในระดับชุมชน โดยภาคประชาชน ต้องไปเสริมพลังภาคประชาชน ถ้าไม่มีกลไกนี้ก็ไม่สามารถประสบความสำเร็จได้ แม้ในกระทั่งเรื่องของการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปฏิบัติตามกฎหมาย และข้อบังคับของประเทศใหม่ๆ ประชาชนก็ไม่ทราบ จะรู้ก็เมื่อได้กระทำความผิดหรือถูกดำเนินคดีไปแล้ว ซึ่งก็จะไม่เกิดประโยชน์ เพราะปัญหาได้เกิดขึ้นแล้ว การให้ความรู้ความเข้าใจและการปฏิบัติตามกฎหมาย เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องสร้างที่ขึ้นชุมชน จังหวัดและสังคมต่อไป

๒. ผู้บริหารระดับจังหวัด ได้แก่ ยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น (นายณรินทร์ พรหมสาขา ณ สกลนคร)
(กระทรวงยุติธรรม ในฐานะหน่วยงานเจ้าภาพ หรือผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน และเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน)

ข้อ ๑ ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับงานยุติธรรมชุมชนอย่างไร

คำตอบ

เป็นการทำงานภาครัฐที่มีหน้าที่ในการบริการประชาชน ต้องคำนึงถึงความต้องการของประชาชนที่เขาต้องการให้รัฐบริการอะไรกับประชาชน การอำนวยความสะดวกเช่นกัน ประชาชนเข้าไม่ถึงความเป็นธรรมที่รัฐบริการ เพราะคิดว่ารัฐคือเจ้าของ แต่แท้จริงแล้ว ประชาชน คือเจ้าของความเป็นธรรม ขอเน้นคำว่า “เป็นธรรม” เพราะความหมายกว้างกว่า “ยุติธรรม” นั่นคือ รัฐ หรือหน่วยงานภาครัฐมีภารกิจในการบริหารจัดการให้บริการสาธารณะทั้งหลายไปถึงประชาชนได้ตรงตามที่ต้องการ แต่การจะตรงตามที่ประชาชนต้องการ ต้องมีการสำรวจสอบถาม ซึ่งจะต้องเอาภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ดังนั้น แนวทางการบริหารจัดการ หรือการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ก็คือ การที่ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการภาครัฐได้โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการ คิด วางแผน ดำเนินการ และตรวจสอบติดตามและรับผลร่วมกับภาครัฐ

ข้อ ๒ ท่านมีนโยบาย หรือทิศทาง หรือยุทธศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการอย่างไร

คำตอบ

กระทรวงยุติธรรมดำเนินการตามนโยบายรัฐบาลในการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม การนำภาคประชาชนเข้ามาส่วนร่วมในการอำนวยความสะดวก จะต้องมีส่วนในการแสดงออกของประชาชน การเกิดข้อพิพาทหรือการไม่ได้รับความเป็นธรรมในสังคม มีหลายคดีที่จบลงโดยกระบวนการดำเนินการในชุมชน ไม่ต้องถึงศาล เพราะประชาชนมีสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมที่ให้ความเคารพต่อผู้อาวุโส แต่การดำเนินการระงับข้อพิพาทในชุมชนแบบดั้งเดิมไม่ได้รับการพัฒนาให้เป็นมาตรฐานสากล คือไม่แพร่หลาย ทุกคนคิดถึงกฎหมายเป็นที่ตั้ง จึงทำให้ข้อขัดแย้งทั้งหลายไม่สามารถระงับในชุมชนและเกิดการบานปลายขึ้นมามาก ดังนั้น กระทรวงยุติธรรมจึงต้องมีเวทีสำหรับประชาชนในการมีส่วนร่วม แต่จากการดำเนินการที่ขาดทักษะองค์ความรู้ในตัวบทกฎหมายที่จำเป็นและใกล้ตัว จึงเป็นภารกิจที่ภาครัฐ คือ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดต้องเข้าไปให้ความรู้แก่ประชาชน แต่การให้ความรู้แก่ประชาชน จะให้ทุกคนรู้เท่ากันทั้งหมดคงเป็นไปได้ จึงต้องสนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนขึ้น โดยภาคประชาชนคัดเลือกคณะกรรมการมาเป็นตัวแทนดำเนินการ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดมีหน้าที่ในการเป็นพี่เลี้ยงให้ความรู้ ประสาน เชื่อมโยงและส่งต่อยุทธศาสตร์ที่นำมาดำเนินการ คือ

ทำจากสิ่งที่มีในชุมชน และต่อยอดให้เกิดความยั่งยืน เพื่อตอบสนองให้ตรงกับความต้องการของประชาชน

ข้อ ๓ จากนโยบาย และการกำหนดโครงสร้าง บทบาท หน้าที่ ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ท่านคิดว่า อะไรคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่าน เห็นความสำคัญในการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของประชาชน

คำตอบ

ปัจจัยที่มีความสำคัญของการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ปัญหาภาครัฐ คือการจัดการอย่างไร ในการบริการสาธารณะให้ตรงตามความต้องการของประชาชน ศูนย์กลางการทำงาน คือ ประชาชน จะทำอย่างไรเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนและทำให้ประชาชนสงบสุข สามารถเข้าถึงบริการของรัฐ ได้อย่างทั่วถึง รวดเร็ว ประหยัด และเป็นธรรม การที่จะทำได้อย่างนั้นเราต้องทราบ ปัญหา ความต้องการของประชาชน เห็นได้ว่ารัฐไม่ทราบปัญหาที่แท้จริง ที่ผ่านมารัฐคิดโครงการมากมาย แล้วทุ่มงบประมาณ ไปดำเนินการ แต่ทำแล้วไม่ได้ตอบสนองความต้องการประชาชนอย่างแท้จริง ก็เกิดการสูญเปล่าในการใช้ งบประมาณ ดังนั้น เมื่อประชาชนอยู่กับปัญหาจึงต้องนำประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม นั่นคือ ให้ประชาชน มาบอกความต้องการ คือ ปัญหานั้นเอง ว่าปัญหาของประชาชน คืออะไร ต้องการอะไร รัฐต้องนำข้อปัญหานี้ ไปจัดการให้บริการประชาชน เช่น การอำนวยความสะดวก ประชาชนบอกว่าไม่มีความรู้ในการดำเนินการ ทางกระบวนการพิจารณา ยุ่งยาก มีค่าใช้จ่ายสูง ประชาชนเข้าไม่ถึง ไม่ได้รับความเป็นธรรม ถ้าประชาชน ดำเนินการเองโดยใช้วิธีชุมชน ภาครัฐจะยอมรับหรือไม่ ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาและเกิดความเหลื่อมล้ำทั้งสิ้น รัฐจึงต้องเปิดให้โอกาสภาคประชาชนเข้ามาร่วมในการกำหนดวิธีการระงับปัญหาและแก้ไขร่วมกัน ทำอย่างไร ที่ประชาชนจะได้มีส่วนในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ประหยัด รวดเร็ว และเป็นธรรม ส่งเหล่านี้ จึงนำมา ซึ่งการจัดตั้งและดำเนินการศูนย์ยุติธรรมชุมชน เพราะรัฐจัดบริการอำนวยความสะดวกเข้าถึงพื้นที่ ให้ประชาชนมีส่วนในการดำเนินการในระดับหนึ่ง โดยรัฐเป็นพี่เลี้ยงในการให้ความรู้ว่าควรดำเนินการอย่างไร เพื่อให้สามารถระงับปัญหาหรือควบคุมไม่ให้ปัญหาลุกลามได้ ปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการเกิด ความภาคภูมิใจของประชาชนในการดำเนินการด้านการอำนวยความสะดวกในพื้นที่ทำให้เขาเกิดความปรองดอง สามัคคีกันมากขึ้น โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรณรงค์ เพราะทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินการตั้งแต่นั้น นั้นเอง

ข้อ ๔ ท่านคิดว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ควร มีลักษณะเป็น อย่างไร

คำตอบ

ในเรื่องรูปแบบนั้น การจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่มีที่ตั้งที่แน่นอน มีการดำเนินการที่ง่ายต่อการ เข้าใจ ไม่มีขั้นตอนยุ่งยากซับซ้อน การติดต่อประสานงานหน่วยงานภาครัฐต้องไม่มีความยุ่งยากซับซ้อน เป็นองค์กรที่ได้รับการยอมรับของหน่วยงานภาครัฐ มิใช่เฉพาะกระทรวงยุติธรรมเท่านั้น แม้กระบวนการ ยุติธรรมกระแสหลักต้องยอมรับการดำเนินการภาคประชาชนได้ในระดับหนึ่ง เช่น การระงับข้อพิพาทที่รัฐไม่ใช่ ผู้เสียหาย แต่แม้ในข้อพิพาทที่รัฐเป็นผู้เสียหายก็ตาม ในส่วนที่เป็นการระงับข้อพิพาทที่เป็นทางแพ่งที่กระทบ ต่อเอกชนกับเอกชนด้วยกันเอง เช่น คดีขับรถประมาทเป็นเหตุให้ผู้อื่นถึงแก่ความตาย จะเห็นว่ารัฐ เป็นผู้เสียหายในด้านกฎหมายจราจร แต่ในส่วนละเมิดเป็นส่วนในทางแพ่ง ที่เอกชนได้รับความเสียหาย ก็น่าจะ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการระงับข้อพิพาทหรือระหว่างคู่กรณีได้ โดยรัฐเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินการ ส่วนใน ประเด็นที่รัฐเป็นผู้เสียหายก็ต้องอธิบายทำความเข้าใจกับผู้กระทำว่าต้องถูกรัฐดำเนินการในส่วนนี้ มิใช่ระงับไป เหมือนส่วนแพ่งดังกล่าว

ข้อ ๕ ปัญหา/อุปสรรคในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทร่วมกับการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

คำตอบ

รัฐจะยอมรับหรือไม่ว่า รัฐเองเป็นตัวปัญหาใหญ่ นโยบายของรัฐที่ขาดความแน่นอนชัดเจนมีมานานแล้ว ประเด็นสำคัญคือ เปลี่ยนผู้บริหาร นโยบายก็เปลี่ยน ทั้งที่นโยบายเดิมที่ดำเนินการมานั้นเห็นผลสัมฤทธิ์และจับต้องได้ ประชาชนดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม แต่เมื่อนโยบายไม่แน่นอนหน่วยงานภาครัฐที่เป็นหน่วยปฏิบัติ นำนโยบายไปแจ้งให้ภาคประชาชนทราบ ก็จะเกิดคำถามว่าเอาใจกันแน่นอนละ

ปัญหาอันที่สอง คือ กระบวนการดำเนินการภาครัฐ หน่วยงานหลักที่เป็นเจ้าภาพในการปฏิบัติหรือนำนโยบายมาสู่การปฏิบัติขาดความชัดเจนในวิธีการ องค์ความรู้ที่จะดำเนินการ

ปัญหาต่อมา คือ การกระจายอำนาจ ภาครัฐสู่ประชาชน หรือลงสู่ท้องถิ่น ไม่ได้มีความสำคัญอย่างจริงจังทั้งที่มีกฎหมายรองรับ อำนาจตามกฎหมายที่เป็นประโยชน์ในการจัดการบริการสาธารณะโดยหน่วยงานในระดับท้องถิ่นยังรวมศูนย์ที่ส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่

อีกหนึ่งปัญหาต่อมา คือ บุคลากรภาครัฐที่ดำเนินการด้านการขับเคลื่อนเพื่อจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน ไม่ได้รับการพัฒนาอย่างมีคุณภาพและต่อเนื่อง สุดท้าย คือ ด้านงบประมาณสนับสนุน เป็นปัญหาทุกหน่วยงานจำเป็นต้องได้รับในเวลาที่รวดเร็ว ซึ่งที่ผ่านมามีความล่าช้ามาก ต้องเร่งรัดให้หน่วยปฏิบัติเร่งใช้จ่ายในเวลาอันจำกัด

๓. ผู้บริหารระดับอำเภอ ได้แก่ นายอำเภอกระนวน (นายภูมิจิตร ศรีวงษ์ราช)

(หน่วยงานภาคีเครือข่ายที่สนับสนุนเจ้าหน้าที่ในสังกัด มาร่วมเป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน)

ข้อ ๑ ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างไร

คำตอบ

การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาในชุมชน ในพื้นที่ของตนเองร่วมกับรัฐ เพื่อประหยัดเวลา งบประมาณ และดูแลตัวเองได้ในระดับหมู่บ้าน ชุมชน

ข้อ ๒ จากโครงสร้าง บทบาท หน้าที่ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ท่านคิดว่า อะไรคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่านในฐานะผู้บริหารระดับอำเภอ เข้ามามีส่วนร่วมหรือทำงานร่วมกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัด กระทรวงยุติธรรม

คำตอบ

แนวทางยุติธรรมชุมชนยังมีความซับซ้อนบางบทบาทหน้าที่ของ ศูนย์ดำรงธรรม ตามคำสั่งของคณะกรรมการรักษาความสงบแห่งชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาทระดับชุมชน ซึ่งศูนย์ดำรงธรรมหรืออำเภอ ก็มีคณะกรรมการไกล่เกลี่ยระดับอำเภอ ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนใช้เป็นทางเลือกในเรื่องข้อพิพาททางแพ่ง ส่วนในหมู่บ้าน ก็เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้าน สำหรับเรื่องการไกล่เกลี่ย ดังนั้น ปัจจัยที่สำคัญ ที่อำเภอเห็นว่า บทบาท หน้าที่ของศูนย์ยุติธรรมชุมชนในเรื่องการเยียวยา ค่าเสียหายในการดำเนินคดี กองทุนยุติธรรม ตลอดจนในเรื่อง การรับรายงานตัวของผู้ถูกคุมประพฤติ เป็นบทบาทที่ช่วยเหลือให้ประชาชนเข้าถึงงานยุติธรรมได้อย่างรวดเร็ว และประหยัดเวลา ค่าใช้จ่ายในการเข้าถึงความยุติธรรม

ข้อ ๓ ปัญหา/อุปสรรคในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ที่หน่วยงานท่านสนับสนุน เจ้าหน้าที่ในสังกัด มาร่วมเป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำในการดำเนินงานของคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน

คำตอบ

เนื่องจากเพิ่งย้ายมารับดำรงตำแหน่งนายอำเภอกระนวน ดังนั้น ไม่แน่ว่า การทำงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีการรายงานผลการปฏิบัติงานให้นายอำเภอทราบหรือไม่ ควรมีการติดตามประเมินผลงานอย่างต่อเนื่อง และรายงานผลให้อำเภอทราบถึง บทบาท

การที่ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองไปเป็นที่ปรึกษา เป็นหน้าที่ของหน่วยงานรัฐอยู่แล้ว และยินดีอย่างยิ่งที่ได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่ง และสนับสนุนในการทำงานระดับชุมชน แต่หากจะให้เจ้าหน้าที่เข้าไปเป็นประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนหรือคณะกรรมการของศูนย์ยุติธรรมชุมชน เห็นว่า เป็นการเพิ่มภาระงานของเจ้าหน้าที่ ซึ่งปกติเจ้าหน้าที่ก็มีงานประจำที่ต้องปฏิบัติอยู่แล้ว อาจจะทำให้งานยุติธรรมชุมชนไม่เกิดการขับเคลื่อนและเป็นรูปธรรม รวมทั้งไม่เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักแนวคิงานยุติธรรมชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อ ๔ ท่านคิดว่า สำนักงานยุติธรรมจังหวัด กระทรวงยุติธรรม ต้องปรับปรุงอะไรบ้าง เพื่อสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือการทำงานแบบเครือข่าย

คำตอบ

- กระทรวงยุติธรรม ควรกำหนดภารกิจของศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเรื่องการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท ไม่เข้าซ้อนทับภารกิจของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ หมู่บ้าน ซึ่งปัจจุบันอำเภอพยายามผลักดันให้จัดตั้งศูนย์ดำรงธรรมระดับตำบล

- การประชาสัมพันธ์บทบาทภารกิจของศูนย์ยุติธรรมชุมชนและสำนักงานยุติธรรมจังหวัดโดยผ่านสื่อต่าง ๆ ให้มากขึ้น เช่น ทางสื่อโทรทัศน์ วิทยุ เป็นต้น เพื่อสร้างความตระหนักรู้ และผลประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน

- จัดให้มีการอบรมความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับสิทธิต่าง ๆ ที่ประชาชนจะได้รับ

ข้อ ๕ ท่านคิดว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ควรมีลักษณะเป็นอย่างไร

คำตอบ

- มีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับรู้ ข้อมูลข่าวสาร
- การทำงานของประชาชนที่มีส่วนร่วมโดยแท้จริง ต้องเกิดจากจิตอาสาแท้จริงจึงจะช่วยให้ทำงานเกิดผลสำเร็จ

- ประชาชนมีความรู้สึกว่าได้ รับประโยชน์จากงานยุติธรรม

- ต้องให้ประชาชนมีบทบาท ในการทำงาน เป็นผู้นำการทำงาน และให้รัฐสนับสนุนหรือให้คำปรึกษา

๔. ผู้บริหารระดับท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลหนองโก (นายสมคิด โพธิ์ศรี)

(หน่วยงานภาคีเครือข่ายที่ให้สถานที่ตั้ง และสนับสนุนเจ้าหน้าที่รับผิดชอบตำแหน่งเลขานุการฯ ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน)

ข้อ ๑ ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างไร

คำตอบ

การทำงานร่วมกับชุมชน ไม่สามารถทำคนเดียวได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฐานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องสนับสนุน และเปิดโอกาสให้ทุกคนมาเป็นเครือข่าย จึงจะทำให้ขับเคลื่อนการทำงานในท้องถิ่นได้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประชาชนในพื้นที่ที่ต้องมีบทบาท หน้าที่ ในชุมชน ทำให้เขาอยากจะทำร่วมกับรัฐ ดังนั้น การทำงานเป็นทีมสำคัญยิ่ง ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม ยิ่งมีคนหลากหลาย สหวิชาชีพ มาร่วมการทำงานกับรัฐ ส่งผลดีต่อการทำงานของรัฐ

ข้อ ๒ จากโครงสร้าง บทบาท หน้าที่ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ท่านคิดว่า อะไรคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่านสนับสนุนสถานที่ตั้งและเจ้าหน้าที่ เข้ามามีส่วนร่วมหรือทำงานร่วมกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัด กระทรวงยุติธรรม

คำตอบ

- จากโครงสร้าง บทบาทหน้าที่ปัจจุบัน นับเป็นโครงสร้างที่เหมาะสมแล้ว มีประชาชน และสหวิชาชีพ เกือบทุกภาคส่วนเป็นคณะกรรมการ
- สถานที่ตั้ง ถือว่า เป็นศูนย์กลาง การได้ให้บริการประชาชน องค์การบริหารส่วนตำบลยินดีและให้การสนับสนุนเต็มที่ เนื่องจากลดภาระที่ประชาชนจะเข้าไปในจังหวัด เป็นกลไกที่จะอำนวยความสะดวก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรายงานตัวผู้ถูกคุมประพฤติ
- โครงสร้างที่เกิดจากบุคลากรหน่วยงานรัฐ ถือว่าเป็นการเพิ่มภาระให้กับหน่วยงานรัฐ เนื่องจากภาระงานของบุคลากรรัฐก็มากพอแล้ว อาจจะทำไม่ได้เต็มที่ และเป็นการทำงานของรัฐเกินไป ประชาชนก็จะมีบทบาท และส่วนร่วมในการทำงานน้อยลง
- อำนวยความสะดวกให้ประชาชน โดยไม่ต้องเดินทางเข้าถึงจังหวัด ประหยัดค่าใช้จ่าย ไม่เสียเวลาในการทำมาหากิน

ข้อ ๓ ปัญหา/อุปสรรคในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ที่ตั้ง ณ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

คำตอบ

อุปสรรคไม่ค่อยมี แต่บางครั้งสำนักงานยุติธรรมจังหวัดใช้งานบุคลากรขององค์การบริหารส่วนตำบลมากไป ทำให้เกิดผลกระทบกับการทำงานประจำของเจ้าหน้าที่ แต่ไม่มีค่าตอบแทน หรือบางครั้ง เสียกำลังคนทำงาน

ข้อ ๔ ท่านคิดว่า สำนักงานยุติธรรมจังหวัด กระทรวงยุติธรรม ต้องปรับปรุงอะไรบ้าง เพื่อสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือการทำงานแบบเครือข่าย

คำตอบ

การใกล้ชิดระดับข้อบังคับของงานศูนย์ยุติธรรมชุมชน ไม่มีสภาพการบังคับใช้อย่างแท้จริง ขอเสนอให้มีกฎหมายรองรับการทำงาน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นทั้งคนปฏิบัติงานและคนมาใช้บริการ

ข้อ ๕ ท่านคิดว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ควรมีลักษณะเป็นอย่างไร

คำตอบ

- เปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมงานยุติธรรมชุมชน ตั้งแต่หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด
- ทุกภาคส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ควรจะเข้าร่วมงานยุติธรรมชุมชน
- การสร้างขวัญกำลังใจ

๔. ประธานคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน (นายมนัส อุทัยแสง)

(ในฐานะผู้นำในการบริหารจัดการของศูนย์ยุติธรรมชุมชน)

ข้อ ๑ ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างไร

คำตอบ

- การให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ความเข้าใจในกฎหมาย ไม่ต้องเป็นเหยื่อของผู้ไม่ประสงค์ดีที่เอารัดเอาเปรียบ จากความไม่รู้กฎหมาย
- กรณีเกิดข้อพิพาท หรือมีปัญหาในการดำเนินคดีความต่าง ๆ จะเข้าไปให้คำปรึกษาหารือก่อนที่จะประชาชนนำข้อพิพาทไปแจ้งความหรือไปสถานีตำรวจ

ข้อ ๒ จากโครงสร้าง บทบาท หน้าที่ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ท่านคิดว่า อะไรคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่าน เข้ามามีส่วนร่วมหรือทำงานร่วมกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัด กระทรวงยุติธรรม

คำตอบ

- ต้องให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในข้อกฎหมายหมายขึ้น
- มีเครือข่ายภาคประชาชน ให้ประชาชนมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาในชุมชนก่อน
- การยอมรับของประชาชนในชุมชน ให้เป็นประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชน

ข้อ ๓ ปัญหา/อุปสรรคในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

คำตอบ

- ไม่มีกฎหมายรองรับ การปฏิบัติงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนโดยเฉพาะเรื่องการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท
- ขาดการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับรู้บทบาท หน้าที่ของศูนย์ยุติธรรมชุมชนและตลอดจนการเข้างานยุติธรรม

ข้อ ๔ ท่านคิดว่า สำนักงานยุติธรรมจังหวัด กระทรวงยุติธรรม ต้องปรับปรุงอะไรบ้าง เพื่อสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือการทำงานแบบเครือข่าย

คำตอบ

เพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับรู้ ผ่านสื่อโทรทัศน์ มากขึ้น เพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการมีศูนย์ยุติธรรมชุมชนในชุมชน

ข้อ ๕ ท่านคิดว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ควรมีลักษณะเป็นอย่างไร

คำตอบ

- ให้ผู้นำชุมชน ท้องถิ่น ตำรวจ มีส่วนร่วมในการทำงานทุกขั้นตอน
- การให้ประชาชนในชุมชน รับรู้ และร่วมมีบทบาทในการทำงาน
- ให้หน่วยงาน องค์กร ระดับท้องที่ ท้องถิ่น เข้ามาเป็นหน่วยงานให้ความรู้ ให้การสนับสนุนงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนและขับเคลื่อนการงานยุติธรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง และจริงจัง

ข้อมูลการสนทนากลุ่ม

การสนทนากลุ่มจากคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน เครือข่ายยุติธรรมชุมชน และประชาชน ผู้รับบริการ หรือประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑๕ คน แบ่งกลุ่มเฉพาะแยกตามบทบาท หน้าที่ และกลุ่มแบบรวม สมาชิกละบทบาท หน้าที่ โดยแบ่งกลุ่มย่อยออก ๓ กลุ่ม กลุ่มละ ๕ คน พบว่าแต่ละกลุ่มได้สะท้อนบทบาทการมีส่วนร่วมในงานศูนย์ยุติธรรมชุมชน ตำบลหนองโก อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น ดังนี้

กลุ่มเฉพาะ (แยกตามบทบาท หน้าที่) จำนวน ๓ กลุ่ม

ข้อ ๑. การเข้าไปมีบทบาท หรือมีส่วนร่วมในการทำงานกับศูนย์ยุติธรรมชุมชน

กลุ่มประชาชน : มีความเห็นในเรื่องการเข้าไปมีบทบาทและมีส่วนร่วม กรณีการไปขอรับความช่วยเหลือในกรณีที่มีปัญหาข้อพิพาท เช่น ระหว่างลูกจ้างกับนายจ้าง การขอให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนให้ความช่วยเหลือ ให้คำปรึกษา รวมถึงการให้ชาวบ้านเข้ามารับคำแนะนำ ปรึกษา หรือรับบริการเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการยุติธรรม

กลุ่มเครือข่าย : มีความเห็นในเรื่องการเข้าไปมีบทบาทและมีส่วนร่วมเป็นเครือข่ายในฐานะที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้าน ที่ได้รับการยอมรับให้มีบทบาทในการช่วยเหลือประชาชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น คอยสอดส่องดูแลผู้ถูกคุมประพฤติ ตลอดจนนำบุคคลที่ถูกคุมประพฤติไปบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ ในชุมชน อาทิ บ้าน วัด โรงเรียน เป็นต้น

กลุ่มคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน : มีความคิดเห็นในเรื่องการเข้ามีส่วนร่วมในการทำงานกับศูนย์ยุติธรรมชุมชน โดยการเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาข้อพิพาทในชุมชน เช่น การรับเรื่องราวร้องทุกข์ การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับข้อกฎหมายด้วยความรวดเร็ว ก่อให้เกิดความสามัคคี เป็นการให้คำปรึกษา แนะนำแก่ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนโดยตรง

ข้อ ๒. แนวทางการปรับปรุงโครงสร้าง บทบาท หน้าที่และการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนเพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วม

กลุ่มประชาชน : มีความคิดเห็นในเรื่องของการประชาสัมพันธ์โครงสร้าง บทบาท ภารกิจและบริการของศูนย์ยุติธรรมชุมชนให้ประชาชนรับรู้อย่างกว้างขวาง ให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนให้คำแนะนำ ส่งเสริม ให้ความช่วยเหลือ เป็นที่ปรึกษาประชาชน ให้สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมด้วยความสะดวก รวดเร็ว ประหยัดเวลาและงบประมาณ และควรจัดค่าตอบแทนให้กับประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

กลุ่มเครือข่าย : มีความคิดเห็นว่า โครงสร้างยุติธรรมชุมชนเดิมมีความเหมาะสมแล้ว เพราะหากโครงสร้างมีคณของหน่วยงานราชการ ก็อาจจะไม่มีความโปร่งใส ประชาชนไม่ได้รับความยุติธรรมและความเสมอภาค ไม่ถือว่าประชาชนมีส่วนร่วม เพราะคนที่เข้าใจประชาชนดีที่สุด คือ ประชาชนด้วยกันเอง โดยเห็นควรจัดให้มีการอบรมให้ความรู้ด้านกฎหมายกับกลุ่มเครือข่าย และจัดให้มีการศึกษาดูงานกระบวนการยุติธรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น เรือนจำ สถานพินิจฯ เป็นต้น

กลุ่มคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน : มีความคิดเห็นว่า โครงสร้างของศูนย์ยุติธรรมชุมชนได้รับการตอบรับและใช้ได้ผลเป็นอย่างดี เพราะทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้จริง แต่ทั้งนี้ต้องการให้มีกฎหมายรองรับการปฏิบัติงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน และควรบูรณาการร่วมกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้เกิดการยอมรับในการปฏิบัติงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนให้มากยิ่งขึ้น จัดให้มี

บุคลากรผู้ช่วยที่รับผิดชอบประสานงานศูนย์ยุติธรรมชุมชนเป็นการเฉพาะ ที่ไม่ใช่เจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล หรือเทศบาล สนับสนุนเครื่องมือเครื่องใช้วัสดุอุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน และควรเสริมแรงจูงใจในการปฏิบัติงานให้กับคณะกรรมการฯ เช่น การจัดสรรค่าตอบแทนในการปฏิบัติหน้าที่ จัดให้มีชุดเครื่องแบบที่เป็นรูปแบบเดียวกัน เป็นต้น

ข้อ ๓. ปัจจัยที่ทำให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน หรือรับบริการของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

กลุ่มประชาชน : มีความคิดเห็นต่อการเข้ามาใช้บริการของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ทำให้ได้รับความสะดวก ประหยัดเวลา ค่าใช้จ่าย และเป็นการเพิ่มช่องทางในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ที่ประชาชนสามารถไกล่เกลี่ยปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้นเองในชุมชน

กลุ่มเครือข่าย : มีความเห็นกรณีการเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนเพราะมีจิตอาสา ต้องการทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความเสมอภาคและความยุติธรรมในหมู่บ้านและชุมชนทำให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างทั่วถึง ลดเวลา และค่าใช้จ่าย

กลุ่มคณะกรรมการ : มีความคิดเห็นว่า เพราะมีจิตอาสาที่จะทำงานรับใช้ชุมชน และในฐานะที่เป็นสมาชิกอาศัยอยู่ในชุมชน มีความต้องการที่จะให้ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนหรือมีคดีความได้รับการเยียวยาช่วยเหลือ หรือเข้าถึงงานยุติธรรมได้สะดวก รวดเร็วไม่สิ้นเปลืองเวลา ค่าใช้จ่ายตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบกับคณะกรรมการฯ ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนที่จะให้เป็นผู้รักษาระบบนิเวศประเพณี ที่สืบทอดความสัมพันธ์อันดีงามของชุมชนดั้งเดิม เพื่อความผาสุกของชุมชน

กลุ่มแบบรวม (สมาชิกคณะบาทบาท หน้าที) แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม กลุ่มละ ๕ คน

ข้อ ๑. การเข้าไปมีบทบาท หรือมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับศูนย์ยุติธรรมชุมชน

สมาชิกกลุ่มที่ ๑ : มีความคิดเห็นในการเข้าไปมีบทบาท หรือมีส่วนร่วมในการทำงานกับศูนย์ยุติธรรมชุมชน เพราะต้องการเข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมในงานยุติธรรมในนามของภาคประชาชน ต้องการให้ประชาชนทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และหาแนวทางแก้ไขปัญหา ตามหลักศีล ๕ ต้องการให้ประชาชนในชุมชนได้รับความเป็นธรรมแบบดั้งเดิม โดยการร่วมปรึกษาหารือ ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ให้คำปรึกษาแนะนำในข้อกฎหมาย และให้ปฏิบัติตามขั้นตอนของคณะกรรมการ เพื่อให้ชุมชนมีความสุข โดยใช้หลักการ ประเพณีแบบดั้งเดิม คือ การเคารพนับถือระหว่างผู้ใหญ่กับผู้เล็ก

สมาชิกกลุ่มที่ ๒ : มีความเห็นว่าต้องการให้คำแนะนำชาวบ้านในปัญหาข้อพิพาทต่าง ๆ เพื่อลดปัญหาข้อพิพาทในชุมชน และลดค่าใช้จ่ายในการขึ้นศาล ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับข้อกฎหมาย และนำความรู้ไปประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านรับทราบ

สมาชิกกลุ่มที่ ๓ : มีความเห็นว่า ต้องการมีส่วนร่วมภาคประชาชนในด้านความยุติธรรมให้มีความรู้ด้านกฎหมายเบื้องต้นกับประชาชนและชุมชน มีส่วนร่วมไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทของประชาชนในชุมชน ให้ประชาชนได้รับความสะดวกในการติดต่อประสานงานศูนย์ยุติธรรมชุมชน และส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม

ข้อ ๒. ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการปรับปรุงโครงสร้าง บทบาท หน้าทีและแนวทางการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วม

สมาชิกกลุ่มที่ ๑ : มีความเห็นว่า ภาครัฐและภาคประชาชนควรมีการประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้ตระหนักถึงบทบาท และหน้าที่ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน และต้องมีกฎหมายรองรับการปฏิบัติหน้าที่ ควรมีการบันทึกการปฏิบัติงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่เป็นลายลักษณ์อักษร

เพื่อป้องกันการโต้แย้ง ให้มีการทำข้อตกลงใกล้เคียงให้เป็นที่ยอมรับ จึงเป็นความยุติธรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (อยากได้ความยุติธรรมตามรูปแบบของชุมชนและตรงตามจุด)

สมาชิกกลุ่มที่ ๒ : มีความเห็นว่า ให้มีการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้เกิดความเข้มแข็ง ตั้งแต่การประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับรู้ เข้าใจบทบาท อำนาจ หน้าที่ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน และจัดฝึกอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนและเครือข่ายร่วมกัน

สมาชิกกลุ่มที่ ๓ : มีความเห็นว่า ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน โดยเปิดรับความคิดเห็นอย่างต่อเนื่อง ให้มีการบูรณาการการทำงานร่วมกันในแต่ละภาคส่วนเพื่อให้เกิดความพึงพอใจร่วมกัน และอยากให้มียงบประมาณในการบริหารงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

ข้อ ๓. ปัจจัยที่ทำให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานหรือรับบริการของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

สมาชิกกลุ่มที่ ๑ : มีความเห็นว่า ความเป็นผู้มีค่าน้ำเชื่อถือส่วนบุคคล เช่น เป็นผู้อาวุโสที่ชาวบ้านเคารพนับถือ เป็นมีคุณธรรมจริยธรรม มีแนวทางการดำเนินชีวิตที่เที่ยงธรรม เป็นการช่วยเหลือถนอมการทำงานของภาครัฐ และการปฏิบัติงานหรือการระงับข้อพิพาทใกล้เคียงเกิดความเป็นธรรม

สมาชิกกลุ่มที่ ๒ : มีความเห็นว่า ต้องการช่วยเหลือ แนะนำประชาชนให้เข้าถึงความยุติธรรม ช่วยประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากการเกิดคดีความ การฟ้องร้องให้ได้รับความคุ้มครอง และได้รับความยุติธรรม ไม่ตกเป็นเหยื่อของนักกฎหมาย (ทนายความ)

สมาชิกกลุ่มที่ ๓ : มีความเห็นว่า เป็นผู้มีความรู้ มีจิตอาสา ต้องการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้กับชาวบ้านเรื่องข่าวสารด้านกฎหมาย ศีลธรรมเบื้องต้น ร่วมการไกล่เกลี่ยระหว่างคู่กรณีที่มีความโปร่งใส ประชาชนตรวจสอบได้ และทำให้เกิดความพึงพอใจทุกฝ่าย

รายนามคณะผู้วิจัย

ชื่อ/ตำแหน่ง	การศึกษา
๑. ผศ.ดร.อัศศกร ไชยพงษ์ รองคณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี	- นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง - รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง - นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง - ปรัชญาดุสิตบัณฑิต (การบริหารพระบวรการยุติธรรม) มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต - ประกาศนียบัตรการว่าความ สถาปนายความ
๒. นางสาวพิรญาณ์ โคตรชมพู นักวิชาการอบรมและฝึกอบรมวิชาชีพ กรมราชทัณฑ์	- วิทยาศาสตร์บัณฑิต (เกษตรศาสตร์) วิทยาลัยครูอุดรธานี - ประกาศนียบัตร (การพัฒนาชุมชน) มหาวิทยาลัยขอนแก่น - ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาศาสตร์พยาบาลมนุษย) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
๓. นางสาวโชติกา พลรักษ์ นักวิชาการยุติธรรมชำนาญการ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น	- เทคโนโลยีสารสนเทศสังคมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
๔. นางสาวจันทร์ทิพา ทาด้วงค์ นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม	- วิทยาศาสตร์บัณฑิต (เกษตรศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ - ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๕. นางสาวดารวี งามเจริญ นักสังคมสงเคราะห์ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน	- สังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์